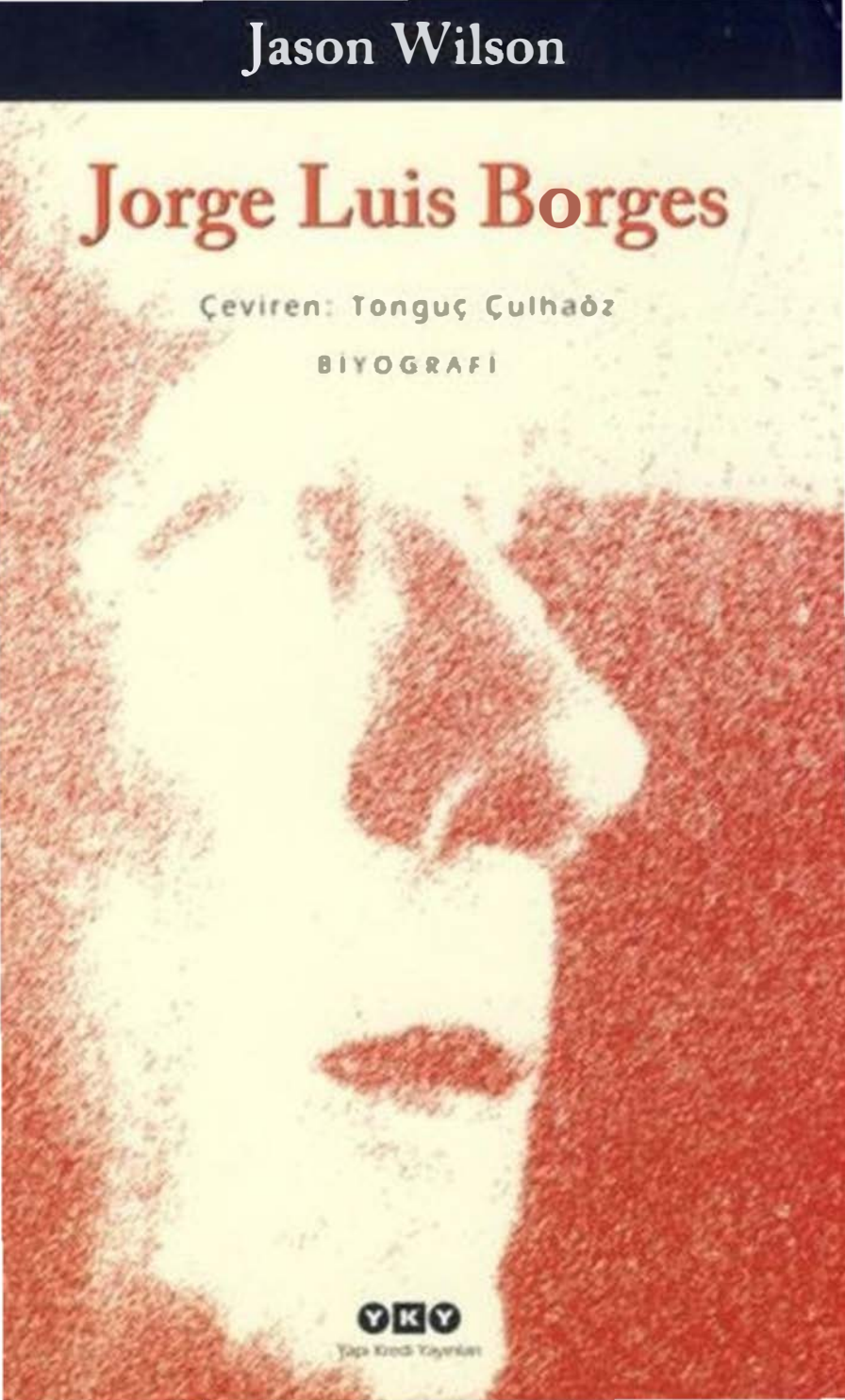
Jason Wilson

Jorge Luis Borges

Çeviren: Tonguç Çulhaöz

BİYOGRAFİ

YKY
Yapı Kredi Yayınları

JORGE LUIS BORGES

Jason Wilson University College of London'da Latin Amerika Edebiyatı profesörüdür. Octavio Paz ve diğer Latin Amerikalı şair ve romancılar üzerine kitaplarının yanı sıra, *Traveller's Companion to South and Central America* (1933) ve *Buenos Aires: A Cultural and Literary Companion* (1999) kitaplarının yazarıdır.

Tonguç Çulhaöz 1979'da Adana'da doğdu. 2003'te İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Bir süre müzisyenlik yaptı. 2000 yılından sonra çevirmenliğe başladı. Richard Dawkins, Charlie Higson, Jason Wallace, Joe Craig gibi yazarlardan çeviriler yaptı.

JASON WILSON

Jorge Luis Borges

Çeviren:
Tonguç Çulhaöz

Biyografi

YKY
Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3381
Edebiyat - 987

Jorge Luis Borges / Jason Wilson
Özgün adı: Jorge Luis Borges
Çeviren: Tonguç Çulhaöz

Kitap editörü: Fahri Güllüoğlu
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul

Bu kitap ilk kez Reaktion Books, Critial Lives serisinden,
2006 yılında Londra'da basılmıştır

Çeviriye temel alınan baskı: Reaktion Books, 2006
1. baskı: İstanbul, Temmuz 2011
ISBN 978-975-08-2049-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2008
Sertifika No: 12334
© Andrew Gibson, 2006

Bu kitabın telif hakları Anatolialit Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 7

Buenos Aires'ten Palermo'ya • 21
Cenevre ve İspanya • 38
Buenos Aires, Avangard ve Edebi Dostluklar • 53
1930'lar, Kriz ve Kaza • 83
1940'lar, Savaş, Peronizm ve Yazma Sanatı• 106
Körlükten Cenevre'ye • 133

Kaynakça • 152

Teşekkür • 158

Önsöz

Londra, Boston ve Buenos Aires'teki, o kendine has konferanslarında anlattığı kadarıyla tanırdım Borges'i. Bir edebiyat eleştirmeni olarak, onun hakkında pek çok makale yazdım. *The Times*[1]'daki vefat ilanı için, ismimi belirtmeden kısa bir biyografisini hazırladım. Benim için Borges'i okumak bile başlı başına bir maceraydı. Babasının, 1940'larda Buenos Aires'e diplomat olarak tayin edilmesinden sonra, henüz bir çocukken Borges'i keşfetmesiyle hayatı değişen Meksikalı romancı Carlos Fuentes, onunla tanışmayı asla istememişti.[2] Borges'in bütün biyografilerindeki ortak sorun, onun dışarıdan görünen yaşantısının can sıkıcı ve sıradan olmasıdır; o, hareketi ve macerayı sevmezdi. Bir Rimbaud ya da bir Hemingway değildi. O, okurlarından çok daha fazla bir iştahla, ne bulursa okurdu. Bu yüzden, Borges gibi bir okurun aklının biyografisini çıkarmak, hiç kuşkusuz, onun kendi yazılarının taklitlerini üretmekten öteye gitmezdi. Hoş, Jorge Luis Borges'in yazılmış çok sayıda biyografisi de mevcuttu. Benim amacımsa, pişmiş aşa su katmak değil, bir biyografinin, kendini geri planda tutan bu adamın çalışmalarını ne kadar aydınlatabileceğini anlamaktı. Borges'in yaşamına ve aklına ulaşmanın en kestirme yollarından biri, onun edebiyatçı dostlarından geçmekteydi. Bu sebeple, Victoria Ocampo'nun, Jorge Luis Borges'in sahip olduğu yeteneği hak etmediği yönündeki temelsiz iddiasından başlamayı uygun gördüm. Ocampo'ya göre, Borges'in şaşırtıcı zekâsı, bilgeliği ve davranışları arasında bir kopukluk vardı.[3] Ocampo'nun

1 "Jorge Luis Borges", *The Times* (10 Haziran 1986).

2 Carlos Fuentes, "The Accidents of Time", editör, Norman Thomas di Giovanni, *The Borges Tradition* (Londra, 1995), s. 53.

3 *La Nación* (21 Eylül 2003), s. 2.

1931'de kurduğu *Sur* adlı kozmopolit edebiyat dergisinin ilk sayısında, Borges'e ait bir deneme yazısına yer verilmişti. Borges, Ocampo'nun yerel yıldızıydı. 1933'te, Ocampo'nun âşıklarından biri olan Fransız yazar Pierre Drieu La Rochelle, Borges'le sadece sohbet etmenin bile, Buenos Aires'e yaptığı o uzun yolculuğa değecek kadar önemli olduğunu ve Borges'in, kendisini ünlü edecek öykülerini henüz yazmadığını belirtmişti.

Borges'teki tuhaflığa ve anlaşılmazlığa sıkça değineceğim. Yakın zamanda, Arjantinli bir eleştirmen, yabancıların Borges'i bir çeşit E. T. ya da tapılası bir yaratık olarak görmelerinden yakınmıştı ki bunda gerçeklik payı yok da değildi.[4] Borges'in Stevenson hayranlığına rağmen, 1957'de kör olmasından sonra, ilk önce bir dergide yayımlanarak onun en sevilen anlatılarından biri haline gelen, "Borges ve Ben'de", iyiyle kötünün çatıştığı *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*'daki başkarakterden epeyce farklı olarak, benliği ikiye bölünmüş bir Borges görmekteyiz. Bence, onun hiçbir zaman sabit bir benliği olmadı ve öykülerinde kendi benliklerini sürekli alaycı bir üslupla dramatize etti. 1976'da, Alicia Jurado'yla birlikte Budizm üzerine bir kitap yazdı. Schopenhauer'in sadık bir okuruydu, mütevazıydı, şaka yapmaya bayılır, Budist rahipler gibi utangaç bir edayla kıkırdardı.

Okurun psikolojisi tuhaftır; başka birisi hakkında bir şey okurken, başka bir benliğe mi bürünürüz? İyi okur Borges, okumanın perde arkasındaki bu dolaylı deneyimi şöyle formüllüyor: Shakespeare'den bir dize okurken Shakespeare'e, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sını okurken, Raskolnikov'a dönüşürüz. Okurlar, yazar tarafından ele geçirilir ya da başka bir deyişle, bildik benliklerinden soyutlanırlar. 1940'ta yazılan ve *Ficciones* (1944) [*Hayaller ve Hikâyeler*] kitabının açılış "öyküsü" olan "Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" adlı fantastik öykünün bir dipnotunda, Tlön'ün mükemmel dünyasındaki kiliselerden birinde, cinsel birleşmenin o baş döndürücü noktasında, bütün insanların bir olduğunun telkin edildiğini okursunuz. Borges'in kurmacalarında, tuhaf biçimde hiç rastlanmayan bu cinsel edim, bizi toplumsal maskelerimizden, kişiliklerimizden arındırarak, yeniden Âdem ve Havva'ya dönüştürür.

4 Rodrigo Fresán, *Página*, 12 (18 Ocak 2005), www.pagina12web.com.ar/suplementos/radar.

Bu nedenle, Shakespeare'den bir dize okuyan tüm insanlar William Shakespeare'in ta kendisidir ve Shakespeare hiç kimsedir.[5] Shakespeare edebiyat okumuşluğun ta kendisidir. 1933'te Borges, "Hiç kimsenin esasen belli bir kişi olmadığını, zamanın belirli bir noktasında, herkesin bir başkasına dönüşebileceğini" koyutlamıştır ([Koyutlamak: *postulate*], tıpkı "çürütmek" [*refute*] gibi, onun en sevdiği felsefi fiillerden biriydi). 1941'de *Yurttaş Kane* filmini eleştiren bir yazısında, "Hiç kimse gerçekte kim olduğunu bilmez, kimse belli bir kişi değildir"[6] diye ifade ederek, bu kışkırtıcı anlayışını tekrar vurgulamıştır (Borges 1940'larda bir film eleştirmeniydi). Katı benlik anlayışımıza ters gelen bu tuhaf açıklama, okuma işini, ne kadar kısa ya da uzun sürerse sürsün, başından sonuna kadar yapan bir yabancıyı veya farklı benliği, kurmaca bir şekilde benimseyerek, sahte benliklerden kurtulmaktan, yani okumaktan kaynaklanır. Okumada ve cinsel birleşmede, hepimiz eriyerek, daha derindeki, isimsiz benliğimize kavuşuruz. Borges şaka mı yapıyordu? Acaba, bu Platoncu sürece sahiden inanıyor muydu? Sırf bu iki soru bile, Borges'in yapıtlarını, biyografi yazarının merceğiyle incelemenin ne denli güç bir iş olduğunu göstermektedir. O muzip biriydi, dolayısıyla siz, muhtemelen, onun okumanın ve cinsel birleşmenin, kendi benliğini unutmaya dayalı benzer edimler olduğu provokasyonunu çürütmeye yönelirdiniz.

Benliğin çabucak –bir cümle içinde– kendisinin zıddına veya benzerine dönüşmesi, psikolojiyle değil, okurun öyküdeki bir karaktere dönüşmesiyle ilgilidir. "Tanrıbilimciler" öyküsü, Tanrının, teolojik atışmalara daha kayıtsız kalamayarak, Aurelianus'u, onun düşmanı Pannonyalı Yohannes ile karıştırdığı cennette sona erer. Orada şunu okursunuz: "O zaman Aurelianus, Cennette, Ulu Tanrı'nın gözünde, kendisi ve Pannonyalı Yohannes'in (Ortodoks ve sapkının, nefret eden ve nefret edilenin, suçlayanın ve kurbanın) aynı insan olduklarını anladı demek daha doğru olur."[7] Görünüşteki farklarımızın altında, hepi-

5 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 808. ["Tlön, Uqbar, Orbis Tertius", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2010, s. 24].

6 *Borges en Sur, 1931-1999* (Buenos Aires, 1999), s. 200.

7 Jorge Luis Borges, *Collected Fictions*, çev. Andrew Hurley (Londra, 1998), s. 207. [Jorge Luis Borges, "Tanrıbilimciler", *Alef*, çev. Peral Bayaz, İletişim Yayınları, 2005, s. 43].

miz temel insan tipiyiz, tek bir insanız ve de hiç kimseyiz. Borges şairden çok düşünür saydığı Paul Valéry'nin, edebiyatın tamamının, çok isimli tek bir kişi, yani insan ruhu tarafından yazıldığı görüşünü sıkça alıntılamıştır. Tahminimce, Borges için edebiyat, kim oldukları meçhul okurlarla metinler arasındaki ilişkiden başka bir şey değildi. Yazarlar da, okurlar da, kendilerini, dilde var olan temel Platonculukla baş başa bırakacak özgünlüğe ve bireyselliğe direnen sözcüklerin içinde kaybolurlar. Bu dil, eşsizliğimizin, Borges'in edebi egoya karşı ileri sürdüğü bahsin konusu olduğunu yok sayar.

1960'ta yayımlanan *El hacedor** kitabındaki, "Borges ve Ben" anlatısında geçen iki farklı "Borges" fikrine gelelim. John Updike'dan George Steiner'a, Octavio Paz'dan Michel Foucault'ya kadar, dünyanın önde gelen birçok entelektüelini büyüleyen ve ünü bütün dünyaya yayılan Borges, onun çalışmalarının ürünü olan Borges'tir. Bu, ete kemiğe bürünmüş, evcimen, "gerçek" Borges hakkında hiçbir şey bilmeyen okurların zihinlerinde yarattıkları Borges'tir. Bu tanınmış yazar, 1961'de, Samuel Beckett'le beraber Formentor Ödülü'nü kazandı, fakat ne utanç vericidir ki, Nobel Ödülü'ne asla layık görülmedi (tıpkı Nabokov ve Joyce gibi). Borges günümüzde, edebiyat tarihi kitaplarında ve ansiklopedilerde kabul görmüş bir yazardır. Kübalı yazar Guillermo Cabrera Infante onu, "Góngora'dan bu yana gelmiş geçmiş en iyi yazar" diye nitelemiştir. Meşhur Borges kibirlidir ve diğer Borges'e hâkimdir. Anıtlaşmıştır. Alçakgönüllü Borges ise içindeki bu diğer adamı hep inkâr eder. Bir keresinde caddede yürürken bu adama Borges olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde, o "Bazen" diye yanıtlamıştır. Her iki benlik de, abartma ve aldatma tutkusunu paylaşmış, ikisi de Buenos Aires banliyöleri hakkında yazmanın evrelerinden geçip, zaman ve sonsuzlukla ilgili oyunlar geliştirmiştir. Ancak asıl mesele, ilişkilerinin *düşmanca* olmasıydı. Alçakgönüllü Borges ününden kaçardı. Buenos Aires'in caddelerinde gezinmek, haritaları incelemek ya da kahve içmek gibi, yaşamın basit tatlarından haz alırdı (nefsine düşkün değildi ve kanaatkârdı.) Kör bastonunun yardımıyla yürürken, sürekli durdurulan ve yalnızca Borges olmaktan ötü-

* *Yaratan*, çev. Ayşe Nihal Akbulut - Peral Bayaz Charum, İletişim Yayınları, 2011.

rü kutlanan, mektup pulları, turist broşürlerindeki resimleri bir yana, çok sevilen bir milli simge haline gelen, öteki Borges'ti. Çatışan benlikleri konu alan "Borges ve Ben" anlatısının sonunda, okur, ondaki yaratıcılığın kaynağıyla ilgili şüpheye düşer, "Hangimiz bu sayfayı yazdı bilmiyorum." Her ikisi de Borges'ti. O, zaman ilerledikçe, geçmişteki benliklerine yabancılaşırdı; kendi biyografisini, kendi kendine yeten ve birbirinden bağımsız bir dizi monad olarak kabul ederdi. 1941'de, bir yazısında, zaman içindeki çoklu benlik anlayışını açıklarken, "Rudyard Kipling de tıpkı herkes gibi birçok kişiydi" diyerek, bu kişileri listeledi.[8] Borges'ler sayılmayacak kadar çoktu; o kendisi olmayı sevmezdi. Edebi akıl hocalarından Emerson'a yazdığı bir şiirin son dizesi şöyledir: "Bütün kıtada adım bilinir; / Ben yaşamadım. Başka biri olmak istiyorum."[9] Şaka yapmış olabilir miydi? Biyografi, okur Borges'in deneyimlerini de özümsemelidir. Borges, Poe'yu okurken, yalnızca ondan okuduğumuz satırlardaki bir "Poe" ile değil, ama aynı zamanda metnin kendisinden daha büyük bir kişinin imgesi, cümlelerin "yazarı" Poe ile bağlantıya geçtiğimizi varsaymıştır. Biyografilerdeki Poe ile, onu okurken zihnimizde yaratıp, çok iyi tanımaya ve teşhis etmeye başladığımız Poe aynı kişi değildir. Borges için de aynı durum söz konusudur.

Kısa öykü ve şiir derlemesi *El hacedor* (1960), Borges'in 1929'dan sonra yazdığı yeni şiirlerini içeren ilk kitabıydı (İleride değineceğim üzere, Borges *1922-1943 Poemas*'ına, yeni bir kitabı zar zor oluşturabilecek miktarda şiir eklemesine karşın, 31 yıllık bir yazar tıkanması yaşamıştı.) Körlüğü iyice ilerleyen Borges kitabın epilogunda, 61 yıllık yaşamını şöyle özetledi: "Çok fazla okumuş olsam da, başımdan çok az şey geçti."[10] Yıllar sonra, bu sözü şöyle düzeltti: "Ben bol bol okurken, pek çok şey olup bitti."[11] Sonuçta, yaşadıklarının en iyisi, Schopenhauer okumak ve İngiltere'nin sözlü müziğini öğrenmekti.[12] Bu 61 yaşındaki adamın sezgileri, onu tekbenciliği konu alan bir mesel yaz-

8 *Borges en Sur*, s. 244.

9 *Obras completas*, s. 911.

10 Collected *Fictions*, s. 327. ["Emerson", İng. çev. Mark Strand, s. 189, *Selected Poems 1923-1967*].

11 Pierre Boncenne, "Jorge Luis Borges s'explique", *Magazine Lire* (Eylül 1980), s. 34.

12 *Obras completas*, s. 854.

maya sevk edecekti; bir adam dünyayı resmetmeye koyulur; yıllarca boşlukların içini krallıklar, dağlar, koylar, atlar ve insanların görüntüsüyle doldurduktan sonra, ölmeden hemen önce, bu "sebatkâr dizeler labirentinin" kendi yüzü olduğunu keşfeder. İşte insan Borges'e dair bir ipucu. Zamanla değişmekte olan benliğini tanıyabilirsin, ancak, nesnel dünyayı tanıyamazsın. Tanımaya başladığını zannettiğin dünya, senin, kendi içindeki muammanın bir yansımasıdır. Borges zihni, dışarıdaki nesnel dünyayı hiçe sayan düşüncelerle doluydu. Örneğin o, ertesi gün unutulmak üzere yazılmış olduklarını ileri sürerek, asla gazete okumazdı. Aynaya bakmaktan, üremeden, kendi bedeninden tiksinir, her zaman labirentleri, maskeleri ve aynaları düşlerdi. "Borges ve Ben'de" açığa vurduğu içsel savaşın özünde, bu kendinden tiksinme huyu yatar. Yıllar sonra, 1972'de, öteki Borges'in kendi hafızasını, sevgisizliğini, ata kültünü ve cesaretini empoze ettiği "Gözcü" ("El centinela") şiirinde, bu içsel çatışmayı ele aldı. Borges adımlarında, sesinde, kendisini diğerinin *enfermero*'su (hemşiresi) gibi hissetmekteydi. İleride değineceğimiz üzere, Borges'in şiirinin gelecekte tekrar yazacağı kilit dizesi şöyleydi: *Minuciosamente lo odio* ("En küçük şeyinden bile nefret ediyorum onun.")[13] Yaşamının her anında öteki benliğinden tiksinmekteydi. İntihar etse bile, öteki benliği var olmaya devam edecekti: "İntihar kapısı açık, ama ilahiyatçılar öteki krallığın uzak gölgesinde var olacağımı öne sürüyorlar, kendimi beklerken." O halde, Borges okur olarak, kendi yazdıklarını okuyordu. Onun kimi, nasıl okuduğunu öğrenirken, bölünmüş adam hakkında da bir şeyler öğreniriz. Eğer Borges haklıysa, hiç kuşkusuz ki bir biyografi, biyografinin yazarı hakkında da olmalıdır.

1974'te, en iyi versiyonu hâlâ İspanyolcası olan, iki ciltlik *Obras completas*'ın epilogunda yaşamını bir kez daha özetledi. Bu epilog harika bir insan imgesi sunmaktadır. Şili'de, 2074'te (gelecekte, 100 yıl sonra) yayımlanan, hayali *Enciclopedia Sudamericana*'da bulunduğu iddia edilen bu not, tipik bir Borgesvari metin ve tarih aldatmacası olduğu gibi, onun ansiklopedi ve harita incelemeye olan aşkının bir başka kanıtıdır. Bu otobiyografik öğeler içeren

13 *A.g.e.*, s. 1115. ["Gözcü", *Altın ve Gölge*, çev. Selahattin Özpalabıyıklar, Sel Yayıncılık, 1992, s. 30].

epilog sayesinde, onun hakkında pek çok şey öğreniriz: Borges 1899'da doğmuştur, psikoloji öğretmeni bir babası ve Norah isminde bir kız kardeşi vardır. Edebiyata, felsefeye ve ahlak bilimine ilgi duymaktadır. Cervantes'in, *Don Quijote*'yi yazmış olamayacağına inanır. Voltaire, Stevenson, Conrad ve Eça de Queiroz gibi yazarların romanları hariç pek roman okumamıştır. Poe'nun uzun şiir diye bir şey olmadığı görüşünü alıntılamaktan ve kısa öykülerden hoşlanır. Harvard'da ders vermiş, onur dereceleri almış, ancak, akademisyenliğin araç gereçleri olan bibliyografilerden nefret etmiştir. 1960 yılında muhafazakâr olmuştur. Şöhreti sayesinde, sayısız önemli araştırmaya imza atmıştır. Kahramanlara gıpta eder. Birkaç *milonga* için söz yazmış, önemsiz bir yerel şairin biyografisini hazırlamıştır. Ayrıca, bir efsaneden yoksun olan Buenos Aires şehri için, yeni bir şehir efsanesi yaratmayı denemiştir. Akıl hocaları Paul Groussac ve Alfonso Reyes sayesinde, İspanyolcayı, barok zırhından arındırarak, basitleştirmiştir. Carlyle'ın, evrensel tarihin, bütün insanların yazdıkları ve okudukları, anlamaya çalıştıkları, içinde kendilerinin de bulunduğu sonsuz bir kutsal kitap olduğu savından hareketle, kişiliğin varlığına inanmamaktadır.[14] Dante'nin *İlahi Komedya*'sının, Dante'den başka daha birçok kişi tarafından, yani *espíritu humano* [insan ruhu] tarafından yazıldığını ısrarla savunmaktadır.[15]

Borges'in yazdığı bu kısa biyografi, benim *The Times* için yazdığım kısa biyografiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Borges kendi yaşamıyla ilgili hangi gerçekleri gizlemiştir? Bir; kız kardeşiyle evlenerek, sıkı aile bağları içine aniden sızan, İspanyol eleştirmen ve avangard şair Guillermo de Torre'yi es geçmiştir. İki; yarım kalmış aşk vurgunlarından oluşan aşk hayatına değinmemiştir. Silvina Ocampo'nun dediğine göre, onun kalbi, her zaman bir kabukla kaplıydı ve dışarıya kapalıydı. Üç; 99 yaşında ölünceye kadar oğlunu hiç yanından ayırmayan, onun Kafka ve Virginia Woolf çevirilerini yapmasına yardım eden Katolik annesi Leonor Acevedo'dan hiç bahsetmemiştir. Bunlar dikkat çe-

14 *A.g.e.*, s. 1143-5. ["Quijote'nin Tikel Büyüleri", çev. Peral Beyaz Charum, *Öteki Soruşturmalar*, İletişim Yayınları, 2005, s. 65-66].

15 Jorge Luis Borges, *Nueve ensayos dantescos*, giriş, Marcus Ricardo Barnatán (Madrid, 1982), s. 150.

kici eksikliklerdir. Daha da garibi, "düşler" diye vaftiz ettiği ve onu dünyaca ünlü eden, denemelerden ve kısa öykülerden gelme kitap incelemelerini yok saymıştır. 1940'larda yayımlanan *Ficciones* [*Hayaller ve Hikâyeler*] ya da *El Aleph* [*Alef*] (toplamda 33 öykü) için tek bir atıfta dahi bulunmamıştır. Tek yaptığı, birkaç roman okumak, şiirler, hatta tuhaf bir biyografi yazmak ve duygusuzlaştırılmış İspanyol diline yeniden şekil vermektir. Bir keresinde, labirentlerinden bıktığını söylemiştir.[16] 1974 yılında, alaycı bir üslupla yazdığı kısa biyografisinde, Borges, onu "Borges" yapan özelliklerden usanmış görünmektedir.

Onun esrarengiz tuhaflığına, karakterindeki defoya geri dönelim. Onun ilk 30 yılını anlatmaya başlamadan önce, Arjantin'deki taşralılığın ve Avrupa'dan okyanus mesafesindeki uzaklığın, akılcı bir savunması ve evirmesi olan "Arjantinli Yazar ve Gelenek" başlıklı deneme yazısından alıntı yapacağım. Borges şöyle demiş; "Biz Arjantinliler, neyi ne zaman okuyacağımız konusunda özgürüzdür; biz, tek parçalı bir geleneğin kurbanları değiliz." Bu ifade, Perón'un faşist iktidarı sırasında milliyetçiliğe karşı yapılmış bir saldırıydı. Borges bu deneme yazısını, 1950'de, "Colegio Libre de Estudios Superiores"te bir konuşma halinde sundu; kendi isteğiyle daktiloya çekilen konuşmasını, 1932'de hazırladığı *Discusión* (Denemeler ve Eleştiriler) adlı derlemenin yeni baskısına eski bir tarih atarak ekledi. Yazılarını sürekli olarak gözden geçirerek sadeleştirdi (ve kronolojiyle, olguları küçümsedi). İlk denemelerinin yeniden basılmasını yasakladığı için, dul eşi Maria Kodama ancak o öldükten sonra bunları yayımlayabilecekti: *Inquisiciones (1925), El tamaño de mi esperanza* ("Umudumun Şekli") (1926), *El idioma de los argentinos* ("Arjantinlilerin Dili") (1928). Ancak, bu etkili konuşmanın geçmişi ve içeriği bir kenara, Borges, Arjantin kültürünü, İspanya ve Avrupa'yla olan ilişkisini göz önüne alarak, "sadakatsiz" diye nitelendirmişti.[17] *Sadakatsiz* sözcüğü, Borges'i özetlemektedir; o, faal durumda, haylaz bir saptırmacıdır; ona haddini bildiremezsiniz, şakacıdır, düzenbazdır, bir baş belasıdır. Borges eski bir

16 César Fernández Moreno, "Weary of Labyrinths: An Interview with Jorge Luis Borges", *Encounter* (Nisan 1969), s. 3-14.

17 *Obras completas*, s. 273

Fransız röportajcıya, metinlerindeki cümlelerin arasına birtakım şakalar (*blagues*) serpiştirdiğini söylemiştir.[18] Onun kimseye karşı sadakat bağı yoktur. Onun düşünce tarzında sadakatsizlik, işleyen bir avangard ahenksizliktir: Ben hiç kimseyim, bir kişiliğim yoktur, biz yüzeysel kişiliklerimizin altında hiç kimseleriz... vesaire. Bunlar ondaki "zekâ parıltılarıdır" (*boutades*); aslında şık, temiz kıyafetleriyle bizatihi bir orta sınıf beyefendisi olan ve her gün süt içen Borges de, avangardın *épater le bourgeois* ("orta sınıfı şoke et") yöntemini kullandı. Onun bu mizahi yönü, röportajlarında, ani cümle bitişlerinde, öngörülemez sıfatlarında, rastgele listelerinde, çelişkilerinde, muzip yorumlarında ve özellikle de sahte bilgeliğinde ortaya çıkmaktadır... Bu onun edebi benliğinin bir yüzüdür. Borges'le yaklaşık beş yıl boyunca çalışan Norman Thomas di Giovanni onun "Özel yaşamında bile geçici hevesler, kaprisler ve düşlerinin peşinden gittiğini" vurgulamıştır.[19]

1922'de, savaş mağlubu Avrupa'da, on dört çok önemli yıl geçirmiş olan 23 yaşındaki Borges, Buenos Aires'e döndükten sonra yazdığı "La nadería de la personalidad" [Kişiliğin Hiçliği] başlıklı ilk denemesinde, mutluluğa ancak egonun üstünlüğünü küçümseyerek ulaşılacağını belirtti. Muzip bir üslupla, ego diye bir şeyin olmadığını ortaya attı. Yaşamın her anı, eksiksiz ve yeterlidir. Yaşadığınız her an, siz geleceğe ilerlerken bütün geçmişi siler. Geriye kalanın tamamı, olaylara ve koşullara dayalıdır. Biz "hiç kimseleriz". 1942'de, kusursuz bir hafızaya sahip Uruguaylı bir çiftçiyi konu alan, "Funes el memorioso" ("Bellek Funes") adında müthiş bir öykü yazdı. Bir yarı okuryazar olan Ireneo Funes, attan düşerek sakat kalmış ve kazadan sonra hiç bir şeyi unutamaz hale gelmiştir. Funes'in geçmişi tüm ayrıntısıyla hatırlayabilmesi, şimdiki zamanı yaşamayı durdurup, gelecek anıların yığılmasını engellemesine bağlıdır. Borges'in egoya karşı saldırısı, T. S. Eliot'ın, şairin, egomaniden kurtulmak üzere kişiliğinden kaçışını keşfetmesinde yankı bulmuştur. Borges nefret ettiği şeyleri, edebi bir yolla sınıflandırırdı; bunlar, çağdaş toplumlarımızın hâlâ taptığı "romantik

18 Georges Charbonnier, *Entretiens avec Jorge Luis Borges* (Paris, 1967), s. 20.
19 Norman Thomas di Giovanni, *The Lesson of Master: On Borges and his Work* (Londra, 2003), s. 47.

egoperestlikle" (*egolatría romántica*) "yaygaracı bireyselcilikti" (*vocinglero individualismo*). Kendisini Budizm öğretilerine göre yargıladığını kabul etmesi oldukça dikkat çekiciydi.

Borges Budist miydi? Onun Budizm'e olan büyük merakı, bize kendisi hakkında bir ipucu verebilir mi? Bence o, aklına estiğince Budist'ti, ancak, *Obras completas*'ın ikinci cildinin 1979 tarihli baskısının epilogunda listelediği "heveslerinden" (*aficiones*) biri olan Budizm'in felsefesini ve doktrinini öğrenmişti. Borges, Budizm'i, Cenevre'deyken, 1914'te, ömrü boyunca hayranı olarak kalacağı Schopenhauer sayesinde keşfetmiştir. 1980'de Budizm'in, Hume ve Macedonio Fernández'den keşfettiklerini sağlamlaştırdığını belirtmiştir. Örneğin, fantastik edebiyatın dalları oldukları ve gerçek bir değer taşımadıkları gerekçesiyle, tanrıbilim ve felsefeyle alay etmiştir. Sistematik felsefe hakkında yazılan şeyleri okumayı sevmiş ve Budizm'in bir yere varmayacak düşünmeleri reddetme anlayışına benzeyen entelektüellik karşıtı bir görüş geliştirmiştir. Onun bu kuşkucu tutumu, kendisi de bir yazar olan Bertrand Russell'ı anımsatmaktadır. Issız bir adaya düşse yanma Russell'ı almak isteyeceği konusunda şaka yapmaktan çekinmeyen Borges, Fernando Sorrentino'ya, mantıksal saçmalıklara bayıldığını ifade etmiştir.[20]

1976'da, Borges körken, eski bir arkadaşı ve bir biyografi yazarı olan Alicia Jurado'nun katılımıyla, *Qué es el budismo*'yu (Budizm Nedir?) yazdı. Alicia Jurado bir yazısında, bu çalışmanın temelde Borges'e ait olduğunu ve onun Colegio Libre de Estudios'ta verdiği derslerin notlarından faydalandıklarını açıklamıştır. Konuyu çok dallandırıp budaklandırmadan, Borges'in Budizm'le ilişkisinin ne olduğuna bakalım. Başlangıç olarak diyebiliriz ki Borges, Budizm'in bir savaş başlatmayan, toleransı telkin eden, ruhban sınıfı olmayan (sadece dervişlik içeren) ve benliği yüklerinden kurtarmaya yarayan, tanrıtanımazlığına inanırdı.[21] Orta yolu izlemek, onun kendi yaşam tarzına yakındı; o, şehvetli arzulardan kaçınmak, dünyevilikten aşırı şekilde uzaklaşmamak, suçluluk duygusu barındırmamak, pişmanlık duymamak, ba-

20 Fernando Sorrentino, *Siete conversaciones con Jorge Luis Borges* [1972] (Buenos Aires, 2001), s. 152.

21 Jorge Luis Borges, *Obras completas en colaboración* (Buenos Aires, 1979), s. 719.

ğışlamamak gibi akılsal konuların hepsinde, Budizm'in mutlak idealizmini uyguladı. Aşırılıktan kaçınmak, onun günlük yaşam biçimiydi. Ayrıca, geçmişin tamamı zihinde kalanlardan ibaret olduğu için, Budizm de tarihi reddetmektedir. O, bütün insanların Homeros olduğunu düşünürdü. Jung'un arketip hipotezine paralel bir mantıkta düşünerek, kronolojiyi ve gerçekleri anlamsız bulması dile düşmüştür. O, tarihlerle ve isimlerle ilgilenmedi; bütün düşünürler, Platon ve Aristoteles'i tekrarlar, bütün yazarlar da Homeros ya da Shakespeare'i.[22] 1942'de, "Descreo en la historia" ("Tarihe İnanmıyorum") diye yazdı.[23] Bengalli şair Tagore ve bütün diğer Doğuluları kastederek, "Onlar sonsuzlukla ilgilendiler ama zamanı es geçtiler" yorumunda bulundu. İnsani istekleri küçümsemek için, çoğu zaman perspektifleri tarihi sıralamasından alıp, öykülerindeki sonsuzluğa taşıdı. Bu ani anlatımsal oyun, onun his dünyasının bir parçasıydı: "Historia del rey y de la cautiva" ("Savaşçı ile Tutsağın Öyküsü") adlı öyküsünde, "Droctulft'u bir *sub specie aeternitatis* diye düşünelim biz" derken, diğer bütün bireyler gibi benzersiz ve anlaşılmaz bir bireyden değil, "o ve onu izleyenlerin oluşturduğu, unutuşun ve belleğin bir sonucu olan gelenekten" bahsetmişti.[24] Bu sonsuz bakış açısı sayesinde, herkeste farksız olan bu öze döneriz.

Budizm'in de, Borges'in de eşit ölçüde reddettikleri bir diğer şey, nesnel gerçekliktir. Borges edebi bir düzeyde, gerçeklikle alay etti, çünkü dilin gerçeğe hâkim olabileceğine inanmıyordu. Dünyanın kitaplar sayesinde bir anlam ifade edeceği absürdlüğünü konu alan "Babil Kitaplığı" adlı öyküsünde (1941), anlatıcı okura yönelir ve sorar: "Beni okuyanlar, Sizler, dilimi anladığınızdan emin misiniz?"[25] Budizm, onun bilgece kahkahalarının yanında, gösterişi ve bibliyografileri aşağılamasını anlamamıza da yardım eder. Sadece kitap okumakla ve düşünmekle bir Budist olunmaz. Bu, ahlakı gerçek hayatta uygulama meselesidir. Borges, en-

22 *Obras completas*, s. 580.

23 *Borges en Sur*, s. 248.

24 Borges, bir peri öyküsünden ziyade, Avrupalı kadınları ("cautivas") kaçıran yerlilere atfen "Historia del rey y de la cautiva" başlığını kullanmıştır. ["Savaşçı ile Tutsağın Öyküsü", çev. Tomris Uyar, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 46].

25 *Collected Fictions*, s. 118. ["Babil Kitaplığı", çev. Tomris Uyar, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 75].

telektüel tarihi bir gösteriş ve saçmalıklar tarihi olarak görürdü. Minotauros'un anlattığı "La casa de Asterión" ("Asterion'un Evi") adlı fantastik öyküde, "Filozof gibi, ben de yazı sanatı aracılığıyla hiçbir şeyin aktarılamayacağına inanıyorum"[26] ifadesi, bize onun hakkında yeni bir fikir vermektedir. Burada konuşan, Borges'in kendisi olmayabilir, ancak, sözcüklerin sınırlarıyla ilgili görüşü onun bütün çalışmalarına işlemiştir. Budizm, dilin Nirvana'ya, yani görünüşlerin ötesindeki yokluğa ulaşamayacağı uyarısında bulunur. Gerçek, sözcüklerde gizli değildir; onun en önemli öykülerinden biri olan kurmaca "Alef", Budistçe bir şakadır. Öyküde, Borges'in bodrumdayken gördüğü sonsuz sayıda ve eşzamanlı eylem, onun listeleriyle, yani birbirini izleyen sözcükler vasıtasıyla tekrar yaratılamaz. Yalnızca zamanın dışındaki bir mistik, tek bir dev saniye içinde her şeyi görür, fakat daha sonra bunları aktaramaz (Borges sonsuz bir acıma ve sonsuz bir hayranlık duyar). Onun bu enfes Budizm çalışmasındaki en ikna edici yön, egonun, benliğin, onun öz dogmasının reddedilmesidir. Benlik yoktur, yalnızca içteki şahitler, izleyiciler, daima atışan, çekişen iki Borges, "Borges ve Ben" vardır.[27] Bu öyküyle ilgili bir yorumunda, başından geçenlerin, aslında hiç geçmemiş olduğunu hissettiği anlardan bahsetmiştir. Bu ani gerçekdışılık hissinin başlangıç noktasını, Hint felsefe okullarından birinde bulmuştur. Borges zihinsel huzurun, mutluluğun, dinginliğin ve duygulardan, cinsel arzulardan, şöhretten, kendindeki koyu kitap düşkünlüğünden arınmanın peşinden koştu. Benliği reddetmek ve içindeki yokluğa dalmak, onun için bir tür rahatlamaydı.[28] Hoş bir kalenderlik de bunun sonucuydu. Borges'in Budizm anlayışına göre, hepimiz bir dizi anlık ve münferit önceki benlik tarafından, baş döndürücü bir şekilde üretilen birer yanılsamayızdır.[29] Kendisinin aslında bir hayalden, bir başkasının düşünden başka bir şey olmadığını "büyük bir dinginlikle, eziklikle, dehşetle" anlamasıyla biten "Döngüsel Yıkıntılar" adlı öyküsü, bu konuyu ele

26 *A.g.e.*, s. 220. ["Asterion'un Evi", çev. Fatih Özgüven, *Alef*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 62].

27 *Obras completas en colaboración*, s. 728, 752.

28 *A.g.e.*, s. 774.

29 *A.g.e.*, s. 747.

almaktadır.[30] Hepimiz, gerçek bir kimlikten yoksun, aç hayaletleriz. Borges, Budizm'i uygulama olarak benimsememiş ve sadece okur sıfatıyla, Budizm üzerine yazılmış metinleri okumaya odaklanmıştır; yaptığı okumanın tamamının, özel bir tür *odaklanma* olduğunu ifade etmiştir.

Yaşamının son on yılında, onun en samimi dostu olan Maria Kodama, bir röportajında onun Budizm ile ilgili okuduklarından, Oryantal bir bakış açısı türettiğini söylemiştir.[31] Ta 1980'lere kadar, en büyük yanılgılarımızdan birinin "ego" olduğunu savunmuştur. Borges'in ilk İngilizce biyografisini yazan Emir Rodríguez Monegal, onun *la naderia de la personalidad* teorisinin, (kişiliğin hiçliği) onun bütün yapıtlarına sirayet ettiğini fark etmişti. Borges, 1923'te kendi başına bastığı, *Fervor de Buenos Aires* [Buenos Aires Humması] isimli ilk şiir kitabının kapağının içine, okur ve yazar arasındaki benzerlikler hakkında bir not düştü; "Bizim hiçliklerimiz, birbirinden biraz farklıdır; sizin bu alıştırmaların okuyucusu olmanız, benimse yazıcısı olmam, tamamen bir tesadüftür ve önemsizdir."[32] Belirtmek istediğim o ki, bu bir teori değil, onun mizacının bir parçasıdır. Eserlerinde her zaman egoyla alay etmiştir. Örneğin, "Ölümsüz" öyküsünde şöyle bir ifade var: "Hiç kimse, rastgele biri değildir, bir tek ölümsüzse, insanların tümüdür. Cornelius Agrippa gibi ben de tanrıyım, kahramanım, feylesofum, şeytanım ve dünyayım ben, var olmadığımı söylemenin bezdirici bir yolu bu."[33] 1945'te, en büyük edebi ihtirasının, dünyadaki bütün okurlar tarafından baş tacı edilecek, ancak gerçek Borges'le hiç ilgisi olmayan bir kitap, bir sayfa, bir paragraf yazmak olduğunu ifade etti.[34]

Borges, W. H. Hudson'ın ve Cunninghame Graham'in biyografilerini kaleme alan natüralist yazar Alicia Jurado (d. 1922), *El*

30 *Collected Fictions*, s. 100. ["Döngüsel Yıkıntılar", çev. Tomris Uyar, *Ficciones - Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 51].

31 Cristina Castello, "Entrevista con María Kodama", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 651-2 (Eylül/Ekim 2004), s. 219-30.

32 Emir Rodríguez Monegal, "Borges: el lector como escritor", *Convergencias/divergencias/incidencias* (Barcelona, 1973), s. 290-4.

33 *Collected Fictions*, s. 191. ["Ölümsüz", çev. Tomris Uyar, *Alef*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 21].

34 Jorge Luis Borges, *Oeuvres complètes*, 1, editör Jean Pierre Bernès (Paris, 1993), s. 1248.

mundo de la palabra [Sözcüklerin Dünyası] (1990) başlığında topladığı anılarının ikinci cildinde, Borges'le kadim dostluğunu irdeler. Jurado, Ecuador ve Avenida Santa Fe caddelerinin kesişiminde, bir zamanlar Bioy Casares ve Silvina Ocampo'nun yaşadığı apartmanda, Borges'in yemek yediği ve her akşam yazı yazdığı Buenos Aires'in *barrio norte*'sinde ikamet eden, güzel yüzlü, inatçı bir kadındır. Anılarında bahsettiğine göre, Borges'in, *Ficciones* eserinden çok etkilenmiş ve onunla Estela Canto sayesinde tanıştıklarında, yazılarındakinden çok daha farklı bir Borges'le karşılaşmanın şaşkınlığını yaşamıştı. Süslemelerden arınmış, tuhaf sıfatlar ve fiillerle dolu, o güçlü yazıların sahibi bu adam, gerçekte, sıradan, yumuşak yüz ifadesiyle, titreyen sağ eliyle, çekingen, kekeleyen, gözleri görmeyen birisidir; Jurado bunu, Spartalılara özgü bir cesaretle yazmıştır. Borges 55 yaşındayken, o 32'sindeydi. Haftada bir iki kez görüştükleri, fiziksel çekimden yoksun dostlukları, Borges ölene kadar sürdü. Hizmetçi Fanny, Jurado'nun, Borges'i ezbere bilen pek az kişiden birisi, bir "can yoldaşı" (*entranable amiga*) olduğunu söylemiştir.[35] Borges günlerini, annesinin evinde, küçük bir kitaplık ve demir bir karyolanın bulunduğu minik bir odada geçirdi. Kitaplığında kendi yazdığı tek bir kitap bile yoktu. O, gerçekten de, bu dünyanın dışında yaşadı; radyo ve gazeteleri küçümsedi; Arjantin'in tutkusu futbolcular hakkında bir fikir sahibi olmadı ve onların başarılarından övünç duymadı. 1980'de, İspanya Kraliçesi, ona Cervantes ödülünü kazandığını bildiren bir telgraf çektiğinde, Borges, Alicia Jurado'ya, "bu Sofía da kim?" diye sormuştu. Hepsi bir yana, Alicia Jurado, Borges'le sık sık yürüyüşe çıkar ve bu yürüyüşler sırasında, onun absürd mizahının ve çılgın Lewis Carroll mantığının açığa çıkmasını sağlardı. Jurado, yanmdayken en çok gülüp eğlendiği kişinin Borges olduğunu söylerdi.[36] Borges'in Budizm konulu seminerlerinde sakıncalı sözler edebileceğinden endişelenen Perón'un, kendisini bilgilendirmekle görevlendirdiği casuslar, diyor Jurado, bir keresinde aşırı sıkılarak uyuyakalmışlardı.

35 Epifanía Uveda de Robledo ve Alejandro Vaccaro, *El señor Borges* (Buenos Aires, 2004), s. 142.

36 *A.g.e.*, s. 144.

Buenos Aires'ten Palermo'ya

Borges, Buenos Aires'te, 24 Ağustos 1899'da, anneannesinin Tucumán 840 Sokağı'ndaki evinde bir kış günü doğdu. Buenos Aires'te kışlar, bazen nem yüzünden çok daha sert geçerdi (hoş, o zamana kadar yalnızca iki kez kar yağmıştı.) Avrupa'ya bakan ve on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar, kucak açtığı milyonlarca göçmenin etkisiyle ülkesinin kimliğini değiştiren bu liman şehrinde doğan Borges, özbeöz *porteño*'dur. O halde, onun doğduğu günden itibaren bir Avrupa özlemini miras aldığını söyleyebiliriz. O, kendisini sürgündeki bir Avrupalı gibi hissetmekteydi. Onun okuma kültürü, ağırlıklı olarak İngilizcenin, Avrupa'nın etkisindeydi. Avrupa edebiyatına dair ne bulursa sabırsızca okurdu ki bu onun için doğuştan kazanılmış bir haktı.

Borges'in doğduğu Tucumán Sokağı'ndaki ev yıkılarak, yerine başka bir ev inşa edilmiştir. Buenos Aires, kaderinde yıkım olan bir şehirdir. Zira son modaya uygun binalar yapmak adına şehrin geçmişi moloz yığınlarına çevrilmiştir. Onun doğduğu evin bulunduğu mahalle tipik sömürge mimarisindeydi. Bunlar *zaguán* diye tabir edilen, yüksek tavanlı bir antresi olan, yüksek ön cepheli, tek katlı evlerdi. Bu evlerin (ilkinin zemini taş döşeli) iç avlularında, *aljibe* denilen ve içine suyu sinek larvalarından arındırmak üzere birkaç sukaplumbağası bırakılan bir su deposuyla birlikte bir kuyusu ve bir de şarap deposu bulunurdu. Ön kapıda, o tarihte zil henüz icat edilmediği için, bir kapı tokmağı vardı. Borges iki yaşındayken ailesiyle birlikte kendi evlerine taşınmış olmasına rağmen, geleneksel sömürge mimarisini yansıtan evlerinde yaşadıklarını birçok şiirine konu etmiştir. Bugün

bu evin yerinde, duvarında mavi bir levha asılı bir Borges vakfı bulunmaktadır.

Kendisiyle aynı ismi taşıyan babası Jorge'den kalıtım yoluyla aldığı miyopluk ve sonradan kademe kademe ilerleyen körlük, Borges'in yakasını ölene kadar bırakmayacaktı. Görme gücünü kurtarma pahasına sekiz ameliyat geçiren Borges, resmi kayıtlara göre, atalarının bu kalıtımsal hastalığından ıstırap çeken altıncı nesildir. Miyopların kendine has bir ruh hali olmalı. Miyop hastaları, harfler, resimler gibi yakın mesafedeki objeleri görürler, ancak gerisi bulanıktır. Miyopluk, çekingenliğe de yol açar. Borges miyop olduğu için görsel tasvirlere pek rağbet etmezdi. Halefi, eleştirmen Ricardo Piglia, onun miyopluğunun, benzeri görülmemiş aşırı yakından okuma yöntemini doğuran bir çeşit büyüteç olduğu fikrini ortaya atmıştı. 1938'de, Borges zayıflamış görme gücü yüzünden ölümle burun buruna geldiği bir kaza geçirdi ki, kitabın devamında bundan ayrıntılı olarak bahsedeceğiz. Ne var ki, bu kazadan sonra kendisini dünyaca ünlü edecek kurmacalarını oluşturmaya başlayacaktı (daha önce şair ve eleştirmendi). Birdenbire ortaya çıkan kör olma korkusu içini kemirirken, o, belleğinin onun dünyaya açılan penceresi olacağını biliyordu. Tarihte pek az yazar bellekle onun kadar zekice oynayabilmiştir. "Anımsayabilmek" diyor bir yazısında, "kutsal bir eylemdir."[1] Bir okur için körlük, olağanüstü bir beladır. O kör alfabesini öğrenmedi; sayısız şiiri ve yazıyı ezberledi, dostları okudu, o dinledi ki bundan büyük keyif aldı. 1955'ten sonra, çalışmalarını dikte ederek yazdırdı. Kör olmadan önceki Borges ile kör olduktan sonraki Borges, birbirlerinden farklı yazarlardır, çünkü kör Borges, az önce yazdırdıklarını göremediğinden, onları başkasından duymak zorunda kalırdı. Borges, körlük ve kendi yaşadığı körlüğün Homeros, Milton ve Joyce'la olan ilişkisi üzerine etkili yazılar yazmıştır. Körlük, onun tuhaf aşk hayatını bile etkilemiştir. Borges, Amerikan şair ve çevirmen Willis Barnstone'a, "Körlere karanlık yasaktır. Ben ışıldayan bir sisin ortasında yaşıyorum"[2] demiştir. Miyoplukla başlayıp, körlükle sonlanan bu sancılı süreç onun kaderiydi.

1 Jorge Luis Borges, *Collected Fictions*, çeviri Andrew Hurley, (Londra, 1998), s. 131.
2 Willis Barnstone, *Borges at Eighty: Conversations* (Bloomington, IN, 1982), s. 34.

O, doğuştan yazardı. "Benden beklenen, bir yazar olmamdı" der anılarında.[3] Yazar olacağından kuşkusu yoktu; bu, onun kaderiydi. Yazar babası, 1920'de *El caudillo* [Lider] adlı tek romanını zor bela yayımlamış, bozguna uğramış bir edebiyatçıydı. 1925'te, oğlunun edebiyat gazetesi *Proa* için, Ömer Hayyam'ın *Rubaiyat* eserini çevirmişti. Ancak, Borges'i en etkili biçimde eleştirecek kişi, biricik oğlu için, D. H. Lawrence, Herbert Read, Faulkner ve Kafka çevirilerini yapan annesiydi. Borges'in soyağacında özellikle Lafinur'lar gibi geçmişin saygın yazarları bulunuyordu. Ressam olmaya karar veren kız kardeşi Norah, İspanya'nın en itibarlı edebiyat eleştirmenlerinden ve aynı zamanda avangard şair olan (bir *ultraista*) Guillermo de Torre ile evlenmişti. Guillermo Juan Borges isimli kuzeninin, avangard camiada sözü geçerdi. Okuma, kitaplar, aile kitaplığı, edebiyat arkadaşlıkları, yazı ve kitap konulu sohbetler, onun yaşamını tayin etti. Onun bir yazar olmaktan başka şansı yoktu (kütüphanede çalıştı, üniversitelerde öğretmenlik yaptı ki, sonradan ortaya çıkan bu meslekler, varoluşsal kesinlik bakımından, onun doğuştan bir yazar olmasıyla ilgiliydi).

Sahip oldukları San Nicolás'taki arazi dahil, bütün malvarlığını kaybeden bir aileden gelen annesi Leonor Acevedo Suárez (1876-1975), Borges'e, serveti ve lüks yaşamı küçümsemeyi, tasarruflu olmayı miras bıraktı. *Hidalgos pobres* (Yoksul Asiller) namıyla bilinen bu insanlar, yoksulluğu kültür ve nezaketle örten, kılıksız dış görünüşlerine rağmen, soylular gibi davranmaya çalışan kişilerdi. O, bedenini ve onun duyusal işlevlerini, akıl dünyasını altüst ettikleri gerekçesiyle reddeden ve tercihini daima basit alışkanlıklardan yana kullanan bir beyefendiydi.

Ailenin ilk evladı Borges, annesine de babasına da yakındı ve pek çok psikanalitik spekülasyonun kaynağı da bu hayırlı evlat sendromuydu. Annesi 1975 yılında 99 yaşındayken ölene kadar, onunla aynı evde yaşadı. Okumalarının çoğunu yaptığı dar karyolasında uyumayı severdi. Annesi öldüğünde o artık 76 yaşına gelmiş kör bir adamdı. Evlenene kadar baba ocağında yaşamak, Buenos Aires'teki Katolik aileler nezdinde süregelen bir

3 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, Norman Thomas di Giovanni, (yazarın iştirakiyle) editör ve çevirmen (New York, 1970), s. 211.

âdetti. Dolayısıyla, onun okuması, yazması, kafelerde ve sokaklarda geçen, yazarlara, şairlere özgü bir hayat sürmesi, bir *flâneur* olması için şartlar müsaitti.

Borges'in akşam yemeklerini evde yemesinde ısrar eden, onun her yazdığını okuyup, sık sık sansürlemeyi kendine görev bilen annesi Leonor, dehşet verici ve erkeklik öldürücü bir anne olarak görülebilir. Borges, Norman Thomas di Giovanni'yle birlikte İngilizcede kaleme aldığı anılarında, müdahaleci, züppe, Katolik ve bir keresinde Perón tarafından ev hapsi cezasına çarptırılan annesi için kibar sözler sarf etmiştir (kız kardeşi Norah, cezaevinde bir ay geçirmiştir). O, ailesinin yakın geçmişte özgürlüğüne kavuşan Arjantin'in belkemiğini oluşturduğuna inanırdı ki bu fikri ona annesinden kalan bir mirastı. Bir şiirinde, atalarını Saksonlardan, Araplardan ve Barbarlardan ileri gelen askerler ve toprak sahipleri olarak tarif etmiştir.[4] Borges'in atalarına tapınması siyasi bir anlam taşırdı, çünkü, tıpkı 1905'te, Montevideo'da sürgünde ölen anne tarafından dedesi Isidoro Acevedo gibi, atalarının hepsi *unitarios* namıyla, tiran Rosas'a karşı savaşmışlardı.[5] Borges, atalarına duyduğu minnet duygusunun etkisiyle, kendini, şehirli, eksik, korkak birisi gibi yansıttığı birkaç kasvetli şiirinde, savaştaki basit kahramanlıkları anlatmıştır. Bahsettiği atalarından biri, 1824'teki Junín (Peru) Savaşı'nda, düşmanla çarpıştıktan sonra, kurtarıcı Símon Bolívar tarafından methedilen, annesinin büyükbabası Albay Isidoro Suárez'dir. Bir diğer atası da, bilindiği kadarıyla, 1874'teki La Verde Savaşı'nda, onurlu bir intiharla, düşmanın onu öldürmesine izin veren, aslında kurşunlara hedef olan, baba tarafından dedesi Francisco Borges'tir.[6] Vatansever ailelere hayranlık duymak, onun annesinden gelen bir özellikti. "Alef" adlı muhteşem öyküsünü adadığı, cazibeli kadın Estela Canto, Borges'le tuhaf ilişkisini de masaya yatırdığı, amansız bir biyografi kaleme almıştır. Canto'yu bu kadar küstahça davranmaya iten, ona bedenini sunmasına rağmen, Borges'in onu reddetmesiydi. İlişkilerinde bardağı taşıran son damla, annesi Leonor'un, kendilerine misafirliğe gelen Estela'yı evin için-

4 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 51.
5 *A.g.e.*, s. 86-7.
6 *A.g.e.*, s. 828-9.

de adım adım takip etmesiydi (Leonor'un amacı, oğlunu o kadından korumaktı). Estela Canto, Leonor'u, Borges'inkine benzer sarkık yüzü ve kömür karası gözleriyle ufak tefek bir kadın diye tarif etmiştir. Canto, Borges'in, annesinin şefkatinden yoksun kaldığı takdirde, yazarlıkta çuvallayacağını iddia etmiştir. Oysa Borges, annesinin uğrunda büyük emek harcadığı himaye etme güdüsünü asla sorgulamamış, bu durumun ilişkisini yıktığını fark edememişti. Annesinin zalimliğini, o kırılmaz baskısını hep görmezden gelmişti.[7] Annesine, alışık olunmayan biçimde, "mama" yerine daima "madre" diye hitap ederdi. Annesi de ona "Georgie" lakabını takmıştı. Alicia Jurado, biyografi yazarlarının Leonor'a iftira ettiklerini düşünüyordu; Jurado'ya göre bu kadıncağız, kör kocasına ve ilerleyen yıllarda kör olan oğluna karşı kusursuz bir sadakat duymaktaydı. Leonor anılarını, Alicia Jurado'ya dikte ederek yazdırdı, ancak Jurado, daha sonra bunları karışık bularak, basmaya değer görmedi. Borges, annesinin, aile portreleri ve maun rengi yatağının bulunduğu tertipli odasını, o öldükten sonra olduğu gibi bıraktı. Yine her gün evine dönecek, annesinin odasının kapısının önünde durup, o gün neler yaptığını bu boş odanın duvarlarına anlatacaktı. Emir Rodríguez Monegal, Borges'in annesi tarafından davet edildiği bir öğle yemeği hakkında, günümüzde çok meşhur bir anekdot aktarır; o zamanlarda, Monegal 25 yaşında, evli bir edebiyat eleştirmenidir. Borges ise 47 yaşındadır ve bekâr olduğu için hâlâ baba ocağında yaşamaktadır. Monegal'e et ve şarap sunulduktan sonra, hizmetçi kadın, Borges isimli "çocuğun" da (*el niño*) şarap içebilmesi için annesinden izin alır.[8] Epifanía Uveda de Robledo isimli hizmetçi kadına göre, bu anne "Oldukça otoriterdir".[9]

Borges, karısının savlarıyla çatışan müşfik bir adam ve filozof ruhlu bir anarşist olarak tarif ettiği babası Jorge Guillermo'ya karşı (1874-1938) samimi hisler beslemiştir. Guillermo, Arjantin'e ilk İngilizce gazetenin editörlüğünü yapmak üzere gelen bir

7 Estela Canto, *Borges a contraluz* (Madrid, 1989), s. 17.

8 Emir Rodríguez Monegal, *Jorge Luis Borges: A Literary Biography* (New York, 1978), s. 468.

9 Epifanía Uveda de Robledo and Alejandro Vaccaro, *El señor Borges* (Buenos Aires, 2004), s. 57.

adamın Staffordshire'da dünyaya gelmiş kızı, yani annesi Fanny Haslam'dan ötürü, bir yarı İngiliz'di. Borges, babası ve babaannesiden, evlerinde konuşulan ilginç Edwardvari bir İngilizceyi miras almıştı. Borges'in babası 1914'te, göz ameliyatı olmak için ailesini de kendisiyle birlikte Avrupa'ya sürükleyerek, tüm ailenin Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yurtdışında beklemek zorunda kalmasına sebep olan, uysal, tembel bir avukat ve bir akademisyendi. Guillermo kör olunca da çalışmayı bırakmak zorunda kalmıştı. Yaşamının son yıllarında geçirdiği başka bir göz ameliyatı sayesinde görme yeteneğine tekrar kavuştu. Borges, "Buenos Aires" şiirinde, babasının iyileşmesi karşısında duyduğu sevinci şöyle ifade eder: "Quintana Sokağı'nın kaldırımlarının üstünde ağlayan, kadim dostu yıldızlara kavuşan, kör babamdı."[10] Bu, Borges'in asla erişemeyeceği bir mucizeydi. O, babasından, metafiziğe, psikolojiye (Berkeley, Hume, William James) ve Doğu edebiyatına (Lane, Burton) tutkuyla bağlı olmayı miras aldı. Babadan oğla geçen bir diğer miras da, İspanyollarda hiç rastlanmayan bir alışkanlık, yani sözlüğe ve ansiklopediye başvurma merakıydı. Bir Arjantinli için babanın vejetaryen olması tuhaf bir durumdur. Borges'teki gizli alaycılığı ve ileri düzeydeki kuşkuculuğunun büyük bir bölümü, onun kendisinden daha saf, daha idealist ve daha samimi babasıyla arasındaki bir diyalog olarak görülebilir. Onun idealistlerle ve idealistlikle alay etmekten zevk alması, bu tükenmek bilmez baba-oğul tartışmalarından kaynaklanır. Borges'in, Zeno'nun paradoksuna sürekli atıfta bulunması da babasıyla yaptığı satranç maçlarından ileri gelmektedir.[11] Borges'in bir akıl hocası olarak gördüğü, babasının yakın arkadaşı, okumayı ve tartışmayı yazmaya tercih eden bir kafe Sokrates'i olan Macedonio Fernández'in dostluğu, babadan oğula geçen bir başka mirastır. Borges, Macedonio'yla sohbet etmek için, cumartesi günleri, akşam olunca soluğu Once mahallesindeki La Perla isimli bir kafede alırdı. Anılarında bahsetmediği bir diğer husus, mutsuz bir evlilik yapan kadın düşkünü babasının, oğlunu, ilk cinsel deneyimini yaşatmak üzere götürdüğü Cenevre'deki bir genelevde ona kendi metresini sunma-

10 *Obras completas*, s. 1009.
11 *The Aleph*, s. 277.

sıydı (toy Borges çekingenliği yüzünden testi geçememişti). Tahmin edileceği gibi, Borges'in çalışmalarına apaçık yansıyan cinselliğe karşı nefretin oluşmasındaki en önemli sebeplerden biri, babasının yol açtığı bu olumsuz deneyimdi. Annesi, onun, yüksek sesle şiir okurken babasına çok benzediğini düşünürdü. Fakat babasının *El caudillo* [Lider] romanını kara listenin başına koyarak okuması hiçbir zaman bitmeyecek kadar uzun romanlarla alay eden, hatta hiçbir uzun romanı sonuna kadar okumamakla böbürlenen Borges'in başlıca mirası, şairden ziyade yazar olmaktı. *Nosotros* dergisinde soneleri çıkan babası, şair ve aynı zamanda bir çevirmendi. *Hacia la nasa* [Hiçliğe Doğru] diye bir piyesi imha etmişti. Baba, oğluna, çok okumayı, çok yazmayı, çok imha etmeyi ve baskı için acele etmemeyi nasihat etmişti; çünkü, kendi de öyle yapmıştı. Baba katili olma eğilimi, bir hiçe veya babasının hayaletine dönüşme korkusu ve bunlar gibi daha birçok psikanalitik spekülasyonun, Borges'in yapıtlarına ve yaşamına önemli etkileri olmuştur. Bence, Borges'in babası, oğluna edebi cesaret verme konusunda en az Edmund Gosse'nin veya V. S. Naipaul'un babası kadar başarılıydı.

O halde, yazar olmak, atalara ve İngiliz yazarlarına karşı hayranlık duymak, kafelerde miskin miskin oturup, kurmacalar üretmek, ona anne ve babasından geçen özelliklerdi. Annesi bağımsız Arjantin'i yaratan yerel kahramanları zihninde sonsuza kadar yaşatmayı, babasıysa, anavatana yabancılığı, kitapları, evde İngilizce konuşulmasını, hayalci, bohem bir yaşam tarzını ona miras bıraktı. Burada, Borges'in farklı bir ikiye bölünmüşlüğüyle karşılaşırız; annesiyle babasının arasındaki uçurum, onu muallakta bırakmıştır. İlk kez 1953'te, *La Nación* gazetesinde yayımlanan, onun en sevilen kısa öykülerinden "Güney"in başlangıcında, açıkça biyografik öğeler içeren bir öz tanımlama mevcuttur. Öykünün başkahramanı Juan Dahlmann, 1871'de, Buenos Aires'e ayak basan Protestan rahibi Johannes Dahlmann'ın torunudur. Juan Dahlmann ismine rağmen, kendisini "Bütünüyle Arjantinli" (*hondamente argentino*) saymaktadır. Anlatıcı, büyük baba Johannes'ten torun Juan'a değişimin izlerini takip ederek, bu Arjantinlilik duygusunu çözümler. Juan'ın anne tarafından büyük babası Francisco Flores, meşhur Catriel kabilesinden bir yerlinin

mızrağının ucunda can vermiştir. Birinin ülkesi için ölmesi onun vatanseverliğinin kanıtıdır ki bu, öykünün gizli temasıdır. Dahlman, her ne kadar "Kökenindeki uyuşmazlığı" kabullenmiş olsa da, bir savaşta romantik bir ölümle ölen atasını, yani annesinin tarafını seçmiştir. Bu destansı geçmişten tüm artakalan, "Eski bir kılıç, ifadesiz yüzlü, sakallı Flores'in bir *daguerreotype*'ini içeren deri bir çerçeve, belli müziklerin afra tafrası ve zarafeti" ve *gaucho*'nun,* neredeyse milli bir destana dönüşen, 1872 seneli, protest şiiri *Martín Fierro*'nun aşina dörtlükleridir.** Borges, bunların "Yürekten, fakat hiçbir zaman gösterişçi olmayan bir milliyetçiliği beslediğini" (*criollismo algo voluntario*)[12] ifade etmişse de, Dahlman ülkenin güneyindeki Flores ailesine ait araziye, oradaki mis kokulu okaliptüs ağaçlarına, ovanın ortasında, kızıl boyası solmuş, pembeye bürünmüş büyük evlerine olan bağlılığını hiçbir zaman yitirmeyecekti. Öykünün ilk paragrafında, Borges'in ikili bağlılıkları ve kendi tercihiyle, annesinin Arjantin kahramanlarını (İngilizce tahsil görmüş) Germen babasına yeğlediği açıkça görülmektedir. Bahsedeceğimiz üzere, göçün, büyükbaş hayvan bolluğunun, ülkeyi sonsuza dek değiştirmesinden önceki melez yapının ve sömürge Arjantin'e ait, kendi "melez kültürlülüğünü" (*criollismo*) uzunca bir süre abartmıştır. 1974'te Borges, tamamlanmış eserlerinin hepsini, özellikle de avlular, esirler, Peru'daki süvari baskısı, Rosas'ın düşüşü ve yeni yeni özgürleşmiş Arjantin'deki bütün tarihsel olaylara dair görüşlerini, annesine ithaf etmiştir.[13] Borges'in "Güney" öyküsü, onun bu kahramanlık düzeyine ulaşamamasını konu alır. Borges bir tür erkeklik sorunu yaşamıştı. Otobiyografisinde, bir kitap kurdu ve bir korkak olmaktan öteye gidememekten utandığını ifade etmiştir.

1901'de, Borges iki yaşındayken, ailesiyle birlikte, Buenos Aires'in kıyısına, bulanık Maldonado akıntısının geçtiği ve bir

* *gaucho*: 1) İspanyol ya da Portekizliyle *indio* (Güney Amerika yerlisi) karışımı melez, genellikle *pampa*da sığır yetiştiriciliği yaparak geçimini sağlayan kişi. 2) Kaba, iyi terbiye görmemiş adam. 3) İyi ata binen, kavgacı kimse.

** "Güney", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones - Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 155-163.

12 Andrew Hurley'in çevirisinden: "Bir parça kasıtlı, ama asla iddialı olmayan 'Argentinization' [Arjantinlileşme]", *Collected Fictions*, s. 174.

13 *Obras completas*, s. 9.

göçmen bölgesi olan Palermo mahallesine taşındı. Serrano Sokağı 2135'teki evde bir süre yaşadıktan sonra, yine aynı sokak üzerinde, bu sefer 2147'de yeni bir ev inşa ettirdiler ki, evlerin her ikisi de yakın geçmişte yıkılmıştır. Bu evin bulunduğu sokağa, günümüzde onun onuruna Jorge Luis Borges ismi verilmiştir; burası, restoranlar, alçak evler ve loş sokaklarla dolu modern bir muhittir. Borges'in evi, havalı *barrio norte*'ye epey uzak mesafede, bayağı ve sade bir muhit olan Palermo'da nadiren rastlanan iki katlı evlerdendi. Bu ev, işsiz, kör bir babanın himayesindeki Borges ailesi için hiç de fena sayılmazdı. Daha sonra bahsedeceğim gibi, o evde yaşamanın, yakın mesafedeki hayvanat bahçesi ve botanik bahçeleri gibi, olumlu tarafları da vardı. Borges'in kişisel anıları, bu evde yaşarken oluşmaya başladı. Ancak ne ilginçtir ki, Borges çocukluk ve bebeklik dönemine ait konulara, anılarında neredeyse hiç değinmemiştir. Borges'in yazılarında, içgüdü özgürlüğüne yönelik Wordsworthvari övgüler yoktur. Estela Canto, Borges'in geveze biri olmasına rağmen, bebeklik döneminden hiç bahsetmediğini belirtmiştir.[14] Borges bir şiirinde de bahsettiği, içinde uzun bir palmiye ağacı, bir kara üzüm asması, kuyudan su çekmeye yarayan kırmızı bir yel değirmeninin bulunduğu, mızrak şeklinde parmaklıklarla çevrelenmiş bahçesine kapanmıştı.[15] Bu evde doğan, kendisinden daha küçük yaştaki, erkeksi kız kardeşi Norah'yla oyunlar oynamış, babasının kitaplığından seçtiği kitapları tekrar tekrar okumuştur. Miyop, utangaç, kekeme, çelimsiz Borges, canilerin, kadın tüccarlarının sokaklarında cirit attığı bu tehlikeli mahallede, adeta bir hapis hayatı yaşamıştır. On bir yaşma gelene kadar, Bayan Tink isimli İngiliz bir mürebbiye tarafından, evde eğitilmiştir. 1970'te, Borges, Palermo'daki yaşantısının tamamının bir kitaplıktan ibaret olduğunu ifade etmiştir: "Bana hayatımın en önemli olayının ne olduğunu sorsalardı, babamın kitaplığı olduğunu söylerdim. Bazen o kitaplığın dibinden ömrüm boyunca ayrılmamışım gibi geliyor."[16] Kitaplıklar onun ömrü boyunca sığındığı, huzur bulduğu mabetleriydi. Borges'in çocukluğuna dair anıları, pek çok

14 Canto, *Borges a contraluz*, s. 49.
15 *Obras completas*, s. 84-5.
16 *The Aleph*, s. 209.

sayıda İngilizce kitaptan ve ansiklopedilerdeki illüstrasyonlardan kaynaklanmaktaydı. Borges'in genç aklı, Grimm Kardeşler, Lewis Carroll, Stevenson, Burton ve Wells tarafından istila edilmişti. Borges annesinin yasakları sayesinde, tavan arasında gizlice okuduğu, firardaki bir *gaucho*'yu konu edinen, manzum öykü *Martín Fierro* gibi yasak olanı okumanın heyecanını keşfetmişti. Burton'ın çevirdiği, *Binbir Gece Masalları*'nın sansürsüz halini de okumuştu. 1906'da, yedi yaşındayken, Cervantes gibi klasikleşmiş yazarların İspanyolcadaki eserlerini taklit ederek *La visera fatal* [Ölümcül Miğfer] adlı öyküyü yazmıştı. Cervantes'in eserlerini ilk önce İngilizcelerinden okuduğu iddia edilse de, Borges bunu reddetmişti. Hoş, "*Don Quijote*'nin Yazarı Pierre Menard" adlı kısa öyküde, mizahi bir üslupla belirteceği gibi, *Don Quijote*'nin, Garnier'ninkinden başka bir versiyonunu okumak, Cervantes'ten başka bir yazarı okumak anlamına geliyordu. 1908'de, Borges, Oscar Wilde'ın "Mutlu Prens" eserini çevirip bir Buenos Aires gazetesinde yayımlattığında, aile dostları bunu babasının yaptığını zannettiler. Böylelikle Borges'in ilk yayımlanmış eseri, bir çeviri kitap oldu (o, çeviriyi, edebi yaşantısının kilit noktası olarak görürdü). On bir yaşından itibaren, evlerine yakın mesafedeki ve adını Londra'daki, Thames Irmağı'ndan almayan Thames Caddesi'nde bulunan bir okula gitmeye başladı. Annesinin zoruyla giydiği "Eton" yaka ve kravat yüzünden okuldaki çocukların zulmüne uğradı.

Borges kendisini, çalkantılı bir alt sınıf yaşantıya ömür boyu düşkün kalacak birisine dönüştüren Palermo'ya çok şey borçluydu. Şehrin içindeki bir ada olarak gördüğü evinden sokakların fısıltısına kulak kabartıp, hayal gücüyle bu ufak parçaları bir araya getirirdi. Çocukluğunda, yerel yazar Eduardo Gutiérrez'in polisiye romanlarını okurdu. 1930'da, evlerine yakın mesafedeki Honduras 3874'te oturan, ara sıra uğrayıp, babasıyla sohbet eden (Arjantinli) şair Evaristo Carriego için ilginç bir biyografi yazdı. Carriego'nun evi, bugün bir müze ve şiir merkezidir. Borges, *Tierra del Fuego*'daki çetelerden ve tangodan çok etkilenmişti ki, burası, günümüzde travestilerin bölgesidir. Ancak Borges'in coşkusu mahallenin tamamına yönelikti; saygın bir kimliğe sahip olduğu için, göçmen şehrindeki gerçek

hayatı gizlice izlerdi. Evaristo Carriego için yazdığı avangard biyografinin ilk bölümünde, Palermo'nun geçmişi üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm, 1883'te doğup, 1912'de tüberkülozdan genç yaşta yaşamını yitiren ve ömrü boyunca yayımlanan tek kitabı *Misas herejes* [Sapkınlık Ayinleri] (1908) olan şair Carriego hakkındadır. Borges tekrarlamaları, sonsuzluğu aramak en iyisidir diyerek, kendi Budist yöntemiyle, kronolojiyi çarçabuk altüst ederek, şunu ifade eder: *Soló una descripción intemporal, morosa con amor, puede devolvérnoslo* ("Ancak ve ancak, aşkla hareketsizleşmiş sonsuz bir tanım onu bize geri getirebilir").[17] Borges, kendisininkine tuhaf bir biçimde çok benzeyen Carriego'nun okuma yöntemini genel çizgileriyle belirtirken, onun da *Martín Fierro*'yu gizli gizli okuduğunu ve Gutiérrez'in *guapos* (cani) konulu öykülerini sevdiğini vurgular. Carriego da Cervantes'i tekrar tekrar okumuştur. Carriego'nun, uzun saçlı, esmer, gösterişli bir bıyığı olan Nicolás Paredes gibi, bölgenin patronuymuşçasına ortalıkta küstahça gezinen canilerle arası iyiydi ki, Borges bu tür kişilere gıpta ederdi. Paredes isimli bu adamla da bir kez karşılaşmıştı. 1970'te, *Sur* dergisinde yayımlanan "Variación" [Değişim] adlı şiirinde, Cabrera Sokağı'ndaki harap bir odada yaşayan ve evinden hiç kimsenin eli boş ayrılamayacağını söyleyerek Borges'e bir portakal veren bu "eski suikastçıya" teşekkür eder.[18] Carriego bir keresinde Borges'e bıçak düellosu yapan arkadaşlarından bahsettikten sonra, bir şiirini ona adar: *A usté, compañero Borges, Lo saludo enteramente* ("Bu senin için, Borges dostum, sana selam olsun"). Böylece, Borges efsanevi tehlikeli bölgeye ilk adımını atmış olur.[19] Carriego her pazar, gitarıyla birlikte Borges'in evine gelirdi, Borges'in kuralcı annesi de ondan nefret ederdi. Bu, Borges'in fırtınalı yaşamla ilk teması değildi. 1934'te, Uruguay'ın, Brezilya sınırındaki Rivera isimli bölgede bulunan bir barda, Borges ve kuzeni yazar Enrique Amorim bir cinayete tanıklık etmişlerdi. Borges'in iddia ettiğine göre, olay, kuzeniyle felsefe tartışırlarken meydana geldiğinden, o hiçbir şey görmemişti.

17 *Obras completas*, s. 155.
18 *Borges en Sur*, 1931-1980 (Buenos Aires, 1999), s. 73.
19 *Obras completas*, s. 117.

Borges'in hem bir okul alıştırma kitabına hem de Kurtarıcıya [İsa Mesih'e] alçakgönüllülükle gönderme yapan üçüncü şiir derlemesi *Cuaderno San Martín*'in (1929) açılış şiirine, alaycı bir şekilde, *Fundacion mitica de Buenos Aires* [Buenos Aires'in Efsanevi Kuruluşu] diye başlık atılmıştır (daha doğrusu yeniden başlık atılmıştır). Borges şehrin 1516'da Kızılderililer tarafından öldürülen kurucusu Juan Díaz de Solís'in, önemli tarihçilerin iddia ettiğine göre karaya ilk adım attığı, güneydeki çamurlu Riachuelo Nehri'nin bulunduğu La Boca'dan alıp, kendi mahallesine taşımıştır. Borges'e göre, Buenos Aires, Borges'e göre, Guatemala, (Borges ailesinin yaşadığı) Serrano, Paraguay ve Gurruchaga sokakları arasında doğmuştur ve kurulabileceği en güzel yer orasıdır. İşte Borges'in gerçekliği: Pembe boyalı dükkânlar, kendine has destesi ve sembolleriyle bir tür iskambil oyunu olan *truco*'yu oynayan adamlar, sert görünümlü *compadrito*'lar. Sokaklarda çalan müzik kutularını, tangoyu, (Borges ve çoğu Arjantinli tarafından *gringos* diye adlandırılan) İtalyanların sohbetlerini işitebilirsiniz ki, bu kişilerin hepsi 1930'daki bir askeri darbeyle görevden alman, radikal siyasi partinin önderi Hipólito Yrigoyen'in destekçileridir.[20] Carriego'nun biyografisi de, bu şiir de, Cenevre'de, vatanından uzakta, Palermo'ya özlem duyduğunu fark eden bir Borges tarafından yazılmıştır. Borges yazar arkadaşı Ernesto Sábato'ya, bütün öykülerini ondokuzuncu yüzyılın sonunun Palermo'sunda şekillendirdiğini söylemiştir.[21]

Borges'in Palermo'da yaşadığı yıllarda "Genellikle ev içinde geçen" günleri, Şubat aylarında, Uruguay'daki yaz tatilleriyle kesintiye uğrardı. Borges ailesi, bu tatiller sırasında, ya Leonor'un varlıklı kuzenleri Haedo ailesinin Montevideo'daki villasında, ya da Fray Bentos'a yakın mesafedeki San Francisco konağında (*estancia)* kalırdı. Borges'in kuzeni Esther Haedo, komünist roman yazarı Enrique Amorim'le evlenip Salto'da yaşamaya karar verince, Borges de onlarla birlikte kalmaya karar vererek kır yaşamını öğrendi, ata binme tekniklerinde ve bıçak düellosunda ustalaştı. Eserlerinde, Uruguay'da gezdiği yerlere yönelik pek çok gönderme vardır (mesela, kusursuz bir hafı-

20 *A.g.e.*, s. 83.

21 Jorge Luis Borges ve Ernesto Sábato, *Diálogos* (Buenos Aires, 1976), s. 161.

zası olan çiftçi Funes burada doğmuştur). Borges, Uruguay'daki günlerini yüzerek geçirdi. Yüzmek onu eğlendiren tek spor dalıydı, suyun kaldırma gücü, onu hantal bedeninden kurtarırdı; bu onun için, katıksız bir mutluluktu. Borges "Bütün insanların Ganj Nehri'nde yüzdüklerini" ifade ettiği dört elemente hitap eden bir şiir yazdı; Cenevre ya da Salto'daki bir nehirde yüzmeye kutsiyet atfettiği bu şiir, suya hitap ederek sonlanır: "Yüzücünü, arkadaşını hatırla Borges./ Son anımda dudaklarımı boş bırakma."[22] Borges ailesi birkaç yaz tatilini, Buenos Aires'in güney kıyısındaki Adrogué'de geçirdi. Önce bir ev kiraladılar, fakat daha sonra, *Hotel Las Delicias* adında bir otele yerleşmeye karar verdiler ki, iki bina da sonradan yıkılmıştır. Borges bir şiirinde, bu otelin bahçesinden, çardaklarından, yasemin çiçeklerinden, Avustralya'dan ithal edilip, Arjantin'in her yerine serpiştirilen okaliptüs ağaçlarının, tedavi edici kokusu eşliğinde Verlaine okumalarından bahseder. Otel binasını da unutmamıştır; gri renkte taş zemin, aynalar, büyük bir yüzüğü ısıran bir aslan kafası, kırmızı ve yeşil camlı, süslü pencereler. Bu otel, Borges'in 1942'de yazdığı "Ölüm ve Pusula" adlı polisiye öyküde yeniden ortaya çıktı. Borges yine aynı dönemde, arkadaşı Adolfo Bioy Casares'in de katılımıyla polisiye öyküler yazmaya başlayarak, gençliğinde, Palermo'dan soğurduğu atmosferin içinde mücadele eden, polis memuru don Isidro Parodi'yi yaratmıştır.

Borges, Palermo'daki hayvanat bahçesinde karşılaştığı Bengal kaplanını ömrü boyunca unutmadı. Ana girişi Serrano Sokağı'nın girişindeki Plaza Italia'da bulunan ve içindeki Hint tapınakları, gölleri ve sahte Vesta Tapınağı'yla egzotik bir yer olan bu hayvanat bahçesi 1888'de faaliyete girmişti. Borges kafese hapsolmuş canavarı şaşkın gözlerle seyreder, eve dönmemek için annesine yalvarırdı. Cüsseli oğlunun sinir krizi geçirmesinden korkan ufak tefek annesi onu güçbela ikna ederdi. Ona ceza vermek için, hayvanat bahçesinde isyan çıkaran oğluna kitap okumayı yasaklardı. Bu sahici kaplan, Borges'in zihin ve nesnel gerçeklik arasındaki karşılıklı oyunu kavrayışını şekillendiren en belirgin faktörlerden biri haline geldi. 1934'te, Francisco Bustos takma adıyla yazdığı, 1960'ta tekrar yayımlanan İngiliz-

22 *Obras completas*, s. 870.

ce öykü, "Rüya Kaplanları"nda şöyle diyor Borges: "O kaplana tapıyordum."[23] Bu çizgili postlu Asya kaplanı, Paraná yüzer adalarında yaşayan jaguarlara, pumalara hiç benzemeyen, asil bir hayvandı. Borges'in beş duyusunu birden harekete geçiren gerçek kaplanla, Kipling'in *Ormanın Kitabı*'nda anlattığı veya ansiklopedilerin resimlerindeki kaplanlar, yani sayfadakiyle kafesteki birbirinden çok farklıydı. Borges bir zamanlar daha gerçek olan şeylerin, belirsizleştirilmiş resimlerine mahkûm edilmekten acı duydu. Bu "rüya kaplanları'ndan", ortaya gerçek bir kaplan çıkarmayı asla başaramadı; hepsi, eninde sonunda ya bir köpeğe ya da bir kuşa dönüştü. Borges'in geç döneminde yazdığı "Pars" şiirinde, güçlü parmaklıkların ardındaki parsın, kör boğazını doyuracak geyikleriyle dağlardan ve çayırlardan bihaber olduğunu okursunuz.* Bütün insanlar da kendi içlerindeki kafeslere hapsedilmiştir.[24] Paris'teki hayvanat bahçesinde yaşayan Rilke'nin panterinin de, tıpkı bu kaplanda olduğu gibi, binlerce parmaklığın arkasına konulmak suretiyle kudreti felce uğratılmıştır. Yaşam her ne olursa olsun, sivri oklarını onun kalbine doğru fırlatacaktır. Canlı kaplan, şair Rubén Darío'nun sözleriyle, bizim hayvani kişiliğimizin bir aynasıdır, kedigil bir Don Juan, bir "maço"dur.[25]

1960 *El hacedor* derlemesine, Borges "Bir kaplanı düşünüyorum" ifadesiyle başlayan, "El otro tigre" ("Öteki Kaplan") başlıklı bir şiir koymuş. İsimlerin, geçmişin ya da geleceğin olmadığı, sadece "anlık bir kesinlikteki" (*un instante cierto*) bir dünyada yaşayan zihinsel bir kaplandan bahsetti.[26] Ancak, içindeki kaplan, sembolik bir gölge, bir edebi mecazken, hiddetli Sumatralı, aşk, ölüm ve aylaklık âdetlerini sürdürüyordu. Bir kaplan yaratmaktaki âcizliği şairi usandırdı, çünkü bu, şiiri aşan bir konuydu. Üstelik, Borges kördü. "El oro de los tigres" ("Kaplanların Altını")** şiiri, Palermo'daki hayvanat bahçesinde yaşayan Bengal kapla-

23 *Obras completas*, s. 870.

* *Sonsuz Gül*, çev. Ayşe Nihal Akbulut-Cevat Çapan, İletişim Yayınları, 2006, s. 20.

24 *Obras completas*, s. 1112.

25 Rubén Darío'nun *Azul*'daki "Estio" şiiri, 1888.

26 *Obras completas*, s. 824-5.

** "Kaplanların Altını", *Altın ve Gölge*, çev. Selahattin Özpalabıyıklar, Sel Yayıncılık, 1992, s. 47.

nına ve William Blake'in "Kaplan Kaplan, gecenin ormanında / Işıl ışıl yanan parlak yalaza"* dizelerine atıfta bulunur. Merak içindeki şair, kaplanın değerli altın kürkünü elleriyle okşamaya can atar. Canavarın hareketli bedeni, gözleri görmeyen Borges'e, bir zamanlar kalbi küt küt atan ve kör bir adamın, yalnızca elleriyle dokunabileceklerini anımsatmaktadır.

Borges 1950'de, 1930'da yazdığı Carriego biyografisine, bir önsöz ekledi ki, bu onun kronolojiye karşı saygısızlığının bir diğer deliliydi. *Porteño*'ların mahallelerine verdikleri imgeyi, Carriego'nun yaratmış olduğunu, dolayısıyla, *porteño*'ların gerçeklik algısını değiştirenin, Carriego'nun yazdıkları olduğunu öne sürdü. Borges de Carriego'nun "Güney Amerika'nın orta halli muhitinde" yaşadı (*mediocre arrabal sudamericano*). Bu unutulmuş, yerli şair dostu sayesinde, hayati önemdeki bir gerçekle tanıştı.[27] Carriego, Dumas'nın eserlerini okurdu ve gerçek yaşamın, yabancı ülke Fransa'da yaşanabileceğine ikna olmuştu. Borges 1904'te, evrenin merkezinin herhangi bir zaman ve mekânda, hatta, Palermo'da bile yaşanabileceğini öne sürdü. Bu, öznel olarak bilebileceğiniz tek evrenin, evrenin merkezi olmasıyla açıklanabilir. Borges, Palermo *arrabal*'ını keşfederek (varoş), Efesli Herakleitos'a yönelik şöyle bir göndermede bulundu: "Gir, çünkü tanrılar burada da var." Kendi çöplüğünde yaşamak gibisi yoktur. Borges'in alçakgönüllü, yok sayılmış Palermo'su, aniden tanrılarına, efsanelerine, kutsal merkezine kavuştu. Borges "Sonsuzluğu" da ilk kez burada deneyimledi. 1926'da yazdığı "Dos esquinas" ("Kesişen Sokaklar") adlı, sonradan bir kısmını çıkardığı eserinde, Borges, *gerçeküstücü bir uğraş* (*caminar al azar*) dediği, arka sokaklardaki amaçsız yürüyüşlerinden birini yapmak üzere yola koyulur. Gerçekte olmasa da, sözcüklerde sahip olduğu bir yer olan Maldonado akıntısına varır (yine Palermo'ya ait bir simge); alçak yapılı gösterişsiz evleri, pembe duvarları, incir ağaçları ve Amerika kıtasına has çamuruyla bilinen Buenos Aires'in yanlış tarafında, tuhaf, mutlak bir mutluluk yaşadığını ifade eder. Geçen yirmi yılın ardından hiçbir şey değişmemiştir:

* William Blake, *Masumiyet ve Tecrübe Şarkıları*, çev. Selahattin Özpalabıyıklar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 45.

27 *A.g.e.*, s. 158.

Bir kuş şakır, bir çekirge eşelenir, sessizlik baş döndürücüdür. Borges zamanın dışında, keyif çatmak ya da uyumak gibi, şu kişiler üstü durumlardan birinde, bir yanılgılar silsilesi içindeyken, "Me sentí muerto" ("Öldüğümü hissettim") der. Bu önemli deneyim, onun çalışmalarının ve varlığının temelini oluşturmaktadır.

Brutus tarafından hançerlenen Julius Sezar'ın, "Tú también, hijo mío!" ("Sen de mi oğlum!") diye haykırdığı sahnenin, Buenos Aires'in taşralarında, "Pero, che!" ("Sen ha!" ki, buradaki "che" [sen] ile Arjantin kastedilmiştir. Borges bu kısmın yüksek sesle söylenmesi gerektiğini yazmıştır) diyen bir *gaucho* tarafından tekrarlandığı "La Trama" [Entrika] adlı kısa düzyazıda, Borges insanın içinde bulunduğu merkezle ilgili yıkıcı görüşünü yeniden biçimlendirdi. *Gaucho* ölünce, dolayısıyla Shakespeare'in ve Quevedo'nun Sezar sahnesi ("Et tu, Brute" ["Sen de mi Brutus"]) canlandırılmış olur.[28] İşte Borges'e özgü bir saptama: Quevedo, Shakespeare'le eşdeğerdir, ancak hiç kimse bunu bilmez; Borges "Quevedo" (1948) adlı denemesinde bu cehaletin sebeplerini açıklamaya çalışarak, Quevedo'nun 1631'de, Plutarkhos'un *Marco Bruto*'su için yaptığı yorumu analiz etti. Temel olarak ihanet, Arjantin'de de, dünyanın her yerinde olduğu kadar gerçektir. Şimdi bulunduğunuz yerden başka bir merkez yoktur. Borges, İngiliz babaannesi Fanny Haslam'ın, Kızılderililerce kaçırıldıktan sonra onlarla yaşamaya alışan Yorkshire'lı bir kadınla tanıştığı "Savaşçı ile Tutsağın Öyküsü"nde ihaneti ele aldı. Bu kadın, yeni kesilmiş bir hayvan görünce, kan çukurunda biriken sıcak kanı doyasıya içermiş. Yorkshire'lı kadın, tıpkı Romalıların tarafına geçip Ravenna'yı savunan Drocfulft gibi, İngiliz mirasını tamamen reddetmiştir. Komutan kocasının yanında, bir sınır karakolunda yaşamayı tercih eden Borges'in babaannesi ile bu İngiliz kadın, aynı gizli dürtüyü temsil etmektedirler. Bu iki kadın, Arjantin'de de, İtalya'da da –Borges yine sonsuzluğa sıçrar– Tanrı'nın gözünde paranın tek bir yüzü gibi aynıdırlar.*

Palermo mahallesi, Borges'in körken dikte ettirdiği *El informe de Brodie*'de (*Brodie Raporu*) yer alan "Juan Muraña" adlı öy-

28 *A.g.e.*, s. 793.

* "Savaşçıyla Tutsağın Öyküsü", çev. Tomris Uyar, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 48.

küde yeniden ortaya çıktı. Borges bu öyküde, Borges olarak, Palermo'daki köklerine, bahçeye, kitaplığa ve Carriego biyografisine değindi. Borges, Morón'a giden bir trende, Thames Caddesi günlerinden kalma eski bir okul arkadaşı olan Trápani'yle karşılaşır. Trápani kuralcı Borges'e, Buenos Aires'in yeraltı dünyasının argo dilini, yani *lunfardo*'yu öğretir. Trápani, Borges'in canilerle ilgili şeyleri tekrarlayıp duran Carriego biyografisini de okumuştur. "Decime, Borges, vos, qué podés saber de malevos?" ("Söyle bana Borges, sen caniler hakkında ne bilirsin ki?") Borges kendisini, her şeyi belgelere dayandırdığını söyleyerek savunur. Uzunca bir sessizliğin ardından, eski okul arkadaşı ona şöyle karşılık verir: "Ben Juan Muraña'nın yeğeniyim." Muraña gerçekten yaşamış bir halk kahramanıdır. Trápani, Borges'e dul kalmış yengesiyle ilgili bir öykü anlatır; kadın, kendisini evinden tahliye etmek isteyen arazi sahibini öldürmek için, bir gün sessizce Russell pasajındaki evinden çıkarak, bir kamayla adamın canını alır. Esrarengiz bir biçimde, ona, eski kocası Juan'ın, bir *gringo*'nun çatılarını başlarına yıkmasına izin vermeyeceğini söyler ki, kocası on yıl önce ölmüştür. Kadın, kocasının yerine, onun kamasını, yani erkeğin ve cesaretinin simgesini kullanmıştır. *Gringo*'yu öldüren bu yaşlı dul kadın değil, kamadır. Trápani'nin yengesinin kocası, yani onun "kaplan"ı artık sadece kamanın yaşattığı bir anıdır ve kısa zaman içinde unutulup gidecektir.[29] Hafızalardan kolayca silinip giden Muraña isimli haydut, yalnızca saygınlık kavramı içine hapsolmuş genç bir Borges için önemliydi. Borges yetmiş bir yaşına geldiğinde bile, Palermo'yu bir suç şehri olarak aksettirecekti. Acaba Borges gerçekten eski arkadaşına rastlamış mıydı? Yoksa Trápani sadece onun edebi hilelerinden biri miydi?

29 *A.g.e.*, s. 1044-7.

Cenevre ve İspanya

1914 yılında Borges ailesi, yaklaşmakta olan büyük savaştan bihaber, Palermo'daki evlerini kiraya verip, maaile, baba Borges'in gözlerini ameliyat ettirmek üzere Alman menşeli bir gemiyle Avrupa'ya yelken açtı. Avrupa'da hayat ucuzdu. 1914'ün Nisan ayının sonuna doğru Cenevre'ye varan Borges ailesi, savaşın bittiği 6 Haziran 1918 tarihine kadar Malagnou Sokağı 17 numarada ikamet etti; savaş biter bitmez Lugano'ya, oradan da Mallorca'ya taşındılar. Borges'in savaş bitene kadar tarafsız ülke İsviçre'de hapsolmuş olarak geçirdiği bu dört yıl, onun entelektüel bağımsızlığı için son derece önemliydi. İngilizce ve İspanyolca bilen Borges, İsviçre'deyken Fransızca, Almanca ve Latince de öğrenerek beş dile hâkim bir okur oldu ve Schopenhauer'i ve de Verlaine'in "sihirli müziğini" orijinal dillerinden okudu. Borges yeni hayatında çok mutluydu, Fransız sisteminde eğitim veren Calvin Koleji'nde okudu fakat İsviçre bakaloryasını tamamlamadı.[1] Ateşli, imgelem zengini ve evrensel bir kardeşlik inancı olarak özetlediği dışavurumcu şiiri ve avangard sanatı da burada yaşarken keşfetti. Ancak, hemen yanı başında Zürih'te filizlenen Tzara'nın Dada akımını, halka karşı göstermecilik olduğu gerekçesiyle aşağıladı. Cenevreli bir Yahudi olan okul arkadaşı Maurice Abramowicz'e yazdığı mektuplarda görüldüğü gibi, Borges'in entelektüel gelişiminin hız kazanmasıyla birlikte kendine güveni de bir hayli artmıştı.

Borges 1969'da César Fernández Moreno'ya, Cenevre'de yaşarken kendini evindeymiş gibi hissettiğini, o dönemde, kendi-

1 Jorge Luis Borges, *Atlas*, editör ve çevirmen, María Kodama ve Anthony Kerrigan (New York, 1986), s. 46.

nin genç, Cenevre'ninse küçük bir kent olması sebebiyle, orayı Buenos Aires'in aksine, avcunun içi gibi bildiğini söylemişti; nitekim, daha sonraki yıllarda kimseye kulak asmayarak Cenevre'de ölmeyi tercih edecekti. Borges'in okumaları ve edebiyat arkadaşlıkları yaşamını tayin etmeye başlamıştı. Walt Whitman'ın Almancaya çevrilmiş bir eserini okuduktan sonra, hemen *Çimen Yaprakları* kitabını satın aldı ve Whitman'la Cenevre'de "tanışmış" olmakla böbürlendi. Borges bir "Whitman delisine" dönüştü ki bu aslında, Swinburne'ün Borges tarafından onaylanmış lakabıydı. Whitman birdenbire onun "Yegâne" şairi oldu. 1919'un Aralık ayında, 21 yaşındayken, *Grecia* adında avangard bir İspanyol dergide çıkan ve yayımlanmış ilk şiiri olan "Deniz Kasidesi" şiirini şöyle tarif etti: "Walt Whitman olabilmek için elimden geleni yaptım."[2] Borges'in gelecekteki enistesi Guillermo de Torre, ilk tanıştıklarında, onun "Whitman sarhoşu" olduğunu söylemişti. Paris avangard tarzının egemen olduğu bir Avrupa'da Whitman'ın Amerikalı olması, Amerikan Devrimi'nin Fransız Devrimi'ni önceliediğini öne süren Borges'in, ondan büyülenmesinin en önemli sebebiydi. Borges "Öteki Whitman" başlıklı bir deneme yazısında, Whitman'm, zihinsel kurguların "Duyu organlarından gelen duyumların" aksine, geçersiz oldukları yönündeki anlayışını övdü. Whitman'ın Borges'e verdiği mesaj şuydu: "İçindeki her şeyin Tanrı vergisi olduğu, ne kadar zavallı olduğumuzu belirleyemediğimiz ve birçok ihtimali barındıran bu dünya, tarifi zor ve beklenmediktir."[3] Borges, Cenevre'deyken entelektüellik karşıtı bir dirimselciydi.

Whitman hakkında yazdığı başka bir denemede, mutluluğa ve Whitman'ın şiirlerindeki "mutlu aylak" (*vagabundo feliz*) Whitman'la, onları yazan "zavallı, yeteneksiz edebiyat yazarı" (*pobre literato*) Whitman arasında bölünen biyografik temele değindi.[4] Buenos Aires'e döndüğünde, "aylaklık" hakkındaki görüşünü geliştirecekti. Whitman bütün insanların kişiliğine bürünmek istedi ve gelecekteki okurlarıyla, bir arkadaşla, mutluluğun kendisiyle sohbet etmenin yollarını aradı. Borges,

2 Jorge Luis Borges, *Textos recobrados* 1919-1929 (Buenos Aires, 1997), s. 220.
3 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 208.
4 *A.g.e.*, s. 250.

Whitman'ın dehasını, onun üçlü bir kahraman yarattığından yola çıkarak tarif eder: Biyografilerdeki Whitman; şiirinde, kendi yarattığı Whitman; ve okurlarının kendi kafalarında yarattıkları "Whitman". Bu üç Whitman'm bir araya gelmediği tek bir sayfa bile yoktur. Borges bu kahramanla söyleştikçe, "anlık bir özdeşleşme" onu Whitman'a dönüştürdü.[5] Bu, bir Borges okurunun psikolojisindeki iki ya da üç farklı Borges'in ve onun biyografiden kaçışının kaynağıdır. O halde, Borges'in Cenevre'deyken, Whitman sayesinde, hislerin bağımsızlığını ve hem yitirilmiş bir bireyselliğe hem de hepimizin eşit olduğu bir demokrasinin elde edilmesine yönelik bir yazı tarzını keşfettiğini söylemek doğru bir tespit olacaktır. Borges, geç dönem eserlerinden "Camden 1892" sonesinde, bir şair olarak Whitman'm ağzından konuşur: *Casi no soy, pero mis versos ritman / La vida y su esplendor* ("Ne varım ne de yokum, ancak şiirlerim, yaşam ve onun pırıltılarıyla kafiyelidir"). Ve son dizede, "Ben Whitman'dım" der.[6] 1969'da Borges, Cenevre'deki keşfine sadık kalmayı sürdürdü, *Çimen Yaprakları*'ndan seçtiği şiirleri İspanyolcaya çevirerek *Hojas de hierba* başlığında bir antoloji hazırlayıp yeni bir önsöz yazdı. Okuyarak ve yazarak mutluluğa erişmek, onun için bir dürtüye dönüşmüştü. Arjantin doğumlu natüralist W. H. Hudson'dan alıntı yaparak, onun hayatı boyunca birçok kez metafizik bilimini incelemeye başladığını, ancak her defasında, bir mutluluk nöbetinden dolayı bundan vazgeçtiğini yazdı. Borges bunu dünyanın "en güzel ifadelerinden"[7] biri olarak nitelese de ben, Hudson'un eserlerinin hiçbirinde böyle bir cümleye rastlayamadım, bu Hudson alıntısını uydurmuş olabilir miydi?

Daha önce bahsettiğimiz üzere Borges, ilk cinsel deneyimini, Cenevre'deyken, babasının isteğiyle, bir genelevde çalışan bir hayat kadınıyla yaşadı (ve başarısız oldu). Estela Canto'nun da onayladığı gibi, bu genelev hadisesiyle Borges'in erkekliği sorgulanmıştı. Borges'in psikoterapisti Dr. Cohen-Miller (gerçekte Kohan-Miller), aslında iktidarsız olmayan, ancak bir kadınla cinsel ilişkiye girme fikrinden paniğe kapılarak utanan Borges'in terapi

5 Jorge Luis Borges, *Prólogos* (Buenos Aires, 1975), s. 172.
6 *Obras completas*, s. 912.
7 *Textos recobrados*, s. 188.

seanslarından birine, seneler sonra Canto'yu da davet etmiştir.[8] Canto 1986'da bu konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada kantarın topuzunu kaçırdı: Bu kadın âşık sıfatıyla ona kendisini sunarken, Borges, centilmenlikten asla taviz vermeyen bir erkek olarak, onunla yalnızca evlenmeyi istemişti. Yine de Canto, bir defasında Borges'in pantolonunun içindeki "galeyanı" hissetmişti.[9] Borges'in Cenevre'deyken yaşadığı genelev hadisesinin ne denli travmatik sonuçlar yarattığını tahmin edebilirsiniz ki ben, Borges'in kurmacalarında nadiren rastlanan kadın karakterlerden biri olan Emma Zunz'un bu kötü deneyimden kaynaklandığını düşünmekteyim; Borges bu ismi çirkin olduğu için seçmişti ki, Flaubert'in Emma Bovary'sinden de nefret ederdi. Tersine kronolojiyle ilerleyen bu tuhaf öykünün Emma'sı, babasının sürgüne gönderilmesinin intikamını Yahudi bir fabrika sahibini öldürerek almanın peşindedir. Emma adamın kendisine tecavüz ettiğini iddia edebilmek için, önce kötü şöhretli Paseo de Julio'ya giderek, burada Finlandiyalı ya da İsveçli bir denizciyle cinsel ilişkiye girer ve arkasından babasının işkencecisini öldürmek üzere yola çıkar. Emma Zunz'un denizciyle girdiği cinsel ilişki hakkında şunu okursunuz: "Şu anda kendisine yapılan iğrenç şeyi babası da annesine yapmıştı. Bitkin bir şaşkınlıkla düşündü bunu ve hemen başdönmesinde aradı sığınağını."[10] O halde, cinsel ilişki, babasının annesine yaptığı en alçakça şeydi. Annesi gibi tecavüze uğraması gerekirken, Emma'nın (belki de zevkten?) başı dönmüştü. Zamanın erkekler ve kadınlar arasındaki savaşı, Emma (Jane Austen'la alay etmek maksadıyla) ve elbette bu sıradışı anlayışı öyküsünün kilit sahnesine koyan Borges tarafından canlandırılmıştır. Bu öykü 1954'te Torre Nilson tarafından *Días de odio* ismiyle bir sinema filmine uyarlandı. Borges'in 1952'de yazdığı "Anka Mezhebi" öyküsünde, Anka mezhebinin üyeleri o kadar çoğalmıştır ki bunlar kendilerini birleştiren "sırrın" ne olduğunu unutmuşlardır. Bu sır, aslında kuşaktan kuşağa aktarılan ve herhangi birisi, hatta bir çocuk tarafından bile öğretilebilen kut-

8 Estela Canto, *Borges a contraluz* (Madrid, 1989), s. 114-21.

9 *A.g.e.*, s. 98.

10 Jorge Luis Borges, *Collected Fictions*, çeviri Andrew Hurley (Londra, 1998), s. 217. ["Emma Zunz", çev. Fatih Özgüven, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 57].

sal, fakat bir parça da gülünç bir törendir. Bu unutulmuş sır, açıkça D. H. Lawrence ile bağlantılıdır; buradaki "phoenix" ("Anka"), penis anlamındadır. Malzemeleri mantar, balmumu, zamk ya da çamur olan ve mistiklerce reddedilen bu abes, anlık ve kutsal eylem, mastürbasyondur. Borges'in şakasını anlayanların sayısı pek azdır. Ronald Christ'e, sırrın cinsel birleşme olduğunu ve annesiyle babasının cinsel ilişkiye girdiğini düşündüğünde (tıpkı Emma Zunz gibi) şoke olduğunu söylemiştir.[11]

Estela Canto, Borges'in birkaç kadınla cinsel ilişkiye girdiğini kesin bir dille ifade etmiştir; 1921'de yazdığı bir mektupta, rulette kazandıktan sonra bir geneleve gidip, La Princesa lakaplı bir kadınla üç gece geçirmesiyle böbürlenmiştir.[12] Ancak bu, onun itiraf etmediği cinsel yaşamının doğası hakkında yorum yapan eleştirmenleri susturmaya yeterli olmamıştır. Tahminim o ki, Borges'in öykülerinde sekse ya da kadınlara yaptığı göndermelerin azlığı, libido eksikliğinden çok, ağzının sıkılığıyla ilgiliydi. Bu tespitimin kaynağı, Borges'in *Cuaderno San Martin* (1929) adlı üçüncü derlemesinin son şiiri "Paseo de Julio"dur ki bu şiir, "Emma Zunz" öyküsüyle ilişkilidir; Paseo de Julio günümüzde *Avenida Leandro Alem* ismini taşıyan gerçek bir sokaktır. Fahişelerle dolu, tango müziğinin kapladığı bu sokak, Borges'in "Anavatanına" ait olamayacak kadar pespaye bir görünümdeydi. Şair, cehennemde, yani Buenos Aires'in genelevlerinde yaşayanlar için bu sokağın cennet niteliğinde olduğunu ifade eder; mutluluğun her türlüsü, bu sokağa düşmandır. Borges 1929'dan itibaren, cinsel ilişkiyi aşktan ayrıştırdı. Bu onun hakiki cinsellik bulaşmış Romantik aşk arzusunun özüdür. 1921'in Ekim'inde, İspanyol avangard sanat dergisi *Ultra*'nın ön sayfası için, alt başlığı "İspanya'daki genelevlerin estetiği" olan "Casa Elena" (Mallorca'daki gerçek bir genelev) başlıklı cesur bir makale yazdı (ancak o, "Brothel" [genelev] sözcüğü yerine *Lupanar* sözcüğünü, kökü, kurt anlamını taşıdığı için kullandı).[13] 23 yaşındayken, insanlara aşkın kuramını sundu; ge-

11 Jorge Luis Borges, *Oeuvres complètes*, 1, editör Jean Pierre Bernès (Paris, 1993), s. 1595. ["Anka Mezhebi", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones - Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 151-154].

12 Jorge Luis Borges, *Cartas del fervor: Correspondencia con Maurice Abramowicz y Jacobo Sureda* 1919-1928 (Barcelona, 1999), s. 146.

13 Jean Pierre Bernès, *Album Jorge Luis Borges* (Paris, 1999), s. 82.

nelevlerde bütün dinler başarısızlığa uğrar; Âdem ile Havva, meta ve meta alıcılarına indirgenir. Zevk alma olgusu boşa çıkmış, tahrip olmuş ve "romantik görüntüsü" ondan çalınmıştır.[14] Aşk, sahte, paslı madeni paralar vasıtasıyla satın alınabilmektedir. Fakat bu söylediğimiz sadece genelevdeki seks için geçerlidir. Borges aynı makalede, bedensel buluşmayı ve onun, sanatla asla yakalanamayacak olan, orgazmik gücünü savunur. Çünkü "önemli olan sadece zevk almaktır ve hiç kimse, hiçbir zaman, onu sanatı kullanarak tuzağa düşüremeyecektir". Borges cinsel zevk hakkında bir şeyler biliyor ancak bildiklerini kendi romantik aşk anlayışıyla bağdaştıramıyordu. Eserlerinde, cinselliğin onda yarattığı acının yanında mutluluğun ima edildiği birkaç şaşırtıcı ifade vardır. 1960'ta, hayali Latin şair Gaspar Camerarius adının arkasına gizlenerek, "Le regret d'Heraclite" [Herakleitos'un Pişmanlığı] şiirini yazdı: *Yo, que tantos hombres he sido, no he sido nunca / aquel en cuyo abrazo desfallecía Matilde Urbach* ("Ben ki birçok kişi oldum, hiçbir zaman / Kollarında Matilde Urbach'ı kendinden geçiren o adam olamadım"). Borges muhtemelen Estela Canto'yla hiç sevişmemiş olmaktan pişmanlık duyduğunu itiraf ediyordu.[15] Şiiri için seçtiği başlık, onun, Sokrates-öncesi filozoflardan Herakleitos'un şu sözüne hayranlığını göstermektedir: Hiç kimse aynı nehirde iki kez yıkanamaz; ikinci kez diye bir şey yoktur; Borges 1977'de bunun "en sevdiği alıntı" olduğunu belirtmiştir. "Kongre" adlı en uzun öyküsünde, anlatıcı Londra'daki sevgilisi Beatriz Frost'un yaşattığı cinsel acıyı, başından geçen mistik bir deneyim olarak anlatır: "Benim söyleme yürekliliği gösteremediğim sözcükler onun ağzından fışkırdı." Borges bu sözcüklerin hangileri olduğunu bize söylememiştir. Anlatıcı bir ağıtla devam eder: "Ey geceler; ey paylaşılan yumuşak karanlıklar; ey gölgede gizemli bir ırmak gibi akan aşk, ey her birinin öteki olduğu o mutluluk anı; ey mutluluğun masumluğu ve arılığı, ey önce sevişirken, arkasından uyurken bizi kendimizden geçiren birleşme; ey günün ilk ışıkları ve onun seyrine dalışım!"[16] Seyrine dalabildiğimiz her şeye sahip olamayız. Borges'in 1972'de yazdığı "El amenazado" ("Tehdit Edi-

14 *Textos recobrados*, s. 112.

15 *Obras completas*, s. 852.

16 *Collected Fictions*, s. 432. [*Kum Kitabı*, İletişim Yayınları, 2007, s. 39].

len") adlı şiir şöyle biter: *El nombre de una mujer me delata./Me duele una mujer en todo el cuerpo* ("Bir kadının adı beni esir alıyor. / Bir kadın bütün vücudumu acıyla dolduruyor.")[17] Yürek sızısını açığa vurduğu bu şiiri daha sonra çok kişisel bularak imha etti. Kimdi bu kadın?

Borges 1984'te yayımlanan *Atlas* kitabının "Cenevre" parçasında, Cenevre'yi aşkla, aşağılanmayla ve intiharın ayartıcılığıyla ilişkilendirdi.* Genelevde başına gelen hadiseye mi gönderme yapmıştı? Muhtemelen hayır, ancak, 1920'lerin başlarında, Cenevre'de geçirdiği yıllara içerlemekteydi. Arjantin Şiiri Yarışması (*Exposición de la poesía argentina*) için yazdığı ve 1926'da *Martín Fierro* edebiyat dergisinde yayımlanan otoportresinde, savaş yıllarını geçirdiği Cenevre'de kendisini bir kafese kapatılmış gibi hissettiğini ve o şehri "Her zaman bir parça nefretle anacağını" ifade etti. Ancak her zamanki gibi, duygularını olaylara iliştirmekten kaçındı. Seneler sonra, öldüğü ve defnedildiği şehir olan Cenevre'deyken, Buenos Aires'e özlem duyduğunu itiraf edecekti.

Lugano'da bulunan Hotel du Lac'ta geçirdikleri bir yıl süresince, savaş sonrası kıtlıklardan zarar gören Borges ailesi, 1919'da, İsviçre'nin güneyindeki Fransa'ya, daha sonra oradan Mallorca'ya ve son olarak, yaklaşık iki buçuk ay kalacakları Endülüs bölgesindeki Sevilla'ya yolculuk etti. Jorge Luis yirmi yaşma gelmiş, kız kardeşi Norah ise on sekiz yaşındaydı. 1920'de, Mart'tan Mayıs'a kadar kalacakları Madrid şehrine taşındılar. Bunun sonrasında on ay boyunca Mallorca'daki Palma ve Valldemosa'da ikamet ettiler (*baba* Borges burada kendi çabasıyla yegâne kitabını yayımladı). En nihayetinde 1921 yılının Mart ayında, *Reina Victoria Eugenia* adında bir gemiyle, Buenos Aires'e yelken açtılar. İspanya'da geçirilen günler uzun bir tatil gibiydi. Borges herhangi bir işe girmek zorunda değildi, bütün gün pineklemesine ailesi ses çıkartmazdı. O kendi deyimiyle "Kendisini yazmaya adamalıydı."[18] Borges'in, Kübizmin ve Fütürizmin

17 *Obras completas*, s. 1107. [Çev. Selahattin Özpalabıyıklar, *Altın ve Gölge*, Sel Yayıncılık, 1992].

* *Atlas*, İletişim Yayınları, 1. Baskı: 2002, s. 36-37, çev. Celâl Üster.

18 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, Norman Thomas di Giovanni, (yazarın iştirakiyle) çevirmen ve editör (New York, 1970), s. 218.

soğuk, estetik İspanyolcadaki uyarlaması olan *Ultraísmo* (Ultraizm) adlı yeni sanat akımını geliştirmek için çabalayan genç İspanyollara yardımcı olduğu bu dönem, onun edebiyat yaşamında bir mihenk taşıydı. O bir önder değildi. O, Reverdy ve Juan Gris'e destek çıktıktan sonra, avangard fikirlerini, 1918'de, İspanya'nın geneline yayan ve Paris'te yaşayan dışa dönük karakterli Şilili Vicente Huidobro gibi manifestolar yazmadı. Ancak Borges, kendisini sadece 1940'larda yazdığı meşhur öyküleriyle değerlendiren okurlarını da şaşırtabilen bir canlılığa ve taze liğe sahipti. Yaşantısının bu ışıltılı döneminde, Whitmancı bir şair ve kışkırtıcı bir edebiyat eleştirmeniydi.

Borges 1920'de, Mallorca'dayken, Jacobo Sureda ile tanışıp onunla mektuplaşmaya başladı. Bu mektuplarda Borges'in avangardın çelişkili versiyonlarından hangisini benimsediğine dair görüşlerini okuruz. Rus Devrimi'nden haberdardı, ancak hep bir Bolşevizm karşıtı olarak kaldı. Vicente Huidobro'nun, Apollinaire'e öykünmelerini, İspanya'ya bir yenilik sunmadığı gerekçesiyle yok sayan Borges, Huidobro'nun yazılarını küçümsedi. Kasıtlı olarak skandal yaratma yollarına başvurdukları gerekçesiyle Dadaistleri reddetti. Yazılarını ezbere bildiği Rimbaud'yu çok beğenir, kendini bir Mallarmé karşıtı veya yaşanan gerçeklerle bağdaşmayan sözcüklere başvuran yazarların karşıtı olarak tanımlardı. Alman Dışavurumcu şairlerinin eserlerini çevirdi. Bu geniş kapsamlı farkındalığın sayesinde, yazma aşkıyla, avangard baskıyı katıştırarak özgün ve şaşırtıcı olmanın yollarını aradı. Jacobo Sureda'ya yazdığı bir mektupta, "Kendi kusursuz kitabını yaratırken, metafizik, *ultraísmo*, *greguería*'ya özgü hususların yanı sıra, kitabın ve kitabın egoizminin reddinin de"[19] yer bulması gerektiğini belirtti. Borges'in tarzındaki avangard ya da *ultraist* etkideki kırılma, onun tutkularıyla kusursuz bir biçimde örtüşmüştü: Düşünmeyi yoğunlaştırmak, şiiri eğretilemelere indirgemek ve arkasından tasarının tamamını onu çürüterek yıkmak. Geç dönemde yayımladığı *Hayaller ve Hikâyeler*'in kaynağı bu avangard etkilerdir. Çevrilemez bir tabir olan "Greguería", Ramón Gómez de la Serna'nın yeni, tek dizelik esprilerinden oluşan oldukça mizahi tarzını kasteden bir sözcüktür.

19 *Cartas del fervor*, s. 208.

Kız kardeşi Norah'yla, Madrid'de yaşarken her Cumartesi akşamı Carretas Sokağı'ndaki Café Pombo'nun kırmızı divanlarına oturup, pipo tutkunu, gürbüz yapılı Ramón Gómez de la Serna'nın yönettiği *tertulia*'lara katıldılar. Ramón Gómez de la Serna 1909'da, Marinetti'nin Fütürist manifestosunu İspanyolcaya çevirmişti. Köşe başındaki kafesinde, kendisinden başka hiç kimsenin yeni sanat konusunda tartışıp fikir üretmesine izin vermedi; Ramón'un kafesine gelen herkese imzalattığı bir ziyaretçi defteri vardı. Kekeme Borges bir kenarda sessizce onu izlerken, hareketi seven Ramón, aklı, mizahı ve şok etkisini harmanlayan *greguería*'sıyla, çok eski bir mazisi ve âdetleri olan İspanyol yazınını, şaşırtıcı seviyede uzun eğretilemelere dönüştürmüştü. Ramón, daha sonra, Macedonio Fernández ve Oliverio Girondo'yla dostluk kurdu ve 1931'de Buenos Aires'e ilk gelişinde, daha şehre adım atar atmaz, Macedonio'nun *pansiyonuna* gitti. Ramón, Luisa Sofovich isimli Arjantinli bir kadınla evlendikten sonra ölene kadar Buenos Aires'te yaşadı. Borges, tek dizelik esprilerini, büyük önem arz eden notlarını, biyografilerini seri bir biçimde üreten bu geveze, dışa dönük, işgüzar adamın yakın arkadaşı değildi. Bir eleştiri yazısında, aklındaki "katı, cinsel, boğucu" hayat görüşünü vurguladı. Borges, Buenos Aires'e döndüğünde, *Martín Fierro* adlı avangard dergi için 1925'in Ocak ayında, "Ramón ve Pombo" başlıklı bir makale yazdı ve Gómez de la Serna'yı "Modern matematik sistemi içinde, her şeyi kapsayan sonsuz rakamının işareti olan Alef" ile ilişkilendirdi. Borges'e göre Ramón, dünyaya damgasını vuran bir Rönesans adamıydı ve onun yazdığı hiçbir şey "esnemeye" yol açmamıştı.[20] Dünyaya damgasını vuran Alef niteliğindeki Ramón, Borges'in "Alef"te (1943) son derece acımasız bir üslupla alay ettiği kurmaca şair Daneri'nin gerçek hayattaki adaylarından birisidir. Öyküdeki Carlos Argentino Daneri karakteri, Buenos Aires'in mütevazı Garay Sokağı'nda bulunan bir evde yaşamaktadır. Evin bodrumundaki gizemli Alef, önce kendisinin ve daha sonra da Borges'in, evrendeki her şeyi tek bir dev saniye içinde görmesini sağlamıştır. Bu kötü şair, telefonları, sinemala-

20 Carlos García, editör, *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia 1922-1939. Crónica de una amistad* (Buenos Aires, 2000), s. 93.

rı ve gamofonları kullanan "çağdaş insana"[21] ulaşmanın arzusundadır. Avustralya Queensland'deki birkaç hektar araziden başlayarak, dünyanın her yerini numaralandırdığı "Yeryüzü" adında bir şiir yazmıştır. Borges, Gómez de la Serna'yı "Alef" olarak tanımlarken, onunla gizlice alay etmektedir; bunu fark eden edebiyat eleştirmenlerinin sayısı pek azdır. Ancak, öyküdeki kötü şair iki ödül kazanır; ilki bir edebiyat ödülüdür, ikinci ödül de kuzeni Beatriz'le ilişkiye girmesidir (Aslında Borges öykünün orijinalinde bir "kuzenden" değil bir "kız kardeşten" bahseder). "Alef", edebi ve cinsel kıskançlık üzerine bir çalışmadır. Ayrıca, Borges'in coğrafi serüvenlere ve haritalara bağımlı olması sebebiyle alay ettiği, ancak öte yandan, "ikincil edebiyatın Fransızcalaştırılmış çizgi filmi" (*monicongo afrancesado de la infraliteratura*) Fütürist Marinetti tarafından takdir edilen Arjantinli şair Bartolomé Galíndez, "Alef" öyküsünde, Carlos Argentino Daneri'nin kılığına girmiş olarak varlığını sürdürmektedir.[22] Şair Daneri, Galíndez ve Ramón'un gizlenmiş bir karışımıdır. Bazı eleştirmenler Daneri'nin Borges'in eniştesi Guillermo de Torre, hatta başlığında dünya sözcüğü geçen *Residencia en la tierra* (1935) eserinin yazarı Pablo Neruda olabileceğini öne sürmüşlerdir; Neruda ve Daneri isimleri, yalnızca bir "U" harfiyle farklılık göstermektedir. Borges, Neruda'yla 1933 senesinde, Neruda Buenos Aires'te Şili konsolosuyken tanışmış; Neruda, Borges'in kitap merakını alay konusu etmişti. Borges 1970'te, kendisiyle övünen, ama kurmaca bir karakter olan Carlos Argentino Daneri'nin, hedefin kendisi olduğunu asla tahmin edemeyecek bir arkadaşı olduğunu söyledi. Ne eleştirmenler ne de okurlar, bu kişinin kim olduğunu tahmin edebilmişlerdir. Borges bir Franco yandaşı olarak ölen Ramón'u, asla kendine yakın birisi olarak görmemiştir. Ramón ise Borges'i daima herkese karşı çıkan "sinsi" birisi olarak görmüştür. Ramón'a kıyasla oldukça cansız görünen Borges, hayatı perdelerin arkasından gözetliyormuş gibiydi. Gómez de la Serna bir yazısında, Borges'in "çekingen" (*Huraño*), mesafeli ve "dikkafalı" (*Indócil*) olduğunu iddia

21 *Obras completas*, s. 618.

22 Carlos García, editör, *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia*, s. 62-3.

etti.[23] Bütün bunlara rağmen, Ramón'un 1925'te Ortega y Gasset'e ait saygın *Revista de Occidente* dergisinde yayımlanan Borges'in ilk şiir kitabı hakkındaki eleştiri yazısı, Borges'in Avrupa kıtasına yayılacak şöhretinin ilk kıvılcımı niteliğindeydi.

Borges, Sevilla'dayken, 1919'un kışında, şehrin tüm avangard yazarlarını bir çatıda toplayan *Grecía* adlı dergide, Whitman ilhamlı "Deniz Kasidesi" adlı şiirini yayımladı. Daha sonra Madrid'deyken, yaşamındaki üç dâhiden birisi olan ve Yahudiliği seçen Sevillalı Rafael Cansinos-Asséns ile tanıştı (aksan işaretini sadece Borges eklerdi). Borges, bu kıymetli usta/çırak ilişkisinde, ona genellikle "ustam" diye hitap etti. On altı dil bilen bu bilge adam, fikirlerle dolu aklıyla, Borges'in akıl hocası oldu. Rafael, *Binbir Gece Masalları*'nın yanı sıra, De Quincey, Barbusse ve Goethe'nin eserlerini İspanyolcaya çevirmiştir. Borges seneler sonra, onu neden cazip bulduğunu kesin bir dille açıkladı: "Cansinos'un en dikkat çekici yönü, paraya ya da şöhrete aldırmadan, sadece edebiyat için yaşamış olmasıdır."[24] Edebiyata yoğunlaşmış, ona bağlı bir hayat, ya hep ya da hiç, Borges'in de benimsediği yoldu. Borges, Cansinos-Asséns'in Colonial adlı kafede düzenlediği *tertulia*'larda, yaklaşık yirmi kişiden oluşan bir grup genç asinin (ki Rafael onlara "çıraklarım" diyordu), gürültülü sohbetler edip, Paris'e özgü eğlenceleri, serbest şiiri, eğretilemeyi, alaycı eleştirileri ve flamenkodan boğa güreşine kadar İspanyolcayla ilgili her konuyu tartıştıklarını yazmıştır; bu sohbetler sırasında asla çağdaş yazarlar hakkında konuşulmaz. Her cumartesi günü buluşup, gece yarısından gün ağarana kadar tartışırlar. Ancak, buradaki en can alıcı nokta Cansinos'un kitaplığıdır: "Evinin tamamı bir kitaplıktı. Onun evindeyken insan kendini bir ormanda geziniyormuş gibi hissederdi. Rafael raf satın alamayacak kadar fakirdi, bu yüzden de kitaplar, zeminden tavana kadar üst üste konmuştu..."[25] Cansinos'tan ibret alınması gereken, onun İspanyolcaya benzemeyen İspanyolcası ve "çok geniş bir yelpazede" okumuşluğuydu. İbraniceyi kendi kendine öğrenmişti. Cansinos'taki bu iki özellik, İngilizce gibi oku-

23 Ramón Gómez de la Serna, "Norah Borges", *La Gaceta*, 346 (Ekim 1999), s. 39-44.
24 *The Aleph*, s. 221.
25 *A.g.e.*, s. 222.

nan kısa ve öz bir İspanyolcaya hâkim ve şaşırtıcı miktarda çok yöntemle kitap okuyan Borges için takdire değerdi. Borges nihayet okumanın ve yazmanın yalnızlığından kaçmayı öğrenmişti: "Rafael'den öğrendiğim en önemli şey, edebi söyleşinin verdiği keyifti."[26] Borges'in kitap sohbetlerine aşırı derecede tutkunluğu, bu eğlenceli kafe *tertulia*'ları sayesinde katmerlendi. 1925'te, Buenos Aires'e döndüğünde, Madrid'de Gómez de la Serna ve Cansinos Asséns'in arasında geçen avangard savaşları özetledi. Borges her ikisiyle de sahibi oldukları saygın kafelerde tanışmış, onlarla günlerce sohbet etmişti. Doğrusu, Borges'in hangi biriyle meşgul olacağını seçmesi gerekiyordu. Seçtiği taraf, yani Asséns, kaybeden taraftı; savaşın galibi *greguería*, yani Gómez de la Serna'ydı. Borges, Arjantinlilerin artık Avrupa'da olup biteni kafaya takmadan "anavatana uyumlu" (*sabor a patria*) şiirler yazması gerektiğini keşfetmiştir.[27] Cansinos-Asséns'e adadığı bir şiirinde, "onun anısının, kendine hep refakat ettiğini" itiraf etti.[28]

Borges 1920'de Madrid'deyken, gelecekteki eniştesi Guillermo de Torre (1900-1971) ile tanıştı. Borges'in yakın dostu olan bir biyografi yazarına göre, Borges, kız kardeşi Norah'yla Guillermo'nun 1928'de yaptıkları evlilikten mutsuz olmuştu.[29] İspanyol avangardının önderlerinden biri olan De Torre 1925'te, İspanyol edebiyat camiasının rekabet halindeki avangardlar karşısındaki tutumunu en iyi şekilde özetlemişti (*Literaturas europeas de vanguardia*). De Torre, polemiğin üstadı Şilili Huidobro'yu, Pierre Reverdy'den çalıntı yapmakla suçlayıp, onun karşısında saf tutmuştu (Borges de Huidobro'dan nefret ederdi). De Torre, 1928'in Mayıs ayında, *La Gaceta Literaria*'da, Madrid'in, İspanyolca konuşan halklar için doğal bir kültür merkezi olduğu konusunda böbürlendiğinde, Borges ve *Martín Fierro* dergisindeki diğer yazarlar, İspanyolca karşıtı taşlamalarla buna tepki verdiler: "Bildiğim kadarıyla ne Montevideo'da ne de Buenos Aires'te İspanya'ya karşı bir yakınlık hissi duyulmaktadır." Bununla birlikte, Borges ve arkadaşı Carlos Mastronardi, *Martín Fierro* dergisi için, Madridli ünlü filozof

26 *A.g.e.*, s. 222.
27 Jorge Luis Borges, *Inquisiciones* (Buenos Aires, 1993), s. 21.
28 *Obras completas*, s. 913.
29 María Esther Vázquez, *Borges: Esplendor y derrota* (Barcelona, 1996), s. 60.

Ortega y Gasset'le alay etmek amacıyla, Ortelli y Gasset diye birinin imzasını attıkları ve *lunfardo* argosuna bolca başvurdukları mizahi bir pastiş yazısını kaleme aldılar (ve İtalyan göçmenlerle bir bağ kurdular). Bu, Borges'in, yazmanın yalnızlığından kaçmak için başka birinin katılımıyla oluşturduğu birçok metnin ilklerinden biriydi. Borges yaşamı boyunca enistesine karşı kin besledi. De Torre aile içinde, "daima yakınan" (*muy protestón*), dikkafalı, benmerkezci birisi olarak görülürdü.

Borges'in enistesine duyduğu öfkenin sebebi, 1928'deki evliliğin ardından kız kardeşi Norah'ı (1901-1998) kaybettiğini düşünmesi miydi? Veya bu öfke, kalıtımsal glokom hastalığı yüzünden onun için imkânsız olduğu halde, kız kardeşinin bir aileye ve iki oğula sahip olmasından mı kaynaklanıyordu? Onun ilk şiir kitaplarındaki illüstrasyonları hazırlayan ve kendi dalında başarılı bir sanatçı olarak bilinen Norah, çocukluk döneminde onun tek arkadaşı olmasına rağmen, Borges yazılarında kardeşiyle ilişkisini neredeyse hiç irdelemedi. Norah, Borges'ten on dokuz ay sonra 4 Mart 1901'de doğmuştur. İki kardeş Palermo'daki evlerinin samimi dünyasında, anne ve babanın da çocuktan öğrenebileceği doğruların var olduğuna kanaat getirmiş bir babanın sunduğu, sonsuzmuş gibi görünen bir özgürlüğün içinde yetişmişlerdir.[30] Çocukken beraber oynadıkları oyunlarda, ağaçlara duvarlara tırmanmalarda, *El caudillo* [Lider] takma adlı Norah erkeksi kızları çağrıştıran tavırlar sergilerken, Borges karşısına çıkan her zorlukta cesaretsizleşir, kolayca ürküverirdi. Ancak en önemlisi, iki kardeşin birbirlerini sessiz bakışlarla anlamalarıydı. Norah tartışmayı sevmez, kitap biriktirmezdi; 1975'te annesinin dairesini boşaltırken bütün kitapları saygısızca yaktı). Borges editörlüğünü yaptığı *Los Anales de Buenos Aires* adlı bir dergide yayımlanmak üzere sanatsal makaleler yazması konusunda Norah'yı ikna etmişti, ancak Norah makalelerini, o da ağabeyi gibi çok utangaç olduğu için, Manuel Pinedo diye bir takma adla yazdı. Borges 1974'te, kardeşiyle olan karmaşık ilişkisine dair anılarını yazıya döktü: "Biz sessizliği paylaştık" diye yazdı. Bir eleştirmen, kız kardeş Norah'nın Borges'in "Daimi esin perisi" olduğunu, ancak, çok

30 Jorge Luis Borges, *Norah* (Milan, 1977), s. 9.

az sayıda biyografi yazarının bu karmaşık ilişkiyi derinlemesine araştırdığı iddia etmiştir.[31]

Borges'in İspanya'dayken yazıp daha sonra imha ettiği iki kitabı vardır. Bunlardan biri, onun mahalle kabadayısı Pío Baroja'dan etkilenerek yarattığı ve *Los naipes del tahur* ["Kumarbazın Kartları"] başlıklı bir deneme derlemesiydi ki bu başlık, "Alef" öyküsünde Borges'in kendiyle alay ettiği bir bölümde yeniden ortaya çıkmıştır. İkinci kitap ise ya *The Red Psalms* (Kızıl Mezmurlar) ya da *The Red Rhytms* (Kızıl Ritimler) adlı bir şiir kitabıydı (Borges bu kitabın adını hatırlayamamıştır). Birkaç tanesi dergilerde de yayımlanan bu şiirlerde Borges, Rus Devrimi'ni, insanların kardeşliğini ve kendine babasından miras kalan, anarşist, barışçıl kitapseverliği övmüştü. Kendi eserlerinin en önemli okuyucusu olan Borges tatmin olmamıştı. Arkadaşı Macedonio Fernández'e yazdığı bir mektupta, bu kutsal metinlerin kendiliğinden ortaya çıktığından bahseder.[32] Vatanına dönmeye karar veren Borges, uzun geri dönüş yolu esnasında "Şu müthiş İspanyol konukseverliğini" tatmış olmayı ve Cenevre'deyken dört yıl boyunca konuştuğu Fransızcadan sonra tekrar İspanyolca konuşabilmenin getirdiği rahatlamayı, İspanya yıllarından kalma en önemli anılar olarak değerlendirmişti.[33] Borges, eğer geç dönemdeki birkaç şiirini saymazsak, eserlerini hiçbir zaman Fransızca ya da İngilizce dillerinde yazmamıştır.

Borges 1970'te yazdığı *El libro de Arena* (*Kum Kitabı*) adlı kitabının "Öteki" adlı açılış öyküsünde, Cenevre'deki genç halini canlandırdı; öykünün kör gözlü anlatıcısı olarak, öğretmenlik yaptığı Boston'da, Charles Irmağı'na bakan bir banka yaslanmıştır. Bir müddet sonra bankın öteki ucuna birisi oturur ve 1860-1929 yılları arasında yaşamış Uruguaylı *milonga* bestekârı Elías Regules'in bir şarkısını ıslıkla çalmaya başlar. María Esther Vázquez'e göre Borges, müziğin bütün türlerine karşı duyarsızdı,[34] fakat, bu ezgi onu aniden uzun zaman önce ölmüş

31 Sergio Baur, "Norah Borges, musa de las vanguardias", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 610 (Nisan 2001), s. 96.

32 *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia*, s. 223.

33 César Fernández Moreno, "Weary of Labyrinths: An Interview with Jorge Luis Borges", *Encounter* (Nisan 1969), s. 5.

34 Vázquez, *Borges*, s. 60.

Alvaro Melian Lafinor isimli kuzeninin anısına götürür. Lafinor (1889-1958), "Alef" öyküsünde bizatihi beliren bir karakterdir ve 1942'de Borges'in ödül alamaması amacıyla onun aleyhinde oy vermiştir; Borges düşmanlarını asla unutmamıştır. Cenevre'de, Rhone Nehri'nin kenarında otururken, bankın öteki ucunda oturan gençlikteki benliğini öyküye dahil etmiştir. Bu genç benlik, hâlâ Malagnou Sokağı 17 numarada, Rus kilisesinin karşısındaki evde yaşamaktadır. Yaşlı benlikse "Yerba Maté" (Paraguay Çayı diye de bilinen bitki çayı) içmekte kullanılan, dedesinin Peru'dan getirdiği, ayakları yılan biçiminde gümüş bir kadeh gibi, arkadaş olarak gördüğü nesneleri ve Lane'in *Binbir Gece Masalları*, Quicherst'in Latince sözlüğü, *Don Quijote*'nin Garnier baskısı ve Balkan halklarının cinsel âdetleriyle ilgili, bütün kitapların arkasına gizlenmiş, ciltsiz bir kitaptan bahseder. Daha sonra ona "annesinin" hâlâ yaşadığını, "babasınmsa" öldüğünü açıklar. Arkasından da dünya tarihinin, onun Cenevre günlerinde nasıl seyrettiğini özetler ve Buenos Aires'in gitgide "taşralaştığına" dikkat çeker. Genç benlik bütün insanların kardeşliğinden dem vuracağı *Los himnos rojos* [Kızıl İlahiler] adında bir şiir kitabı yazmaktadır, lakin bu noktada, anlatıcı, yaşlı benlikle genç benlik arasında bir bağın varlığını hissedemez: "Birbirimizi anlayamayacağımızın ayrımına vardım"; aslında bu benlikler birbirlerinin karikatürleştirilmiş öyküntüleriydi.[35] Genç benlik, körlüğün, sarı renginden, gölgelerden ve ışıklardan başka hiçbir şeyi görememek olduğunu bilmiyordu (yaşlı Borges, kendi genç halini göremiyordu). Geçen zaman her biri geçmiş bir monadın içine hapsolmuş olan bu benlikleri birbirinden koparır, kitaplara duyulan aşkın ve "hep kitaplardan edinilmiş bilgilerin" dışında bir süreklilik yoktur. Borges'in ifade ettiğine göre, bu iki benliğin öyküsü, genç benliğin bir düş görüp sonra bunu unutması, yaşlı Borges'inse, "anıları tarafından eziyet görmesinin" hikâyesi olarak görülmelidir. Bu, açık ve samimi bir üslupla anlatılmış bir öyküdür, ancak, okurun, yaşlı, kör Borges'e "eziyet eden" anılara erişmesine izin yoktur. Çünkü yaşlı ve genç benlik, asla "aşk" hakkında konuşmazlar.*

35 Jorge Luis Borges, *El libro de arena* (Buenos Aires, 1975), s. 19.

* "Öteki", *Kum Kitabı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 9-17.

Buenos Aires, Avangard ve Edebi Dostluklar

Avrupa'da geçirdiği çok önemli ve şekillendirici yedi yılın ardından, Borges 1921 yılının Mart ayında, 22 yaşındayken, kendi deyimiyle *sürgünden* vatanı Buenos Aires'e döndü. Sahibi oldukları Palermo'daki evi kiraya vermiş olan Borges ailesi 1921'den 1923'e kadar Palermo'ya yakın mesafedeki Bulnes Sokağı 2216'da ikamet etti. Doğduğu şehre Avrupa edebiyatındaki son moda yenilikleri getiren Borges anavatanına yabancılaşmıştı; 1926'da yazdığı otobiyografisine göre bu geri dönüş, mirasyedi bir evladın doğduğu şehri yeni baştan keşfedeceği "büyük bir akıl serüvenini" başlatmıştı. Yurduna dönmekten mutlu bir şairin kaleminden çıkan ve buram buram vatan sevgisi kokan *Buenos Aires Humması* (1923) kitabı için yazdığı önsözlerden birinde, şiirlerini uzun yürüyüşleri sırasında karşısına çıkan şaşırtıcı ve olağanüstü yerlerin gerçek bir *porteño*'nun gözünden övülmesi olarak tarif etti; uğruna bir *flâneur* olduğu yerlerin. Bu, Borges'in Avrupalıların Yeni Dünya'yı keşfetmesini canlandırırmışçasına, Buenos Aires'i sokak sokak gezdiği bitmek bilmez bir akıl macerasıydı. Anılarında, yurtdışında geçirdiği yıllara ne kadar önem verdiğinin altını çizer: "Merak ediyorum da, oradaki hayatımın şimdilerde hissettirdiği bu tuhaf şaşkınlık ve heyecan olmaksızın, tüm bunları fark edebilecek miydim?"[1] Elbette onun ayrıcalıklı bir bakış açısı vardı ve Buenos Aires'e bir turist olarak gelmemişti.

1 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, Norman Thomas di Giovanni, (yazarın iştirakiyle) çevirmen ve editör (New York, 1970), s. 224.

Borges'in *Buenos Aires Humması*'nda topladığı şiirler, kutsal bir yolculuğun, bir kök ve aidiyet arayışının, ondaki inanca yakın bir tutkunun izlerini taşır. Aklında yarattığı şehir, en iyi tanımla, varoşlar (*arrabales*), antreler (*zaguanes*), asmalar, arka bahçeli tek katlı evler ve ıssız arka sokaklardan oluşmuş bir şehirdi. O aslında bildiği Avrupa şehirleriyle hiç ilgisi olmayan bir şehir yaratmanın peşindeydi. Borges de tıpkı Walt Whitman gibi, ne edebi ve ne de tarihi bir bağı olan bir şehri gezmişti; gördüklerine yeni isimler veren bir Âdem'di. Şehir merkezindeki Haussmann tarzı sokaklardan, Barolo Sarayı gibi kan dondurucu, barok yapılardan, 1897'de Florida Sokağı üzerinde inşa edilen ve W. A. Hirst'ün "dünyanın en üstün kulübü" olarak gördüğü, seçkin sınıfın gösterişli Jokey Kulübü'nden bilerek uzak durmuştu. Borges, Paris'i veya Madrid'i taklit eden Buenos Aires'i reddetmekteydi. Modern şehirden uzak durup büyük göç, modernite ve şehirsel kaygılar gibi olgulardan bağımsız bir *criollo** muhitine ya da bir sömürge şehrine yöneldi. *Constitucíon* istasyonu, *Paternal* demiryolu hattının çevresi, yani çocukluk yıllarından kalan mütevazı Palermo'yu veya *barrio sur*'un fakir mahallesindeki Lezama Parkı'nı mesken edindi. Gerçek Buenos Aires'in Avrupa'yı taklit etmediğine, ülkesinin "kazara güzelliklerinin" (*involuntarias bellezas*) varoşlarda olduğuna kanaat getirmişti.

Varoşların ıssız arka sokakları, ağır ağır gezilerek kazanılmalıydı. 1926'da "Edebi İnanç Bildirimi" ("Profesión de fe literaria") başlıklı bir gazete makalesinde, gerçekliğin bizatihi yaşanmasına dayalı bir dil teorisi öne sürdü: "Bence sözcükler ancak onları yaşayarak kazanılmalıdır ve sözlüğün sunduğu bariz gerçeklik sahtedir. Yüksek kaldırımlarında uzun yıllar boyunca yürümemiş olanların, *varoş* sözcüğünü yazmaya dahi cesareti olmamalı..."[2] Sonradan yazacaklarını, önce yaşaman gerekir.

Başka birinin yardımına ihtiyaç duymadan yürüyebilecek kadar görme gücünün olduğu 1920'li ve 1930'lu yıllarda Borges'i tanıyan herkes, onun arkadaşları ve sevgilileriyle kitap konulu

* *criollo*: Amerika'daki, eski İspanyol sömürgelerinde doğmuş, az çok yerli kam taşıyan, ataları Avrupalı kimse. Genelde İspanyol-Amerikalı nitelikleri vurgulamak için kullanılıyor.

2 Jorge Luis Borges, *El tamaño de mi esperanza* (Barcelona, 1993) s. 132.

sohbetler ettiği uzun yürüyüşlerini kendilerince değerlendirmişlerdir. Şuna hiç kuşku yok ki Borges için sokaklar özgürlük anlamına geliyordu; sokaklarda dolaşırken hem annesinin gözetiminden kaçıp kurtuluyor, hem de "göz şehvetiyle", yani, rastgele seçilen kadınlarla temaslar, rastlaşmalar, birtakım tuhaf kazalardan ibaret ve ayrıca Parisli Gerçeküstücüleri de heyecanlandıran şu sokak uğraşıyla meşgul olabiliyordu. *Buenos Aires Humması*'nın, "Las calles" ("Sokaklar") adlı açılış şiirinin ilk dizesinde şöyle diyor Borges; "Las calles de Buenos Aires / ya son mi entraña" ("Buenos Aires'in sokakları / hep bir parçamdılar")[3] Bu ilk şiirde şair, hıncahınç bir kalabalığın işgal ettiği ticaret merkezinin "doyumsuz" sokaklarını reddetmektedir. Borges kitabın sadece ilk baskısına "Okuyucuya" ("A quien leyere") diye başlayan bir önsöz eklemişti: "Anacaddelerin gürültülü enerjisi veya rıhtımların her milletten insanın yarattığı izdihamı gibi, yalnızca Buenos Aires'e yabancı unsurları fark etmekte diretenlerin sert ısrarlarını bilerek dikkate alamadım."[4] Borges'e göre güzelliğin boş sokaklarda gizli olduğunu daha önce kimse fark etmemişti; o, işte bu boş sokaklarda "mirasını geri kazandı." Borges bu sessiz şehri iliklerinde hissediyordu. Önsözün devamında "Avrupa'da geçirdiğim yıllar asılsızdı" diyor Borges, "Düşlerimde her zaman Buenos Aires'teydim ve hep Buenos Aires'te olacağım".[5] Düşlerinde her zaman Buenos Aires'te olduğunu yıllar sonra tekrar söyledi. 1925 yılında, ince bir kitap olan *Luna de enfrente* (Yolun Ötesindeki Ay) adlı (42 sayfalık, 300 nüsha basılan) ikinci şiir kitabında, şehrin belirli bölgelerini, *vatanını* gezmeyi ve kutsallaştırmayı sürdürdü. O "sokaklarda zengin birisi", sokaklarsa "onun hayatındaki tek müzik"ti. Borges'in ikinci şiir kitabının adı, sonradan kaldırdığı önsözde yazdığına göre, şiirin simgesi Ay'ı, daha şehirli, daha yerel ve daha tanıdık kılmıştı.

Borges, Buenos Aires'in sokaklarında kâh kadınlarla flört etti, kâh şiir çiziktirdi. Daktilo kullanmak ona göre değildi. Avangard bir derginin posterlerini şehrin duvarlarına yapıştırdı. 1921'de İspanya'da yaşarken özümsediği avangard tutkusu-

3 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 17.
4 Jorge Luis Borges, *Textos recobrados* 1919-1929 (Buenos Aires, 1997), s. 162.
5 *Obras completas*, s. 32.

nun doruğa çıkmasıyla, bir duvar dergisi olan *Prisma*'yı kurdu. Bu dergi iki sayı sürdü; 1921 Aralık ve 1922 Mart. Ve *ultraísta* şiir tekniği, şiirler ve gravürler hakkındaki tanıtım ilanlarını kız kardeşi Norah hazırladı, dostlarıyla beraber gece olmasını bekleyip, hazırladıkları posterleri Santa Fe ve Callo gibi anacaddelerdeki duvarlara yapıştırdılar. Borges, Norah, kuzen Francisco Piñero ve kâğıt tutkalını sağlayan anne Leonor bir aile işi başlatmışlardı. Norah'nın hazırladığı gravürlerden biri Borges'in ilk şiir kitabının kapağını süsledi: Bu, ıssız, gizli avluları bulunan, alçak yapılı, etrafı tırabzanlarla çevrili bir banliyö eviydi; Juan Cruz'a bu evin "Platoncu" ya da "Chiricoesk" bir Buenos Aires şehrinin kusursuz bir örneğini, onun saklı kalmış güzelliğini temsil ettiğini söylemiştir.[6] Borges çağdaş şiirde, hızlı otomobilleri, uçakları ya da trenleri anmanın yersiz olduğuna karar vererek, *ultraísta* şiirlerini imha etmiştir. İlk *ultraísta* şiirini yazdıktan sonra, nükteci dostu Néstor Ibarra'nm dediğine göre, *ultraizmin* ya da avangardizmin pabucunu dama atmıştı Borges. Kitaplara olan duyarlılığını hiç yitirmeyen Borges, kendi deyimiyle "özlü eğretilemeler" kullanarak samimi hislerin aksettirilebileceği bir yazı tarzı geliştirdi. Anılarında ilk şiir kitabından asla uzaklaşamadığını ifade eder: "Bütün yaşamım boyunca bu yegâne kitabı tekrar tekrar yazmışım gibi hissediyorum."[7]

Borges masraflarını babasının karşıladığı *Buenos Aires Humması* kitabının dağıtım aşamasından bir efsane yarattı. Babasının ikinci göz ameliyatı için onunla birlikte tekrar Avrupa'ya gitmek zorunda kaldığı için kitabı acilen basmaya karar verdi; aile 1923'ün Temmuz ayında, Avrupa'da bir yıl kalmak üzere Buenos Aires'ten ayrılacaktı. Borges 64 tane şiir yazmıştı, ancak sayfa düzenlemesine uymadığı için altı tanesini çıkarmak zorunda kaldı. Ucuz kâğıda basılmış olan bu kitap, matbaa provasından, içindekiler bölümünden ve sayfa numaralarından yoksundu. Aceleci, acemi bir yöntemle 300 nüsha basıldı. Borges nüshalardan kurtulmak için onları bizatihi dağıtmak yerine alçakgönüllülükle, yayımcısı Alfredo Bianchi'ye ait ofisin holünde asılı du-

6 Juan Cruz, "Miss libros: Jorge Luis Borges entrevistado", *Vuelta*, 106 (Eylül 1985), s. 42.

7 *The Aleph*, s. 225.

ran giysilerin ceplerine yerleştirdi. Zorla da olsa, insanlar bedava dağıtılan bu kitapları okumalıydı. Bundan kısa bir süre sonra Borges ailesi ikinci kez Avrupa'ya yelken açtı.

Borges 1921'de genç asilerin önderi olarak vatanına dönmüştü. O, Gerçeküstücülük'ün ve Dada'nın hâkim Fransız etkisini, şu "Fransızlaşmış fikirlerin cemaatini ve onların önemsiz saçmalıklarını" (*balbuceos*) reddetmekteydi.[8] Reklam yapmanın peşindeki edebiyat topluluklarının Fransızcaya olan hayranlıkları midesini bulandırıyordu. Borges özellikle Nikaragualı Rubén Darío'nun 1893-1898 yılları arasında Buenos Aires'te yaşamış taklitçilerinin ve çağdaşlık, kozmopolitlik hedeflerinde birleşen modernist (*modernistas*) Latin Amerika şairlerinin ilgisini çekmişti. Darío abartılı, zeki ve mevcut kültürü aşan bir tarzın önderiydi. Borges'e göre "Rubén'in imgesinin bulaşmadığı tek bir kitap bile basılmamıştı".[9] Borges'in hoşnutsuzluğu, onu yerel gerçeklikler ve dolaysız deneyimler hakkında yazmaya itti. Bununla birlikte Arjantin'de o dönemin en saygın şairi olan Leopoldo Lugones'e (1874-1938) ve "Kullanımdaki Lugonesçiler" (*vigente lugonería*) diye lakap taktığı ikinci sınıf yazarlar üzerindeki güçlü Lugones etkisine de sataştı. Lugones, Biblioteca del Maestro'nun müdürü olduktan bir müddet sonra, Borges kendi neslinin eğretilemeyi her şeyin üstünde tutmasının gerçek sebebinin Lugones olduğunu ve Lugones'in *Lunario sentimental* adlı ölçüsüz çalışmasında (1906) ortaya döktüğü eğretilemelerin tekrarlanıp durduğunu söyledi. Lugones ise Borges'e hiçbir zaman alenen taş atmadı, ancak Borges, avangardist şairleri diline doladığı zaman çok öfkelenerek onu çirkinlik ve "sterilliğe"[10] dayalı, hileli, ölçüsüz dizeler üreten "*denizaşırı* ülkelerden" gelmiş bir karışım olarak belleğine kazıdı. Lugones'in bu düşüncesi Borges'in kozmopolitlik anlayışına karşı erken verilmiş ve yabancı olandan nefret etmekten kaynaklanan bir tepkiydi. Borges bütün avangard etkilerden arınmıştı. O, şiirsel bir dürüstlüğün rehberliğinde daima samimi, daha spekülatif ve daha çok düşünceye dayalı şiirler yazmak isti-

8 Jorge Luis Borges, *Inquisiciones* (Buenos Aires, 1993), s. 163.

9 *A.g.e.*, s. 29.

10 Yvonne Bordelois, "Borges y Güiraldes: Historia de una pasíon porteña", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 585 (Mart 1999), s. 41.

yordu. Avrupa avangardının siyasi ve devrimsel eğilimlerini hiçbir zaman içine sindirememişti; o her zaman, *arte pura* (saf, pür sanat) olarak gördüğü şiirle ilgilendi. Onyedinci yüzyıl İspanyol şairi Baltasar Gracián'a adadığı bir şiirinde geçmişteki barok tutkusuyla alay etti: "Kendi labirentlerinin, kelime oyunlarının, sembollerinin/donmuş ve zahmetli hiçlerinin" uğrunda acı çektiğini açığa vurarak "Ben bu şiirin Gracián'ıyım" diye iddia etti. Onun şiirselliğe yer olmayan ruhu, yalnızca fikirlerin müzikten önce geldiği "eğretilemeler ve yanıltmacalardan oluşmuş beyhude bir yığındı". 1937'de geçmişiyle ilgili yorumunda samimiyetsiz ve sahte bulduğu *ultraísta* evresini reddetti.[11] Bu safça eğilimi, içteki fukaralığını "şamatacı yeniliklerin" arkasına gizleyen, ürkek birisi olmasına bağladı. Şiir samimi olmalıdır, şiiri yazanın hislerini açığa çıkaran şu dokuz ya da on tane özel kelime, onun "derindeki fukaralığından" (*íntima pobreza*) kaynaklanmalıdır. Bu Fransisken deneyim fukaralığı, açık bir şekilde az deneyim geçirmiş bir bireyin yaşayacağı sınırlamaları akla getirmektedir. Borges'in daha sonraları Cortínez'e söylediğine göre, şiir "onun içindeki yegâne samimiyetti".[12] Şiir, eğer okura sunulan bir mahremiyetse, o halde şiirin temeli "şiiri yazanın gerçeği" olmalıdır. Bu nedenle Borges'in şiirlerini okumak, onun iç dünyasındaki eksikliklere ve onun özüne giden en kestirme yoldur.

Tek başına yazıp okurken beliren sorunları ortadan kaldıran toplu avangard etkinliklere dayalı bir edebi yaşam ideali, onun Madrid ve Sevilla'daki günlerinden kaynaklanmaktaydı. Ancak Borges işsizdi; bütün gün kitap okur, incelemeler yapar, sokaklarda gezinir, dostlarıyla sohbet ederdi. Borges'in edebi dostlukları ve gönül kırıklıkları onu gece gündüz meşgul ederdi. Her zaman bir topluluğun içinde olmak, kafelere gitmek, sohbet etmek *porteño* olmanın göstergesidir. Bu, İspanyolların *tertulia* âdetlerinden türemiş, sohbet edilirken bütün maharetlerin ortaya serildiği, sık sık ince esprilere başvurulan, sözlü kültüre dayalı bir özelliktir. Borges bunu "uyuşmama sanatı" olarak tanımlamıştı ki onun söz dağarcığı "çürütmek", "çelişmek", "koyutlamak" gibi tartışmacı anlam yüklü fiillerle doluydu. Şöyle

11 *Textos recobrados*, s. 131.
12 Carlos Cortínez, editör, *Borges the Poet* (Fayetteville, AR, 1986), s. 39.

diyor bir yazısında: "Ben de tıpkı herkes gibi zeki insanların yanındayken zeki, ahmakların yanındayken bir hiçim."[13] O kendine hep iddialı insanları hedef seçti. Onun için dostluklar çok önemliydi ve dostlarının hiçbiri bir yazısında "Vatana geri dönüşümün en büyük olayı" diye övdüğü, babasının sıradışı arkadaşı Macedonio Fernández kadar yaratıcı değildi.[14] Borges'ten 25 yaş büyük olan ve Tribunales bölgesindeki bir pansiyonda dul hayatı yaşayan Macedonio Fernández (1874-1952) Sokratesçi mantıkta bir adamdı. Amatör bir gitarist olmasının yanı sıra meditasyon yapmayı sever, kafelerde, barlarda saatlerce sohbet eder ve "oldukça hoş sohbet birisi" olarak tanınırdı. Bazen sessizlik nöbetleri geçirirdi. Macedonio, Ramón Gómez de la Serna'ya yazdığı bir mektupta, kendini bir gram yağ fazlası olmayan, 53 kilo, daima üşüdüğü için kat kat elbise giyen, bir mistik olmayı arzulayan, mavi gözlü, dul bir erkek olarak tarif etmiştir.[15] Macedonio kır rengi uzun saçlarının üstüne siyah bir melon şapka giyerdi. Giysilerini çıkarmadan uyur, sıkıntılı zamanlarda başını bir havluyla sarar, diş doktorlarından nefret ederdi. Hayatından geçip giden hayat kadınlarına gönlünü kaptırmaktan çekinmeyen milliyetçi Macedonio türlü türlü şakalar yapardı. Ancak yazıya döktüğü çalışmaları "Gerçek Macedonio'nun sohbet ederken ortaya çıktığını" yazan Borges'in taptığı adama, onun rehberine hiç mi hiç yakışmıyordu. Borges'e karşı düşmanca duygular besleyen Pedro Juan Vignale isimli şair, Borges'le onun Macedonio'nun Platon'u olduğunu söyleyerek alay etmiştir.[16] Borges'in enişte si de Torre 1928'de bozguna uğramış yarı cana yakın bir şair olan Macedonio'nun genç yazarlar üzerindeki güçlü etkisinden yakınmaktaydı. Yıllar sonra 1936'da Macedonio, Borges'le ilgili bir şaka yaparak, Macedonio'yu yaratan kişinin Borges olduğunu, Borges'in sadece kendinden bahsetmek için ondan alıntı yaptığını, o yüzden de Borges'in en iyi eserinin altında yazar Macedonio'nun imzasının bulunduğunu söylemiştir.[17]

13 Carlos García, editör, *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia 1922-1939. Cronica de una amistad* (Buenos Aires, 2000), s. 39.

14 *Textos recobrados*, s. 131.

15 *The Aleph*, s. 227.

16 *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia*, s. 15.

17 *A.g.e.*, s.180.

Dostlar her cumartesi monoton Once Meydanı'ndaki Perla isimli kafede buluşup (orada hâlâ bu isimde bir kafe vardır) sabaha kadar sohbet ettiler. Norah Borges onlara "Makedonyalılar" lakabını takmıştı. Borges, Buenos Aires'in en çirkin meydanlarından biri olan bu meydanı düşündüğü her seferinde heyecanlanıyordu.[18] O, Macedonio isimli bu püriten adamdaki "saf düşünceye" hayrandı. Macedonio bir kafeye girer, cebinden birkaç müsvedde çıkarır ve bir saat boyunca en fazla bir iki laf ederdi. Hiçbir zaman olumlu şeyler söylemezdi ama, diyor Borges, tartışılan konuyu büyüleyici bir şekilde aydınlatırdı.[19] Macedonio da tıpkı Borges gibi birkaç sayfa okuduktan sonra salt spekülasyon üretmeye atılırdı. Macedonio için yazmak, okumaktan kurtulmanın bir yolu olduğu gibi, aynı zamanda çok okumuşluktan alınan bir intikamdı. Borges de aynı yolu izleyerek, sistematik felsefeyle alay eden bu doğal filozoftan kuşkuculukla okumayı öğrendi; gerçeklik, tarif edilemez ve aktarılamazdı. Borges bir röportajında "Onun fikirlerini bağlılıkla çalarak ilerledim" demiştir.[20] Macedonio gıpta ettiği Gómez de la Serna ve Chaplin'in yirminci yüzyıla bir mucize gibi doğduklarına inanıyordu. Avrupa'dan dönen Borges içinse Macedonio isimli bu adam, ezeli sorunlarının, Tribunales mahallesindeki sıradan pansiyonlardan birinde sona erebileceğinin kanıtıydı. Macedonio yüzlerce yıllık düşüncenin ve bütün Avrupa krallıklarının yerini doldurabilirdi. Varlık artık orada, Paris'te değil, burada mevcuttu. Borges, Macedonio'nun mazide kalmış geleneklerle ilgili görüşlerini destekliyordu. Macedonio ve Borges *El hombre que será presidente* [Başkan Olacak Adam] adında bir roman yazmayı planlamışlardı. Bu, Buenos Aires'in huzurunu kaçıracak Dadaist bir hamleydi ve iki uçlu kalemlerin, şeker akıtmayan şekerliklerin ortaya koyulmasıyla Bolşevizm'in yolunu açacaktı... Ancak Borges'in bu deneyimden tek kazancı, kolektif yazıya merak salmak olacaktı. Borges, Macedonio'nun 1952'deki cenaze töreninde, mutluluğun onu hayattayken tanımak olduğunu

18 *A.g.e.*, s. 230.

19 *María Esther Vázquez, Borges: Esplendor y derrota* (Barcelona, 1996), s. 76.

20 César Fernández Moreno, "Weary of Labyrinths: An Interview with Jorge Luis Borges", *Encounter* (Nisan 1969), s. 8.

söyledi.[21] Bir şiirinde de itiraf ettiği üzere onun tek isteği Macedonio olabilmekti. Bu örnek Borges için, yaşayan bir yazarın, bir arkadaşının kendi eserlerinden daha önemli olduğunun delillerinden biridir.

Macedonio'nun milliyetçilik anlayışı da onun için çok önemliydi. Borges Arjantin'e dönmesiyle yeniden yeşeren vatan sevgisiyle, 1920'ler boyunca aşırıya kaçan bir "Kreol" duruşu sergiledi. Kreol'ün buradaki anlamı İspanyol sömürgesinde yaşayan ve River Plate'te doğan beyaz tenli İspanyollardır. Başka bir deyişle, bunlar sonradan kaçakçılarca istila edilmiş bir Buenos Aires'in ilk sakinleridir. Borges yurtdışında geçirdiği yedi yıla rağmen, mümkün olduğu kadar Arjantin'e bağlı kalarak, Arjantinlilik kaynaklı sözlüklerden birtakım cümleleri gelecekte yayımlamayı reddedeceği denemelerinde, şiirlerinde kullandı, "G" harfinin yerine "J" , "Y" harfinin yerine "İ" kullandı. Hatta kendi ismini bile "Jorje" olarak değiştirdi. 1964'te Londra'da yaptığı bir konuşmada "Arjantinlilerden daha Arjantinli olmaya çalışmak gibi bir hataya düştüm"[22] dedi. Kreol vatanseverliği 1920'lerin Arjantin'inde avangard yazının özelliklerinden biriydi. Lugones, José Hernández'in yazdığı, yeni göçmen Babil'de bir rol modeli olan firari *gaucho*'yu anlatan *El gaucho Martín Fierro* (1872) ve bunun devamı niteliğindeki *La vuelta de Martín Fierro* (1879) adlı protest şiirleri, milli destan olarak görüp kanatlarının altına almıştır. Borges'in ve dostlarının 1924'te katıldıkları *Martín Fierro* adlı derginin ismi bu şiirden ileri geliyordu ki Borges'in nesli *martín fierrocular* diye etiketlenmiştir. 1923/24 yılları arasında Borges bir seneliğine İspanya'dayken, rakibi Oliverio Girondo isimli avangard yazar, 1924'te *Martín Fierro* dergisi için bir manifesto hazırladı. Girondo bohem yaşam süren zengin bir toprak sahibi olmasının yanında derginin mali destekçisiydi. Bu manifesto baştan aşağı milliyetçi görüşlere dayandırılmıştı; ciddiyete, resmiyete ve İspanyolların geçmişine saldırmaktaydı Girondo. Kültürel seçmecilik ve cinsellik içeren taşlamalar, Arjantin'e ait ol-

21 Juan Gustavo Cobo Borda, compilador, *El Aleph borgiano* (Bogotá, 1987), s. 68.

22 Jorge Luis Borges, Canning House, "The Spanish Language in South America – A Literary Problem" / "El gaucho Martín Fierro" (Londra, 1964), s. 10.

dukları gerekçesiyle savunulmuştu. Borges ilerleyen yıllarda edebi önderliği –ve bir biyografi yazarına göre, 1926'da Palermo parkındaki bir göl başı etkinliğinde Girondo'ya âşık olan hayatının aşkı Norah Lange'yi– dışadönük bir karaktere sahip Girondo'ya bırakacaktı.

1923 veya 1924 yılında Borges, İspanya'nın Valencia şehrinden Macedonio'ya gönderdiği bir mektupta, ona uğramak yerine bu mektubu yazmak zorunda kaldığı için üzgün olduğunu ve yaşlı Macedonio'yu Buenos Aires'in Rivadavia Sokağı'ndaki kulübesinde, "*Yerba maté* içip, gitar ve metafizikle uğraşırken"[23] hayal ettiğini ifade etti; bir kamış vasıtasıyla bir sukabağının içinden *yerba maté* içmek, gitar tellerinden milonga dinlemek, metafizik hakkında konuşup, espri yapmak Borges için Arjantinliliğin olmazsa olmazlarıydı. Macedonio, Borges tarafından yaratıldığını hissettiğini söylemesinin dışında, onunla ilgili düşüncelerini içeren hiçbir yazı kaleme almadı. Borges'in, yapıtını vurgulayan saygısızlığı teyit edercesine, "acıtıcı bir ayrıksılığın" (*picante idiosincracia*) arkasına gizlendiğini savundu.[24]

Borges'in birlikte "Buenos Aires'in ilginç bir keşfine" giriştiği ve "en samimi dostum"[25] dediği Carlos Mastronardi de, (1901-1976) tıpkı Borges gibi, ketum ve utangaç bir şairdi. Entre Ríos, Gualeguay'dan gelen Mastronardi, şiirlerinde, Borges'e benzer biçimde çocukluğunun geçtiği mütevazı kenar mahallenin havasını, alçak yapılı evlerini, boş sokaklarını anlatmıştı. Borges, Mastronardi'nin kelimeleri, kelimelerin sıcaklığını ve okurda yarattığı hisleri diğer şairlerden çok daha ustalıklı bir şekilde kullandığını iddia etmiştir.[26] Borges ve Mastronardi 1921'de Mayo Sokağı'ndaki Samet Kitabevi'nde tanışmışlardı. Mastronardi o sıralar, gözlüklü bir baykuştu; bohem yaşama inanmış, kanaatkâr, utangaç bir gazeteciydi. Akşam mesaisinde çalıştığı için, günbatımında uyanırdı. Bütün gün şiirlerini gözden geçirir, spontan yazıdan nefret ederdi. Paul Valéry hakkında bir ma-

23 *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia*, s. 263.
24 *A.g.e.*, s. 91.
25 Fernando Sorrentino, *Siete conversaciones con Jorge Luis Borges* [1972] (Buenos Aires, 2001), s. 180.
26 *Textos recobrados*, s. 318.

kale yazmış, avangarda tutkuyla bağlı olmasına rağmen serbest şiiri hiçbir zaman benimsememişti. Nostaljik ve ayrıntılı öğeler içeren *Memorias de un provinciano* (1967) başlıklı çalışmasında, geceleri sokakların dolambaçlı yollarında Borges'le birlikte yürüyüşlerini özlediğinden dem vurmuştu; bu yürüyüşlerden birinde Mastronardi ve Borges, tesadüfen günümüzde bir alışveriş merkezi olan Abasto sebze pazarının önüne çıkarlar ve ressam Xul Solar'ın buradaki çürümüş sebzeleri koklamakta olduğunu fark ederler. Solar onları görür görmez sebzeleri elinden atar. Tartışırken o kadar çok bağırırlar ki oradan geçen bir polis memuru onları uyarmak zorunda kalır. Polis memurunu da tartışmaya dahil ederler. Borges kahkaha atar: "Şimdi de polise mukavemette mi bulunuyoruz?" Arkasından yağmur başlar ve Borges, Mastronardi'nin korunmak için şemsiyesini açmasını alay konusu eder: "Kubbeni açmakla çok iyi ettin" der ve ekler, "Öyle görünüyor ki yağmur sadece şemsiyelerin üzerine yağmak için var".[27] Mayıs Meydanı'ndaki Munich isimli bir bara giderler, Borges kendine Meksika'dan gönderilen mektuplardaki şiirleri yüksek sesle okuduktan sonra, dostlarından bunları yorumlamalarını ister. Mastronardi aylar sonra Borges'in bu şiirleri *Luna de enfrente* [Yolun Ötesindeki Ay] kitabına koyduğunu fark edecektir. Başka bir gün, Nuñez'de gezerken karanlığın iyice çöktüğü bir vakitte bataklıklarla dolu bir bölgede yollarını kaybederler. Karşılarına çıkan bir polis memuru bölgede pek çok caninin ortalıkta serbestçe gezdiğini söyleyerek onları uyarır. Borges ve Mastronardi bu polis memuruna gazeteci oldukları yalanını uydururlar, ancak polis memuru ne dediklerine aldırmayarak onlara aydınlatılmış sokaklara kadar refakat eder. Mastronardi'nin ölümünden sonra yayımlanan gazetelerden birinde, onun anılarından aktarıldığına göre, Mastronardi ve Borges 1927'de teneke gecekondulardan oluşan Saavedra mahallesinde gezerlerken Borges şöyle der: "Eğer burada yaşıyor olsaydık, bizi kimse tutamazdı. Bundan eminim!"[28] Borges bu gezintinin ardından Mastronardi'yi, ailesiyle birlikte yaşadığı Quinta-

27 Carlos Mastronardi, *Memorias de un provinciano* (Buenos Aires, 1967), s. 206-7.

28 María Teresa Gramuglio, "El Borges de Mastronardi: Fragmentos de un autorretrato indirecto", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 661-2 (Temmuz-Ağustos 2005), s. 67.

na Caddesi 222'deki eve akşam yemeğine davet etmiştir. Ön kapının yanında bir yasemin sarmaşığı ve mermer heykelli bir çeşme vardır. Salondaki gramofondan tango yükselmektedir. Solmuş aile portrelerinin ortasındaki maun yemek masasının etrafına otururlar ve eskimiş bir gümüş yemek takımından yemek yerler. Borges ve Mastronardi, yemekten sonra, o uzun yürüyüşlerinden birini yapmak üzere evden ayrılırlar. Bundan yıllar sonra Amerikalı şair Willis Barnstone, yaşlanmış, gözleri kör olmuş Borges'le yaptığı yürüyüşlerin ve bu yürüyüşler sırasındaki sohbetlerin önemine değinmiştir: "Borges'in dudaklarından dökülen cümlelerin neredeyse tamamı keyifle okumamız üzere sayfalara aktarılmalıdır."[29] Borges röportajlarında hep aynı şeyleri tekrarladı ve mizahtan hiç vazgeçmedi. Barnstone, Borges'in aklının gücünü fark etmişti: "Borges ilkel esprilere ya da benzer taktiklere rağbet etmez, doğrudan dil ve felsefe üzerine konuşmaya başlardı."[30] Bu "sonu gelmeyen edebi gevezelik" Borges'in yalnızca Mastronardi ve Barnstone gibi dostları tarafından fark edilen alametifarikası, onun yazılı eserlerindeki yaratıcılığının sözlerine yansımış haliydi. Mastronardi anılarında, Borges'in şakalarından ve Homerosvari kahkahalarından bahseder.[31] Borges bir defasında, *Luna de enfrente* [Yolun Ötesindeki Ay] adlı yeni şiir kitabının basılmasını kutlamak için o sırada uyumakta olan Mastronardi'nin kapısını tıklatır. Mastronardi'nin uyanması saatler alınca Borges, onun aslında bir hayalet olduğunu aylarca alay konusu eder. Borges'e göre, arketipler ya da semboller gerçek insanlardan daha önemliydi, diyor Mastronardi anılarında. Mastronardi daha sonraki yıllarda Borges'in ve onun hayranlarının düşmanı olan sürgündeki Polonyalı yazar Witold Gombrowicz ile yakın arkadaş oldu. Borges, Gombrowicz'in eserlerini hiç okumadığını, ancak son derece züppe birisi olarak gördüğü bu Polonyalı aristokratın iyi bir mizahçı olduğunu kabul etmişti. Gombrowicz, Mastronardi'nin aklını öyle başından almıştı ki Borges, Mastronardi'nin onun adını dahi anmasını yasakla-

29 Willis Barnstone, *With Borges on an Ordinary Evening in Buenos Aires* (Urbana, IL, 1993), s. 3.

30 *A.g.e.*, s. 13.

31 Mastronardi, *Memorias*, s. 210.

mıştı. Bu sebeple Mastronardi, Gombrowicz'ten "sıradışı bir tanıdık" diye bahsetmek zorunda kalmıştı.[32] Mastronardi ile Borges yakın dost olmalarına rağmen, nadiren görüşmüşlerdir.[33] Aslına bakılırsa Borges, bu arkadaşının yalnızlığı sevmesinin, kendine verilmiş "bir ceza" olduğunu düşünmekteydi.

Borges'in yakın dostlarından bir diğeri, onun "Bizim William Blake" dediği ressam, gizemci Xul Solar'dır (Alejandro Schulz Solari 1887-1963). Xul Solar da Borges gibi en şekillendirici yıllarını özellikle İtalya olmak üzere Avrupa'da geçirmiştir. Solar, on iki yıl boyunca yurtdışında yaşadıktan sonra 1924'te ressam dostu Emilio Pettoruti'yle birlikte anavatanına döndü. Pettoruti ile Solar, *Martín Fierro* dergisinin illüstrasyonlarını hazırlamak üzere kadrolu çizer olarak gruba dahil oldular ve 1926'da Norah Borges'le birlikte bir sergi düzenlediler. Klee'ye benzer biçimde, iç gerçeklik alternatiflerini bol mizahla süsleyen Xul Solar, Borges kadar gerçeklik karşıtı bir anlayıştaydı. Xul'un hayalinde yarattığı Buenos Aires, ruhu olan bir şehirdi. Borges için Cansinos Asséns, Macedonio Fernández ve Xul Solar gibi üç dehayla tanışmış olmak bir gurur vesilesiydi. Xul bir dünya vatandaşı olarak, aralarındaki tek gerçek kozmopolit sanatçıydı. Borges, Xul ve Macedonio Fernández isimli iki laf cambazını tanıştırdığında, Xul, sohbet sırasında Fernández'i *criollo* olduğu gerekçesiyle aşağılamıştı. Xul dillere destan bir yaratıcılığa sahipti; satrancı, piyanoyu, müziksel nota sistemini ve Tarot kartlarını yeniden tasarladı ve yeni diller üretti. Borges, Xul'un "Her şeyi yeniden şekillendirmek istediğini" belirtmiştir. Xul mükemmel bir kitaplık kurmuştur. Bu kitaplık sayesinde Xul ile Borges Swedenborg'u birlikte keşfedip, Blake'in bir kâhininkine benzer bir üslupla yazdığı kitaplarını incelemişlerdir. Borges'in Xul'un kitaplığıyla ilgili yorumu şöyleydi: "Yaşamım boyunca bunun kadar çokyönlü ve enfes bir kitaplık görmedim." Borges 1949'taki bir serginin kataloğuna yazdığı notta, arkadaşına hayranlığını şöyle ifade etti: "Xul Solar dönemimizin en sıradışı olaylarından birisidir... onun resimleri, tanrıların kendilerini yaratan hayal gücü-

32 Emir Rodríguez Monegal, *Jorge Luis Borges: A Literary Biography* (New York, 1978), s. 2.

33 Jorge Luis Borges and Ernesto Sábato, *Dialogos* (Buenos Aires, 1976), s. 54.

nün şekline büründükleri her bakımdan kusursuz bir metafiziksel dünyanın delilleridir." Borges yaşamı boyunca yayımlanmasını yasakladığı deneme derlemelerinden biri olan *El tamaño de mi esperanza* (1926) adlı kitabını, ölümünden sonra yayımlanan baskılarda kaldırılan beş çizimin yaratıcısı Xul'a adadı. Borges, Xul'un Laprida 1212'deki günümüzde şahane bir müze olan stüdyosuna uğradığında, "Belki de hayatı boyunca gördüğü en güzel kitaplıklardan birine" girerdi. Xul'un yakın geçmişte yazılan bir biyografisinde, Borges'in 1940 seneli "Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" öyküsündeki idealist Tlön dünyasının yalnızca Xul tarafından yaratılmış olabileceği ve bu öykünün, Xul'un canlı ve seçmeci icat kabiliyetine yönelik gizli bir bağlılığı açığa çıkardığı öne sürülmüştür.[34] Borges anılarında, bir keresinde Xul'dan gün içinde yaptıklarını anlatmasını istediğinde, onu dinlerken, kış olmasına rağmen, sanki kavurucu bir öğle sıcağındaymış gibi nefesinin kesildiğini ifade etmiştir. Xul'un Borges'e verdiği yanıt şuydu: "Öğle yemeğinden sonra on iki tane din yaratmaktan başka bir şey yapmadım."[35] Borges, Xul'u uzun boylu, güler yüzlü, çıkık elmacıkkemikli ve tinsel bir yaşam süren birisi olarak tarif etmiştir.[36] Borges ve Xul, tıpkı Macedonio gibi Arjantin milliyetçiliğini yeniden tanımlama hedefinde birleşmişlerdi; hatta Xul *neo-criollo* diye yeni bir dil yaratmıştı. Ancak 1940'larda beliren Peronizm gibi daha zararlı bir milliyetçilik yüzünden Borges ve Xul'un yolları ayrıldı. Borges'in Xul Solar'a olan bağlılığının en önemli delili, belki de Xul tarafından suluboyanın sonsuz rengiyle yaratılmış görkemli kubbeleri, tırabzanları aşağılara sarkan inanılmaz birtakım tepetaklak merdivenleri, yuvarlak odaları olan bir sarayı bulunan ve içinde kara sarı tenli mağaralıların yaşadığı bir kentten bahsedilen ve de Homeros'un kentteki ölümsüzlerden biri olduğu "Ölümsüz" isimli öyküydü. "Ölümsüz" *Alef* kitabındaki ilk öyküdür; Ölümsüzler Kenti'nin mağaralıları, düşün dünyasında yaşamaya karar vermiş ve düşünceye

34 Alvaro Abós, *Xul Solar. Pintor del misterio* (Buenos Aires, 2004), s. 183. ayrıca bakınız, Patricia M. Artundo, editör, *Xul Solar: Entrevistas, artículos y textos inéditos* (Buenos Aires, 2005).

35 *A.g.e.*, s. 237.

36 Jorge Luis Borges, *Atlas*, çeviri, María Kodama ve Anthony Kerrigan (New York, 1986), s. 77-81.

öylesine dalmışlardır ki fiziksel dünyayı bile zar zor algılar hale gelmişlerdir. Tek arzuları, Homeros'un deneyimlerinden geriye kalan sözcüklerden başka hiçbir şey olmayan bu düş dünyasının izleri olarak ölmektir.*

Borges'in başka bir entelektüel dostu yerel hadiseler konusunda uzman bir tarihçi olan Ezequiel Martínez Estrada'dır (1895-1964). Estrada'nın 1933'te yazdığı *Radiografia de la pampa* (Pampa'nın Röntgeni) Arjantin'in paradoksu hakkında yazılmış en kusursuz tarihsel deneme yazısıydı. Estrada da tıpkı Borges gibi kendi kendini eğitmişti. Borges, hırçınlığıyla meşhur Estrada'yı hem büyük bir şair hem de "tanıdığı en zeki insanlardan birisi" olarak görmüştür.[37] Borges bir yazısında, Estrada'nın herkesi kendinden nefret ettirmek konusunda çok marifetli olduğunu ifade etmiştir. Bir defasında Estrada'yı kendi neslinin en iyi şairi olarak övdüğünde, Estrada bunu kötü niyetle yorumladı ve yazılarını değersizleştirmekle itham ettiği Borges'ten uzaklaştı. Ne tuhaftır ki Borges daha sonra Osvaldo Ferrari'ye, Martínez Estrada'nın şiirlerine çok şey borçlu olduğunu söyledi;[38] Borges'e göre Estrada "karmakarışık ve son derece anlaşılmaz" aklıyla, Lugones'ten çok daha iyi bir şairdi.[39] Estrada yıllar sonra şair olmaktan vazgeçecekti. O, *Sur* topluluğunun dışındaydı ve yaşamı boyunca bir postanede çalıştı. Estrada, Borges'in, Kipling'in eskiden yazdığı öyküleri tekrarladığı konusunda acımasızca eleştirdiği kısa öykü yazarı, gerçekçilik savunucusu Horacio Quiroga'nın arkadaşıydı. Martínez Estrada ve Borges, Buenos Aires şehrine ve Kuzey Arjantin'in pampa ovalarında doğmuş Anglo-Amerikan natüralist W. H. Hudson'ın eserlerine tutkuyla bağlıydılar. Borges bir keresinde Martínez Estrada'nın evine gitmiş ve kendini kafese kapatılmış onlarca kuşun arasında bulmuştu. 1956'da Martínez Estrada, Peron iktidarını deviren 1955'teki meşhur devrimi övmekle itham ettiği Borges'e karşı saldırıya geçti. Estrada, Borges'in giderek "bir domuza dönüştüğünü" (*Encanallamiento*), onun "maaşlı bir şakşakçı" (*Turi-*

* *Alef*, İletişim Yayınları, 2010, s. 7-25.

37 Sorrentino, *Siete conversaciones*, s. 111.

38 Osvaldo Ferrari, *Borges en diálogo* (Buenos Aires, 1985), s. 184.

39 *A.g.e.*, s. 214.

ferarios sueldo) olduğunu söylediğinde Borges bu ifadeleri, kendini kutsal kitaplardaki peygamberler gibi zanneden bir düşmandan yani "kutsal bir canavardan" (*Sagrado energúmeno*) gelen etkili bir aşağılama olarak kabul ettiğini açıkladı.[40] Martínez Estrada'nın 1959'daki Küba Devrimi'ni desteklemesi ve Küba'ya giderek devrim hakkında bir yazı yazması halkın diline düşmüş bu düşmanlığı daha da alevlendirdi.

Borges'in Leopoldo Marechal'le (1900-1970) dostluğu uluorta bir kavgayla sonlanmıştır. Marechal, yerel avangard topluluğuna Borges'le birlikte bir şair olarak katıldıktan sonra, önce milliyetçi, ardından Katolik ve en nihayetinde bir Peron yanlısı oldu. O da Borges gibi kendi Buenos Aires'ini yaratmak istedi ve 741 sayfalık *Adán Buenosayres* (1948) adlı romanı yazdı. Marechal, bu romanın ilk baskısını, "Belki de her biri bu saf ve coşkulu öykünün kahramanı olan ve kendilerine *Martinfierrocular* denilen, yaşayan ya da ölmüş dostlarına" adadı. Romanın 1940'larda huzur kaçırıcı kabul görüş sürecinin tamamlanmasının ardından bu ithafı kaldırdı. Romanda takma adlarından kim oldukları kolayca sezilen avangard yazarların uzun sokak gezintileri sırasındaki türlü sohbetleri, nehir kenarı yürüyüşleri (*orillas*), genelevlere ve garsoniyerlere yaptıkları ziyaretler, 1920'li yılların enfes bir çağrışımı niteliğindeydi. Romandaki adı Schultze olan Xul Solar'ın, cehennem Buenos Aires'te Vergilius'vari bir rehberliği üstlenerek, dostlarını fantastik şehir Cacodelphia'ya götürmesiyle, Marechal alegorik bir hicve dalar. Xul Solar, Marechal için, hiç şüphesiz, bu 1920'lerdeki avangard topluluğun önderidir.

Borges'in ismi romanda Pereda olarak değiştirilmiştir ki bu isim 1918 yılında ülkenin önde gelen 25 arazi sahibinden birine aittir ve bu yolla Marechal, Borges ailesinin hiç arazisinin kalmamış olmasıyla alay etmektedir. Borges bir kabadayıyı andıran bedeni (gerçekte tombul yüzlüydü ve 72 kiloydu) ve miyopluktan ileri gelen hantallığı yüzünden romanın iki yerinde, "kör bir yabandomuzu kadar çetin ve güvenilmez" (*fortachón y bamboleante como un jabalí ciego*) olarak betimlenmiştir. Borges, aslında karşıtı olduğu *criollo* değer yargılarını anlamsızca savunduğu gerekçesiyle alaya alınmıştır. Romandaki Borges veya Pere-

40 *Borges en Sur*, 1931-1999 (Buenos Aires, 1999), s. 173-5.

da, Oxford'da Yunanca eğitimi, Sorbonne'da edebiyat eğitimi ve Zürih'te felsefe eğitimi almasının ardından, bunların tümünü bir kenara itmiş ve kendisini gramofonundan çıkan tango müziğine yani *criollismo*'ya adamıştır. Borges/Pereda "gizemli banliyö heveslerine" (*Fervores misticosuburbanos*) kapıldığı ve yetersizce öğrendiği tango şarkılarını sokaklarda yüksek sesle söyleyerek gezen bir cani gibi davrandığı için romandaki "Sahte Parnas" dağının ölüler diyarını boylar ki Marechal bu yolla Borges'in *Fervor de Buenos Aires* [Buenos Aires Humması] adlı ilk şiir kitabını aşağılamaktadır. Romanda anlatılan Borges, üyesi olduğu maceraperest topluluğun banliyö gezintilerine ve Amundsen ailesinin evindeki eğlenceli tartışmalara katılır. Ancak Borges gerçekte Lange ailesinin Tronador Sokağı'ndaki evinde düzenlenen *tertulia*'lara katılırdı. Borges bu romanda, "Kreol bir felsefeci ve bir dilbilgisi uzmanı"na indirgenmiştir (*criollósofo y gramático*).

Sur dergisinde çalışan ve eski bir avangard yazar olan Eduardo González Lanuza 1948'de Marechal'in kitabının ilk baskısını ağır bir üslupla eleştirdikten sonra Marechal, Borges'e düşmanlığını ilan etti. Lanuza, Marechal'i koprofili hastalığına yakalanmış, aşırı kibirli bir Peroncu olmakla itham etmişti. Marechal röportajlarında Borges'in mektuplardan beslenen, "kolayca taklit edilebilir reçeteleri uygulayıp, mevcut fikirlerden bir karışım" sunmaktan öteye gidemeyen sıradan bir yazar olduğunu tekrarladı. Marechal'e göre, Borges'in kurmaca muzipliklerinde parlak zekâlı olmanın uğruna insanlık unutulmuştu. Borges artık Marechal'in "düşmanıydı".

1920'lerde Perulu şair Alberto Hidalgo (1897-1967), Buenos Aires'in önde gelen şairlerindendi. 1928'de Buenos Aires'e taşınan Hidalgo, daha önce Arequipa ve Lima'da, en çok da Lenin'i öven şiiriyle yerel Fütürist olarak itibar kazanmıştı. 1925 yılı boyunca Hidalgo, Comedia tiyatrosunun bulunduğu Corrientes 746'daki Royal Keller barında, katılımcıları genellikle barın deposunda topladığı ve Revista Oral diye tarif ettiği on altı cumartesi toplantısı düzenledi. Konuşulanlar ne basıldı ne de yazıya döküldü. Yazarlar, gazeteciler ve daha sonra izleyiciler, barın deposunda bir megafonla görüşlerini bildirdiler. Yaşlı meslektaşlarıyla alay edip, onlara eleştiriler yönelttiler. Bara gelen geveze müşteri-

lerin uğultusunu ve müzik grubundan yükselen gürültüyü bastırmak kolay iş değildi, sohbet karman çorman ilerliyordu. Gergin, avaz avaz bağırılan bu sohbetler *porteño* yaşamının simgesiydi. Hidalgo'nun önderlik ettiği gruba sonradan dahil olan İtalyan Fütürist Filippo Marinetti, 1912'de yazdığı *Bombardamento di Adrianopoli* [Edirne Bombardımanı] adlı performans şiirini okurken, Hidalgo'nun aklı Marinetti'den çok, onun narin yapılı karısında olurdu. Marinetti'nin sonraki yıllarda günlüğüne not ettiğine göre, Borges, kalın gözlüklerinin arkasından çekingen gözlerle bakan, ama bir o kadar da alaycı biriydi.[41] Borges, *La Nación*'un o dönemlerde kültür ekini hazırlayan Rusya doğumlu Yahudi yazar Alberto Gerchunoff'un Royal Keller'da görülen edebiyat konulu davasında savunma avukatıydı. Hidalgo 1926'da Borges'i ve kendinden başka taraftarı olmayan Şilili şair Vicente Huidobro'yu, Emir Rodríguez Monegal'in "bibliyografik bir enderlik" olarak değerlendirdiği ve en güncel Latin Amerika şiirlerinden oluşan *Indice de la nueva poesía americana* başlıklı antolojiyi hazırlamak üzere kendine katılmaya ikna etti; fakat antolojide yer alacak 62 şairin tamamını tek başına seçerek onlara iş bırakmadı. *Pulso, revista del arte de ahora* isimli bir dergiyi yöneten ve ultraizmin öncülerinden biri olan Hidalgo 1925'te yazdığı *simplismo* başlıklı kitabında, şiirin cesur eğretilemelere indirgenmesi gerektiğini savundu. Her zaman kendi borusunu öttüren açıkgözlü, dışadönük Hidalgo'nun megalomanlıkta Dalí'den aşağı kalır yanı yoktu. Borges sık sık görüştüğü Hidalgo'nun kendinden başka bir şey düşünmemesine öfkelenirdi. Hidalgo'nun antolojiye koyduğu şiirlerden bazıları Borges'i gücendirmişti; özellikle de safça siyasi coşkuların etkisinde kalarak Rus Devrimi'ni övdüğü ve bu sebeple 1926'dan beri utanç duymakta olduğu "Rusia" şiiri. Aşağılamak, Hidalgo'nun uzmanlık alanıydı. Bir keresinde Borges'i, genç bir kızı taksiyle evine bırakmak için borç para alıp, borcunu geri ödememekle suçlamıştı. "Taksideyken aranızda hiçbir şey olmadığından eminim. Zaten bir kadınla senin aranda hiçbir şey olamaz." Hidalgo, Victoria Ocampo gibi eline kalem almış "zenginleri" de aşağıladı; Ocampo'nun sinir krizi geçirene kadar oral seks yapmak zorunda

41 *Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia*, s. 122.

kalmasını diledi.[42] Borges'in yaşamı boyunca yazdığı en sert eleştiri yazılarından biri –ki eleştiri yazıları onun daha sonraki kurmacalarının temeliydi– Hidalgo'nun 1928'de yazdığı *Descripción del cielo* (Gökyüzünün Tanımı) adlı şiir kitabı hakkındaydı. Yazı övgüyle başlıyor: Hidalgo son derece zeki bir adamdır. Ancak şiirleri varyasyonlara dayalı bir oyundur; Hidalgo'nun dizeleri duyumsamalar veya yaşamdan ziyade, evvelki dizelerden başlarlar. Bu sayede şaşırtıcı sonuçlar alınabilir, ancak genelde anlaşılmazlığın ötesine geçilmez. Bu ayrıcalıklı sözlü icat, kelime hokkabazlığına, sözbilime dayalı bir üsluba, adeta bir yetersizliğe dönüşür. Hidalgo kıvrak bir zekâya sahip olsa da varyasyonlarının okur nezdinde bir yere varıp varmayacağı tartışmalıdır.[43] Borges daha sonraki yıllarda *El otro, el mismo* [Öteki, Kendi] (1964) adlı şiir kitabının önsözüne Hidalgo'yu iğneleyen bir yorum ekledi; "Hadi ona yazar diyelim biz". Hidalgo'nun dediğine göre, Borges'in aynı sayfayı asgari değişikliklerle iki defa yazmak gibi bir âdeti vardı. Borges bunu Hidalgo'ya anlattığı için çok pişman olmuştu, çünkü Hidalgo da aynı yöntemi uygulamakta, hem de ilk sayfayı bir başkasından almakta bir sakınca görmemişti. Borges bu sert eleştiriyi neden yaptığını şöyle açıklıyor: "O dönemde herkes işte böylesine üzücü yöntemlere başvururdu..." ve ardından Hidalgo'nun küçümseyici tutumunda haklı olduğunu ekliyor.[44]

1920'lerde Buenos Aires'teki bir diğer önemli figür, *entanciero* (çiftlik sahibi), yazar Ricardo Güiraldes'tir (1886-1927). Valery Larbaud ve Uruguay doğumlu Jules Superville gibi Fransız yazarların dostu olan Güiraldes, deneysel şiirle ilgilenmiştir. Joyce'un *Ulysses*'inin eski baskısını Borges'e veren odur. Güiraldes ölmeden önce, *gaucho* öykülerinin devrini kapatan ve çok satan *Don Segundo Sombra* (1926) adında, Borges'in *Proa*'sı tarafından yayımlanan bir kitap yazmıştır. Güiraldes'in yarattığı *Don Segundo Sombra* adlı *gaucho*'nun tek marifeti iyi at binmek değildi; o, Budist görüşünü açığa vuran bir guruydu. Güiraldes meditasyon yapardı. Ölümünden sonra karısı Adelina del Carril Bengal'deki bir "Aşram"da on yıl boyunca inzivaya çekildi. Bor-

42 Alberto Hidalgo, *De muertos, heridos y contusos* (San Isidro, 2004), s. 19, 168.
43 *Textos recobrados*, s. 349-50.
44 *Obras completas*, s. 857.

ges ile Güiraldes'in 1924-1925 yıllarında tanışmalarının akabinde Güiraldes, Borges'e ve dostları Brandán Caraffa, Pablo Rojas Paz'a adını Xul Solar'ın, tehlikeli ve heyecan verici "kültür pruvasını" resmettiği *Proa* isimli tablosundan alan *Proa* dergisinin yayımlanmasında yardımcı oldu. *Proa* dergisi, ilk başta 1923'ün Temmuz-Ağustos ayları arasında olmak üzere sadece üç sayı sürdü. İkinci *Proa*, 1924-1926 yılları arasında on beş sayı yayımlandı. Güiraldes o yıllarda sık sık gitarıyla Borges'in evine uğrardı. Borges bir keresinde Güiraldes'in, günümüzde Güiraldes müzesi olan La Porteña'daki kütüphanesini teftiş etmişti; kütüphane salonunun bir tarafı Fransız ve Belçikalı sembolist yazarların kitaplarına, diğer tarafıysa, teosofi, Madame Blavatsky, Hinduizm vs konulu ciltlere ayrılmıştı, ancak onlar da Fransızcaydı. Borges daha sonra Güiraldes'in *Don Segundo Sombra* adlı romanını sonuna kadar okuyamadığını itiraf etti; bu itiraf bize Borges'in okumalarını nasıl yaptığı konusunda bir fikir vermektedir. Borges, çok az sayıda romanı sonuna kadar okumuştu ki Boswell'e göre Dr. Johnson da bir kitabı bitiremeyecek kadar sabırsızdı. Borges'e göre Güiraldes "bir Doğulu'nun nezaketine" (*Cortesía casi oriental*) sahipti. Valery Larbaud, Güiraldes'in vasıtasıyla, Borges'in sonradan reddettiği denemelerinden oluşan *Inquisiciones* (Soruşturmalar) adlı (1925) ilk deneme derlemesini eleştirerek, Avrupa'daki en kozmopolit şehirden bile daha kozmopolit olan Buenos Aires şehrinden ve Güney Amerika kıtasından, eleştiri konusunda bundan daha bağımsız ve cesur bir yapıtın ortaya çıkamayacağını ifade etmiştir.[45] Borges, dostu Güiraldes sayesinde yurtdışında kutsanmaya başlamıştı.

Borges'in en önemli dostlarından bir diğeri de Victoria Ocampo'ya ait San Isidro'daki köy evinde (*quinta*) tanıştığı Meksikalı şair, eleştirmen ve diplomat Alfonso Reyes'tir (1889-1953). Reyes, Borges'i ciddiye alan ilk kişilerdendi ve şakacı bir adam olarak gördüğü Borges'in mizahına çok düşkündü. Borges ile Reyes, Reyes'in Buenos Aires'te, Posadas Sokağı'ndaki konakta büyükelçilik yaptığı dönemde, ilk önceleri 1927'den 1930'a kadar, daha sonra 1936'dan 1937'ye kadar her pazar günü buluşup,

45 Jorge Luis Borges, *Oeuvres complètes*, 1, editör Jean Pierre Bernès (Paris, 1993), s. 1313.

Góngora, Yunanlar, İngiliz edebiyatı konularında uzun uzun sohbetler ettiler. Reyes, yerine uygun alıntı yapma ve olduğundan değersiz gösterme hususlarında marifetliydi ki Borges de bu konularda başarılıydı. Borges ile Reyes dedikodulara, anekdotlara ve izledikleri filmleri tartışmaya bayılırlardı. "En iyi arkadaşlarımdan biri" diyor bir yazısında Borges. Reyes'in bilgeliğinin sınırları tahmin edilemezdi ve adeta Borges'in ikiziydi. Borges bir keresinde, yakın dostu şair Ricardo Molinari'yi Reyes'le sohbetlerden birine davet etmişti. Molinari bu kitap sohbetinin ardından "hayatının en mutlu gecesini" geçirdiğini söyleyerek Borges'e teşekkür etmişti. Borges, Reyes'in ölümünden sonra *Sur* dergisi için (Mayıs/Haziran 1960) yazdığı bir yazıda, bu bilge dostunun, gizli ve dolaylı ilişkiler konusunda sınırsız bir belleğinin olduğunu, "okuduklarının veya duyduklarının tamamını, sihirden türemiş bir sonsuzluk olan aklında biriktirdiğini" ve ondaki bu özelliğin, sohbetler sırasında belirginlik kazandığını ifade etmiştir.[46] Borges'in *Cuaderno San Martín* (1929) adlı üçüncü şiir kitabını Reyes kendi yayınevinde bastırdı. Ancak Borges, Reyes'in *Cuadernos del Plata* dergisi için yazmayı reddetti, çünkü milliyetçilikte karar kılan Marechal'in yazıları da bu dergide yer almaktaydı. Reyes, Borges'e hayatının en iyi tavsiyesini verdi: Eğer yazılarını yayımlamazsan, hayatın boyunca müsveddelerini gözden geçirmeye devam edersin.[47] Reyes, Borges'e edebiyatın temelinde, sadeliğin ve açıklığın yattığını öğretmişti.[48] Borges onun sayesinde yazılarını yerellikten ve barok tarzdaki laf kalabalığından arındırmıştı. Borges, Reyes'in kendini hiçbir zaman Meksika'ya hapsetmeyerek bütün dünyaya açık olduğunu söylemiştir.[49] Reyes ise Borges'i "asla aşırıya kaçmayan" bir fikir sihirbazı olarak övmüştür.[50]

O halde Borges'in talepkâr, açıkgöz kişilerle tanışıp, onlarla birçok konuyu enine boyuna tartıştığı ve genellikle yatağının üstünde olmak üzere, dur durak bilmeden okuma yaptığı 1920'li

46 *Borges en Sur*, s. 62.
47 Ferrari, *Borges en diálogo*, s. 153-5.
48 *The Aleph*, s. 237.
49 Miguel Capistrán, editör, *Borges y México* (México City, 1999), s. 99.
50 *A.g.e.*, s. 120-21.

yılların, onun en parlak dönemi olduğunu düşünebiliriz. Onun nasıl bir okuma yaptığına verilebilecek en güzel örnek, Buenos Aires'teki evinde kitap karıştırırken, bir başka edebiyat ustası James Joyce'la karşılaşmasıdır; o Joyce'u, Valery Larbaud'yu okurken keşfetmiş, Güiraldes İngilizce bilmediğinden elindeki *Ulysses*'i Borges'e vermiştir. Borges 1925'te yazdığı bir makalesinde kendiyle şöyle övünür: "Ben Joyce'un kitabına ulaşan ilk İspanyol serüvenciyim." Borges, 700 sayfalık *Ulysses*'i sonuna kadar okumadı. Ancak Molly Bloom'un seksi, sansürlenmiş monologunun son sayfasını Arjantin İspanyolcasına çevirerek *Proa*'da (1925) yayımladı; bu metinde Kastilya İspanyolcasındaki *tú* sözcüğünün yerine *vos* kullanılmıştı. Daha önce bahsettiğim gibi, Borges romanları sonuna kadar okumazdı; o, romanların içindeki gereksiz ayrıntıların ve bilgilerin okuru usandırdığını düşünmekteydi. Borges romanlardan "küçük parçalar" (*retazos*) okurdu. 1920'lerdeki cesur Borges, yeni ve inanılmaz olanı okumanın heyecanını tatmalıydı. Mallarmé'nin dünyanın tamamının bir kitabın içine sığdırılması hayali, Joyce'un "büsbütün gerçekliği" yakalamasıyla gerçekleşmişti. Joyce'tan önce, belki de yalnızca Gómez de la Serna, bu çağdaş, bütünleyici sonuca yaklaşmıştı diyor Borges ve Joyce'un bir sözcük ve tarz milyoneri olduğunu ekliyor. Borges, dergisine isim veren ve dalgaları yararak ilerleyen bir *proa* [pruva] gibi cesurdu. Miyop Joyce, Trieste'teki sürgününde kendini yazmaya adayarak çok sevdiği Dublin şehri için yeni bir efsane yaratmıştı. Borges de Buenos Aires için bir efsane yaratmanın peşindeydi. 1926'daki bir yazısında şöyle diyor: "Bu vatan hiçbir efsaneye sahip değildir ve sokaklarımızda yürüyen bir hayalet bile yoktur. Bundan utanmalıyız."[51] Gözleri görmezken dikte ederek yazdırdığı "Joyce'a Yakarış" adlı şiirinde, şu önemsiz avangard oyunlardan onu kurtardığı için Joyce'a teşekkür eder; Joyce yılınadan çalışarak, muhteşem cehennemleri olan cesur labirentini yaratarak, Borges ve arkadaşlarını "kurtarmıştı". Arjantin'deki avangard yazarlar, Joyce'a kıyasla isteksizlerdi. Bir çeşit kimlik nakli ve bir kimlik teşhisi olan Borges'in okumalarında kuramsal bir mesafe yoktu; Borges, Joyce'a dönüşmüştü.

51 *El tamano de mi esperanza*, s. 130.

Borges yetişkin olduktan sonra edebiyat dergilerini hiç bırakmadı. İspanya'dayken *Grecía*, *Cervantes* ve *Ultra* dergilerinde yazdı. Vatanına döndüğünde bir duvar dergisi olan *Prisma*'yı ve ardından *Proa*'yı kurdu. *Los Anales de Buenos Aires* ve *Destiempo*'nun editörlüğünü yaptı. 1920'ler boyunca *Síntesis* ve *Martín Fierro* dergileri için yazdı. Borges dehası, 1931'den 1970'e kadar *Sur* dergisi için vazgeçilmezdi. Borges'in çalışmalarının birçoğu, ilk önce bu küçük dergilerde ya da *La Nación*, *La Prensa* ve *Clarín* gibi gazetelerde yayımlanmıştır. Borges'in okuyucu kitlesi, bu dergilerin ve gazetelerin okurlarıyla, onun yazar dostlarından oluşmaktaydı; o, arkadaşlarının yeteneklerine, bilgi birikimlerine, kültürlerine güvenir, ironi ve mizah konusundaki yeteneğini tanıdığı ve takdir ettiği isimlerin ve yüzlerin beğenisine sunardı.

Borges 1920'lerin Buenos Aires'inde, yenilik savaşının öncephesindeydi. 1924 Temmuz ayında İspanya'dan ikinci kez dönüşünde, kendi kuşağına ismini veren ve eğlence şamatanın eksik olmadığı *Martín Fierro* dergisine katıldı. Bu dergi ilk aşamada 1 Şubat 1924'ten 15 Kasım 1927'ye kadar olmak üzere 45 sayı sürdü ki daha önce aynı isimde başka bir dergi vardı. Derginin editörü Evar Méndez'in ofisi, Buenos Aires'in merkezindeki işlek Florida Sokağı'ndaydı. Mizahi makaleler ve çizgidizilere yer veren dergi çok geniş bir kitleye hitap etmekteydi; 18. sayı 20.000 adet basılmıştı. Borges dergideki yazarların önderi değildi ama dostlar arasında geçen katakullilere ve muzipliklere katılır, arkadaşlarının yazılarını eleştirir, hicivli makaleler kaleme alır, Supervielle ya da Ramón Gómez de la Serna gibi ziyaretçilerin onuruna verilen ravioli ziyafetlerinde hazır bulunurdu. Ancak 15 Mayıs 1924'te bir manifesto yazarak derginin rotasını Fransa'ya çeviren ve kültür savaşlarında taraf tutan Oliverio Girondo, Borges'in tadını kaçırmıştır; anılarında bu "ağız dalaşını" ve "propagandayı" aşağılar.[52] 1949'da Oliverio Girondo, derginin tarihi hakkında bir makale yazarak bir toplantı esnasında bunu yüksek sesle okumuştur. Satırlarında, Buenos Aires'i, Fütürizm'e, Dada'ya ve Gerçeküstücülük'e egemen olan Fransa'yla karşılaştırmaktadır. Girondo'ya göre Buenos Aires'te "kayda değer bir geliş-

52 *The Aleph*, s. 237.

me yoktur".[53] Buenos Aires ne iyi ne de kötü bir durumdadır; Rubén Darío'nun en kötü duyguları taklit edilmekte ve Remy de Gourmont'un Rubén Darío tarafından canlandırılan karakteri "anlamayan adam" (*celui qui ne comprend pas*), üniversitelere, gazetelere ve kafelere hâkimdir. Yaklaşık bir milyonluk bir nüfusa sahip olmasına rağmen, Buenos Aires'in ne gerçek müzeleri ne de yayınevleri vardır. Öyle ki milli şair Lugones, kendi başına yayımladığı şiir kitabının 500 tane satması için on beş yıl beklemek zorunda kalmıştır. O halde bu derginin öncelikli görevi "çağdaşlığı yakalamak" olmalıdır. Borges'in aktardığına göre, barlarda ve işçi sınıfı bölgesindeki bir yayınevinde toplantılar düzenleyen *Boedo* topluluğuyla, *Martín Fierro* yazarlarının arasında yaşanan ve halka da yansıyan düşmanlık, birtakım saf üniversite profesörleri tarafından yaratılmıştır. Girondo, burnu havada yazarları, sağ muhafazakârları, günden güne faşistleşen Lugones'in hayranlarını, sahte *criollo* erdemlerini öven yabancıları bir araya getirenin Roberto Mariani olduğunu düşünmekteydi. Borges, Carriego'yu, tangoyu, fakir semtlerini ve canileri sevdiği için kendini *Boedo*'ya daha yakın görürdü. Fakat fakir olmasına rağmen, sınıfsal kökeninden sıyrılarak öbür tarafa geçemezdi. Girondo onun dergide "gayretli bir yazar" olduğunu düşünüyordu. Fakat Borges'in daha sonra Fernando Sorrentino'ya anlattığına göre, o kendini gerçekte *Martín Fierro*'nun editör takımının bir parçası olarak görmemiş, bunun yerine kendi dergisi *Proa* ve kendi dostlarıyla ilgilenmişti.[54] Ancak, 1926'da, Rudyard Kipling'in adıyla, "Saludo a Buenos Aires" (Bueonos Aires'e Selam) adlı bir şiir yazdığını unutmamak gerekir. Borges geriye dönüp baktığında, 1920'lerdeki kişiliğini "ukala" ve "dogmatik" bularak aşağılamıştır.

Borges'in, benim gönül vurgunları olarak adlandırdığım aşk hayatı 1920'lerde şekillenmeye başladı. O, âşık olduğu güzel genç kızların ya da kadınların eserlerini, makalelerinde veya bir kitabının önsözünde överdi; bu kadınların hepsi ona akıl dünyalarını açmaktan, onunla birlikte kitap yazmaktan keyif alırlar, ama bedensel yakınlığa girmezlerdi. Borges, bu Platonik gönül iliş-

53 Jorge Schwartz, *Homenaje a Girondo* (Buenos Aires, 1987), s. 105.
54 Sorrentino, *Siete conversaciones*, s. 81.

kilerinden biri hezeyanla sonuçlandığında, eski sevgilisine hakaretler yağdırırdı. Sonradan biyografi yazmayı başlayan María Esther Vázquez de onun tepesini attıran kadınlardan biriydi. Vázquez'e göre Borges, ne zaman ayrıldığı bir kadına hakaretler yağdırsa, aslında bu tek kadın üzerinden bütün eski sevgililerini "yeniden aşağılamaktaydı".[55] Onun duygularını harekete geçiren kadınlar konusunda ağzı sıkıydı. Bu yüzden yazılarında, aşktan ya da kadınlardan nadiren bahsetti. Kadınlar onun aklmda birer sır olarak kalır ve onun esin kaynağı olurlardı. Jean Pierre Bernès, *Pléiade Borges*'in (ki bu çalışmanın en iyi akademik edisyonudur) editörü olarak Borges'i iyi tanır, onun daima âşık ve fakat "aşkta bahtsız" (*desgraciado en amores*) olduğunu söylerdi.[56]

Marechal'in *Adan Buenosayrres* adlı romanında, Norveçli dul bir kadının güzel kızlarıyla birlikte yaşadığı bir banliyö evinde, şairler, ressamlar bir araya gelip flört eder, cesur fikirlerini ortaya dökerler. Bu evin gerçekte daha önce bahsettiğim Lange ailesinin, Tronador Sokağı 1746'daki bahçeli Mazzini villası olduğu aşikârdır. Norah Lange (1902-1976) (adındaki "h" harfi 1926'da yok oldu) *ultraísta* topluluğunun içindeki tek kadın şair, bir şiir tanrıçasıydı. Lange ilk şiirlerini yayımladığında daha on beş yaşında, kızıl saçlı bir genç kızdı. 1925'te yazıp, *La calle de la tarde* (İkindi Sokağı) diye Borgesvari bir başlık attığı ilk kitabının önsözünü Borges yazmış, kapağının tasarımıysa Norah Borges tarafından hazırlanmıştı. Borges'in amcası Lange'nin teyzesiyle evliydi, dolayısıyla bu da bir aile işi olarak görülebilir. Lange'nin evi şehirdışında bulunduğu için Borges, bu sayede Buenos Aires'in "kenar mahallelerini" (*las orillas*) yeniden keşfetmişti. Marechal, hayat dolu kadınların yaşadığı bu evi "felsefi bir genelev" olarak tanımlamıştır. Lange'nin 1991'de yazılmış bir biyografisinde, o dönemi anlatmak için Marechal'in romanı kaynak alınmıştır. Edwin Williamson'un titiz araştırmalar sonucunda yazdığı bu biyografide, çevirisi yapılmış bazı şiirler ve metinler kanıt gösterilerek, Norah Lange, reddettiği Borges'in sessiz ve büyük aşkı olarak anlatılmıştır. Bioy Casares'e göre o, "epey duygusaldı" ve "âşık olmak" aklında önemli bir yer tutuyor olsa

55 Vázquez, *Borges*, s. 86.
56 Ramón Gómez de la Serna, "Norah Borges", *La Gaceta*, 346 (Ekim 1999), s. 19-23.

bile, hep aynı kadına âşık olamazdı. Casares, onun duygusallığını gizlemekte çok usta olduğunu ve kendinden başka bunu kimsenin fark etmediğini belirtmiştir.[57]

Mesele şu ki, Borges'in 1922'de Concepción Guerrero, onun ardından, belki de, Norah Lange ve sonrasında Lange'nin kız kardeşi Haydée'yle yaşadığı gönül ilişkilerinin üçü de hüsranla sonuçlanmıştı. Aslında Norah Lange, onu bir arkadaş ve bir akıl hocası olarak görmüş ve gönlünü onun rakibi, zengin, acımasız şair Oliverio Girondo'ya (1891-1967) kaptırmıştı. 1926'da Borges, *Martín Fierro* dergisinde Girondo'nun şiirlerini eleştiriyordu. Girondo'dan ürktüğünü, onun şiirlerini okurken kendini bir taşralı gibi hissettiğini söylüyordu. Girondo'nun tarzına şiddet hâkimdi; öfkeden köpürmüş şair dizeleriyle adeta tokat atıyordu. Görsel ve dolaysız bir tarzı vardı. Ancak Borges, onun şiirlerinde bacak bacak üstüne atarak sürekli erkekleri azdırmaya uğraşan, Flores'te göğüs uçlarını fosforlu boyayla teşhir eden fahişelerden bahseden, kışkırtıcı, cinsiyetçi, maço bir şair olduğunu es geçerek, Girondo'yla ilgili önemli bir noktayı atlamıştı. Girondo'nun *Veinte poemas para ser leídos en el tranvía* ("Tramvayda Okunacak Yirmi Şiir") gibi çağdaş ve gırgır bir başlıkta bir araya getirdiği bu şiirler, şehir hayatındaki seks düşkünlüğünü özetliyordu. Sık sık Paris'e seyahat eden Girondo, Gómez de la Serna'nın dostuydu. Girondo aynı zamanda bir ressamdı ve şiirlerinin illüstrasyonlarını kendi hazırlardı. Çevresindeki dostlarını eğlendirmek, bol bol sergi açmak gibi huyları vardı. Daima muziplik peşindeydi. 1946'da Norah Lange'yle evlendi. Norah 1927'de *Martín Fierro*'da yayımlanan bir eleştiri yazısında Borges'i eleştirerek, onun, Buenos Aires'i uzun, sessiz, huzurlu (içinde hayat ve gürültü olmayan) bir pazar gününe dönüştürdüğünü iddia etmişti.[58] Anlaşılan o ki, birdenbire Borges'in okumaya düşkünlüğünden nefret etmeye başlamıştı.

Borges'in yakın dostu yazar Adolfo Bioy Casares, onun Norah'yı saplantı haline getirdiğini düşünmekteydi. İlk önce 1971'de, daha sonra da 1975'te *Kum Kitabı*'nda olmak üzere iki kez yayımlanan "Kongre" adlı en uzun öyküsü, kaynağını Ed-

57 María Angélica Bastos, *Borges y los otros* [1967] (Buenos Aires, 1999), s. 48-9.
58 *Revista Martín Fierro* 1924-1927, faksimile edisyon (Buenos Aires, 1995), s. 232.

win Williamson'a göre, Girondo'yla Norah'nın aşkı karşısında duyduğu kıskançlıktan almaktaydı. Bu öykü, anlatıcının, örgütün kitaplığını doldurmak için Londra'ya, Fermín Eguren isimli bir karakterinse Paris'e gideceği, her ulustan bütün insanları temsil edebilecek bir Dünya Kongresi hakkındadır. Bask kökenli Eguren, bütün kadınların dikkatini çeken, giysilerini pahalı terzilerde diktiren ve bir defasında irikıyım bir kavgacının tehdidiyle korkaklığı ortaya çıkan bir *criollo*'dur. Eguren, anlatıcının aşağılanmasına şahitlik etmesiyle, ondan nefret etmeye başlar. Eguren için Paris, *barrio norte*'deki Junín Sokağı'nın daha gelişmiş bir devamıydı. Néstor Ibarra'ya göre "Kongre", Borges'in önceki kurmacalarını anımsatan, zayıf, beyhude bir öyküydü. Ancak, Erugen'in Girondo olduğu aşikârdır ve Borges, şiir tekniğini *greguarías*'tan çalan Girondo'yla alay etmiştir. Öyküdeki örgütün sekreterinin adı ne ilginçtir ki Nora Erfjord'dur ki bu, gerçekte Norah Lange'nin Norveçli annesinin adıdır. Norah kızıl saçlı bir Norveçli'dir, fakat anlatıcı Londra'da yaşayan Beatriz adında bir kadını arzular. Borges'in Norah'ya olan gizli tutkusu, klasikleşmiş "Alef" öyküsüyle bağlantılı olabilir mi? Daha önce bahsettiğimiz "Alef" isimli karmaşık öykü, itiraf edilmemiş bir aşk, cinsel başarısızlık ve önemsiz bir intikam hakkındadır; sihirli Alef'in içinde beliren sonsuz olayın arasında, Beatriz'in, sevgilisi Daneri'ye yazdığı inanılmaz, müstehcen, ayrıntılı mektuplar da vardır. Rezil olmamak adına aşk konusundaki başarısızlığını herkesten gizlemekteydi Borges. Bana sorarsanız, ileride değineceğimiz üzere, "Alef" öyküsündeki Beatriz karakterinin gerçek hayatta Norah'dan daha saf ve duygusal yapıdaki Estela Canto olması daha büyük bir olasılıktır. Borges, Norah'nın ablası Haydée'den hoşlandığını kimseden gizlemeyerek ilk kitabı *Buenos Aires Humması*'na aldığı Tronador Sokağı toplantıları hakkındaki "Llaneza" ("Açıklık") şiirini ona adamıştır. Bu şiirde bir öykü anlatılmaktadır. Eski alışkanlıkların hatırlanmasını sağlayan bir geçit açılır. Şair evin sakinlerini iyi tanımakta, evin âdetlerini iyi bilmektedir. Cumartesi toplantılarının ona sunduğu samimiyeti ve samimiyetten kaynaklanan "imalı sözleri" sevmektedir. Ne konuşmaya ne de herhangi bir konuda hak iddia etmeye gerek duyar: *Bien me conocen quienes aquí me rodean/bien sa-*

ben mis congojas y mi flaqueza ("Etrafımdakiler benim ruhumu bilirler / Endişelerimi ve zaaflarımı bilirler").[59] Bu, fikir çatışmalarının ve flörtlerin yaşandığı yeni bir aile düzenidir. Lange'lerin evine gitmek onun hayatındaki en önemli olaylardan biriydi; bu onun için, manevi acılar yaşamaksızın, bir taş ya da bir ağaç kadar doğalken beğenilmek ve gerçeğin bir parçası olmaktı. Telaşlı, utangaç Borges, şiirine böyle bir başlık atmakla, herhalde açıksözlülüğün onu rahatlattığını ima ediyordu.

1966'da avangard enkazının içinden Becher ve Klemm gibi Alman Dışavurumcuları ve belki de Joyce'un *Ulysses*'ini kurtarıp, başvurulacak son çare olarak kaldığında çağdaşlığa ulaşma idealinin maskesini düşürüp, *ultraísta* günlerini reddetti. Yenilikleri hep geriden takip eden Arjantin, *ultraísta* görüşleri İspanya'dan ihraç etmiş ve Lugones'in 1909'da *Lunario sentimental*'de başarıyla ortaya koyduğu cesur eğretilemeleri tekrarlamaktaydı. Borges şehrin yoksul bölgelerindeki yaşama ilgi duymakta, ve hatta adını Boedo Caddesi'nden alan, 1920'lerdeki sosyalist ve işçi sınıfından yazarlardan oluşmuş rakip topluluğa ait olması gerektiğini savunmaktaydı. Her şeyin ötesinde on yıllık deneyselciliğini şöyle özetlemekteydi: "Hatırlanmaya değer gecelerde, estetik üzerine uzun uzun tartıştık; iyi ya da kötü bir mesleğe sahip olabiliriz, ancak hiçbir şey sohbetlerimizden daha önemli değildir."[60] Bir sokak ve kafe şairi olan bu Borges, sosyalist şair Raúl González Tuñón ve diğer solcu yazarlar arasında, 1920'ler boyunca, yalnızca onun gerçekten "özgün" olduğu yönünde bir efsane doğurmuştu.

Borges'in sevdiği şehirde aktif bir sokak yaşantısı sürdürdüğü 1920'lerden benim çıkardığım sonuç, onun Arjantin'e özgü "en derinlerdeki", en üstü kapalı tutku diye tarif ettiği, erkek dayanışmasının önemidir. Sıkça dile getirilen bu anlayış, hem onun bu uzatmalı aileye olan bağımlılığı hem de Arjantin'deki sosyal yaşam konularında bizi aydınlatmaktadır. Erkek dayanışmasına verilebilecek en güzel örnek, kadınları, erkeklerin dostluk idealinin içine davetsizce girip, onu yıkmak için mücadele eden varlıklar olarak tarif eden öyküleriyle, tangolardır. Gözleri görmedi-

59 *Obras completas*, s. 42.
60 "Nota sobre el ultraismo", *Testigo*, 2 (Nisan-Haziran 1966), s. 9.

ği için 1953'ten 1969'a kadar hiç öykü yazamamış Borges'in, kurmacaya geri dönüşünün simgesi *El Informe de Brodie* (1970) (*Brodie Raporu*) kitabının, "Araya Giren" adlı açılış öyküsünün anafikri erkek dayanışmasıdır. Borges bu öyküyü ilk olarak Santiago Dabove isimli, gerçek hayattaki bir dostundan dinlediğini söylüyor. 1890'larda Turdera'da geçen öykü, bir kenar mahallede yaşayan kabadayılar (*orilleros*) hakkındadır. Kızıl saçlı Nilsen kardeşler, dış kapıdan sonra iki avlusu bulunan, sıvasız, tuğladan bir evde, yalnızlıklarını özenle koruyarak yaşamaktadırlar. Evlerindeki tek kitap, ailelerinden kalma eski bir *İncil*'dir. Gittikleri yerlerde içki içip kavga çıkarır, kumarda hile yapar, genelevlerden ve batakhanelerden çıkmazlar. Bir gün, Christián, âşık olduğu bir kadını eve getirir ve kardeşi de günden güne bu kadına tutulmaya başlar. Onu bir süre ortaklaşa kullanıp, ardından bir geneleve satarlar (Buenos Aires o zamanlarda beyaz köle tüccarlarının hâkimiyetindedir. İki kabadayı da, aynı kadına tutulup bir rekabetin içine düşmeyi küçük düşürücü bulurlar, ancak bir müddet sonra, kadını genelevin patronundan satın alarak tekrar eve getirirler. En sonunda, kadını öldürüp cesedinden kurtulur ve birbirlerine sarılırlar. Kazanan, erkek dayanışmasıdır.* 1983'te, Londra'daki ilk Borges konferansını verdikten sonra, ona bu öykünün eşcinsellikle ilgili olup olmadığı soruldu. Bu, bir beyefendinin yanıtlayabileceği türden bir soru olmadığı için, Borges soruyu duymazdan geldi. Erkeklerin, kaplanlar kadar güçlü sayıldığı yoksul semtlerin sokaklarında yükselen tangodaki erkek dayanışması, ona hep ilham vermiştir. Birçok kez revize ettiği, firardaki bir *gaucho*'yu anlatan *Martín Fierro* şiiri de en nihayetinde, Fierro ve Cruz ismindeki iki adamın dostluğu hakkındadır.

Yazdıklarını öncelikli olarak, çoğu 1920'lerin ve 1930'ların avangardını benimsemiş samimi dostlarının okuması için yazdığını ifade eden Borges, kurmacalarını yaratırken, erkek dayanışmasından da faydalanıyordu. 1929'daki bir söyleşisinde, şiirlerini, kişisel oldukları gerekçesiyle, sadece kendisi için, düzyazılarınıysa "çağdaşları" için yazdığını belirtmiştir.[61] Onun, dostlarını öykülerine nasıl dahil ettiği konusunda verilebilecek en gü-

* *Brodie Raporu*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 13-17.

61 *Textos recobrados*, s. 397.

zel örnek, *Hayaller ve Hikâyeler*'deki, 1940'ta yazılmış, "Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" adlı ilk öyküdür. Bu öyküde, Borges ve dostu Bioy Casares, Borges'in bir kenar mahalledeki evinde (*quinta*), akşam yemeği yedikten sonra, birlikte yazacakları bir romanın yazılışına ilişkin sonu gelmez bir tartışmaya girerler. Bioy, ona, Uqbar'daki kâfirlerden birinin, insanın sayısını çoğalttıkları için aynaları ve çiftleşmeyi tiksinç saydığını anlatır. Bu bilgiyi bir ansiklopediye bakarak doğrulamak isterler, ancak, ansiklopedide Uqbar diye bir madde yoktur. Bioy, Buenos Aires'e giderek, okuduğu alıntının bulunduğu cildi Borges'e getirir; Uqbar edebiyatının bir düş edebiyatı olduğunu, destanlarıyla efsanelerinin hiçbir zaman gerçekliğe gönderme yapmadığını keşfederler. Öğrendiklerini teyit etmek için, Ulusal Kütüphane'deki kaynakları karıştırırlar, ancak Uqbar'la ilgili tek bir bilgi kırıntısı elde edemezler. Borges'in başka bir arkadaşı Carlos Mastronardi, Corrientes'le Talcahuano üzerindeki bir sahafta tuhaf bir ansiklopedi gördüğünü söyler. Böyle böyle, Borges'in, eserlerini Fransızcaya ilk kez çeviren Néstor Ibarra ve Ezequiel Martínez Estrada, Drieu La Rochelle, Meksikalı bilge ve büyükelçi Alfonso Reyes, Xul Solar, Enrique Amorim gibi, hepsi bu biyografide konu edilmiş yakın dostları da öyküye dahil olarak, fikirlerini ortaya koyarlar.* Erkek dostları Borges için, kusursuz okurlara dönüşmüştür; sıradışı bilgelerden ve dâhilerden oluşmuş bir sosyal kulüp, hayallerdeki bir kafe *tertulia*'sında, hep beraber idealizmle, bilgelikle alay ettiler. Onlar, Borges'in kurmacalarının zımni ortaklarıdır. Sonraki yıllarda dediğine göre, "arkadaşlıkları, Arjantin'e olan tutkusunu yatıştırmaktaydı."[62] Eserlerini ilk önce yakın dostlarına okuttuğu için, sonraki okurlar kendilerini dışlanmış hissederek, onun hususi şakalarını anlayamamış olmaktan yakındılar. Ünlü olmadan önceki Borges'in okur kitlesi, bu şakalar sayesinde oluşmuştur. Ronald Christ, ona, kusursuz okur kitlesini nasıl tanımladığını sorduğunda, o "birkaç yakın dostum" diye yanıt vermiştir.[63]

* "Tlön, Uqbar, Orbius Tertius", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 13-32.

62 *The Aleph*, s. 237.

63 Ronald Christ, "Jorge Luis Borges: An Interview", *Paris Review* (Kış/İlkbahar 1967), s. 151.

1930'lar, Kriz ve Kaza

Borges, *Fervor de Buenos Aires* (1923), *Luna de enfrente* (1925) ve hatta, kendine, Buenos Aires'teki bir şiir yarışmasında 3000 pezo değerindeki ikincilik ödülünü kazandıran *Cuaderno San Martín* (1929) adlı şiir kitabı başta olmak üzere, 1920'lerde yazdıklarının çoğuna sırtını döndü. O, herkesin bildiği gibi, kazandığı paryla hemen *Encyclopaedia Britannica*'nın 1910/11 tarihli 11. baskısını –29 cildini birden– satın aldı ki bu eser onun tarzının ve bilgeliğinin kaynağıydı. 1930'larda birçok şiirini gözden geçirip, özellikle sahte Arjantinliliğini, avangardın izlerini ve derindeki hoşnutsuzluğunu yansıtan kısımları çıkardı. Arkasından inceleme ve denemelerini derlediği üç kitap yayımladı; *Inquisiciones* (1925) [Soruşturmalar], *El tamaño demi esperanza* (1926), *El idioma de los argentinos* (1928). Jean Pierre Bernès'nin, onun "Kişotvari *auto da fe*'si" olarak gördüğü bu üç kitabın ve bunların ardından, 1930'da yazdığı *Evaristo Carriego* biyografisinin yeni baskılarını yasaklayacaktı. Yedi yılda yedi kitap. Ancak o, daha baştan yanlış yola saptığı için kendini başarısız hissediyor, geçmişteki avangard eğilimlerinden, "düzmece yerel renkler" diye tabir ettiği, samimi *criollo* tavrından tiksiniyordu. 1970'te şöyle dedi: "1921 ve 1930 yılları arasında üretkenlik adına çok şey yapıldı ama bunların çoğu, bazen keyfi, bazen de maksatsızca üretildi."[1]

Borges, Arjantin ekonomisine de zarar veren 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na, Avrupa siyasetine hâkimiyetini ilan eden faşizm ve yükselişteki Nazizm'in Arjantin'de açtığı yarala-

1 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, (yazarın iştirakiyle) editör ve çevirmen, Norman Thomas di Giovanni (New York, 1970), s. 230.

ra karşı kayıtsız kalamazdı. Edebiyat dünyası artık eğlenceden yoksundu. Borges bu duruma tepki göstermek için, 1928'de ikinci kez devlet başkanlığına seçilen, El Peludo (kabuğunda gizlenen bir tür armadillo) lakabıyla tanınan Hipólito Yrigoyen gibi 78 yaşındaki yaşlı bir adamın önderliğindeki Radikal partiye katıldı. 1927'de *Comité Yrigoyenista de Intelectuales Jóvenes*'in başkanı oldu; dostu ve sonradan düşmanı olan Leopoldo Marechal başkan yardımcısıydı. Carlos Mastronardi gibi yakın dostları Borges'i desteklemekteydi. 1930'da ordu darbe yaparak Yrigoyen'in iktidarını sonlandırdı. Askerler, sağcılarla birleşip yönetime el koydular ve daha on yıl boyunca, açıkça fesat karıştırılmış seçimlerle otoritelerini sürdürdüler. Borges o yıllarda, şaşırtıcı biçimde, orta sınıfı ve göçmenleri temsil eden Radikal partinin üyesiydi; 1963'te Muhafazakâr Parti'ye katıldı, ancak kısa bir süre sonra bundan da vazgeçti. Yrigoyen'in tekrar iktidara gelmesiyle, editör Evar Méndez, *Martín Fierro* dergisini kapatmak zorunda kaldı. Edwin Williamson'ın iddiasına göre, *Crítica* adlı günlük gazetenin 4 Ocak 1928 tarihli sayısında yayımlanan Borges'in yazdığı bir mektupta, gramofonlara ve motorlu arabalara yeterli düzeyde değinildiğinden artık demodeleşmiş avangardın ve "tüm o çöplüğün" reddedilmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilerek, o dergiden ayrılmak için altı tane gerekçe sunulmuştu.[2] Borges, 24 Mart 1928'de geçirdiği katarakt ameliyatının ardından ikinci bir mektup dikte ettirerek, Spartalı Yrigoyen'i "Arjantin'in sürekliliğini" temsil ettiği, bir *porteño* beyefendisi olduğu ve ("Güney" ve "Alef" öykülerinde tılsımlı bir sokak olan) Garay Sokağı'nda mütevazı bir evde yaşamayı seçtiği için desteklediğini açıkladı.

Yine de, onun yaşama küsüp depresyona girmesinin tek sebebi, ülkedeki siyasi istikrarsızlık olamazdı. Bir biyografi yazarına göre, 1934'te, kötü bir aşk deneyimi yüzünden iki kez intihar etmeyi denemişti. María Esther Vázquez'in anlattıklarına göre, Borges bir tabancayla birlikte bir şişe cin satın alarak, yaz tatili bahanesiyle Adrogué oteline gider, ancak cini içtikten sonra tetiği çekemez.[3] "Adrogué" şiirindeki bu otel, bir gün yıkıldıktan sonra bile şairin zihninde var olmaya devam edecektir. Şii-

2 Edwin Williamson, *Borges : A Life* (Londra, 2004), s. 163.
3 María Esther Vázquez, *Borges : Esplendor y derrota* (Barcelona, 1996), s. 146-7.

rin son dizesinde Borges ve otel, ölüme dair benzer korkular yaşarlar: *Yo, que soy tiempo y sangre y agonía* ("Ben zamanım, ben kanım ve ben ıstırabım").[4]

Whitman ve Joyce'un izlerini takip eden Borges'in, onların Manhattan'ları ve Dublin'leri için yaptıklarının aynısını Buenos Aires için yapma, yani, efsaneden yoksun bir şehre bir efsane yaratma hayali suya düşmüştü. 1929'da yayımladığı *Cuaderno San Martín*'den sonra, 1960'ta yazdığı *El hacedor*'a kadar tek bir şiir kitabı bile yayımlamadı; yeni bir şiir kitabı yayımlamadan geçen 31 yıl. Gerçi, 1943'te eski şiirlerine altı şiir ekleyerek *Poemas* (1922-1943) adında bir şiir derlemesi yayımlamıştı ama bu, otuz yıl gibi uzun bir süre için düşük bir randımandı. Şair olmak konusunda neden bu kadar kararsızdı? Bu kararsızlığının nedeni, Buenos Aires'teki değişimi, şehrin karanlık tarafını yeni fark etmiş olması mıydı? *Cuaderno San Martín* kitabının son şiiri, adını, barların, fahişelerin ve genelevlerin bulunduğu "Paseo de Julio" Sokağı'ndan (günümüzde Leandro Alem Sokağı) almıştır. Bu şiirde, gerçek topografik bilgiler vasıtasıyla, "fuhuşun ilginç bir şekilde müzikle gizlendiği" pazaryerleri (*recovas*) tarif edilir. Bu sokaktan yükselen melodiler, seks ticaretini kamufle etmek içindir. Borges bu sokağın içinden şöyle bağırmaktadır; *Nunca te sentí patria* ("Seni asla vatanım olarak görmedim"). Müstehcenlikle kaplı sokağa duyduğu nefreti bir dizi isimle ve sıfatla kusar: Sapkınların, canavarların azap çektiği, günahla dolu bir cehennem, korkunç bir kâbus. Şiir şöyle sonlanır: "Varlığın, ölümün müttefikidir; / Bütün mutluluklar sana düşmandır."[5] İlk versiyondaki açıksözlü son dizeyi sonradan kaldırmıştır: "Paseo de Julio: Şu cehennemden gelenlerin cenneti" (Burada, cehenneme benzettiği Buenos Aires'te yaşayanların sekse düşkünlüklerini kastetmektedir). Mutluluğun imkânsızlığını neden seks ve ahlaksızlıkla ilişkilendirmişti? Bahsettiğimiz üzere, onun Emma Zunz isimli kurmaca karakteri Paseo de Julio Sokağı'na gelerek, Finlandiyalı bir denizcinin kendisine tecavüz etmesini sağlamıştı.

Borges, Buenos Aires'in beyaz kadın ticaretinin de başkenti olduğunu yeni anlamıştı. 1930'da milliyetçi görüşlü, milli şair

4 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 842.
5 *A.g.e.*, s. 95-6.

Leopoldo Lugones'in yayımladığı *La grande Argentina* adlı kitapta, Arjantin'in fahişe pazarlarıyla ünlü bir ülke olduğu reddedilmekteydi. Evelyn Waugh, Bayan Metroland adında bir karakterin olduğu *Decline and Fall* (1928) ve *Vile Bodies*'de (1930), Buenos Aires Latin Amerika Eğlence Şirketi olarak işletilen genelevlerdeki kadınlarla yapılan röportajlara yer verir. Waugh'un romanlarından okuduklarımıza göre, Milletler Ligi'ni oluşturan fahişeler bu "Mama"nın emrindedirler. Borges, tahminimce, Manuel Gálvez'in çoksatarları *Nacha Regules* (1919) ve *Historia de arrabal*'da (1922) okuduklarından yola çıkarak, Cenevizlilerin yaşadığı La Boca adlı tersane bölgesini, "dünyanın ilk insan eti pazarı" olarak tarif ettiği fantastik bir banliyö şehri yaratmıştır. Bu şehrin kenar mahallelerinden tango ve tangonun dili *lunfardo* fışkırmaktadır. 1927'de, Fransız gazeteci Albert Londres, *Le Chemin de Buenos Aires*'te, Buenos Aires'teki kadın ticaretinin ipliğini pazara çıkardı. Londres hayat kadınları ve kadın tüccarlarıyla gizlice irtibata geçerek, Zwi Migdal adlı bir çeteyi ifşa etti. Bu çetenin üyeleri hahamlar gibi giyinirler, toplantılarını bir sinagogda düzenlerlerdi. Polonya'dan ve Rusya'dan zorla getirdikleri, genelde Yahudi olan 30.000 kadını fuhuşa sürüklemişlerdi. Bu kirli ticaretten haberdar bir tarihçinin konu hakkındaki yorumu şöyleydi: "Bir Avrupalı için, Buenos Aires'in ismini duymak bile tüyler ürperticidir."[6] Borges bu toplumsal müstehcenlik hikâyesini, "Paseo de Julio" başlığının içine gizlemişti. Daha önce söylediğim gibi, o, aşka inanan, daima duygularının peşinden giden, romantik mizaçlı biriydi ve bir de talihsiz bir genelev deneyimi vardı. Onun Emma Zunz karakteri, aşktan yoksun cinsel birleşmeyi "korkunç bir olay" (*La cosa horrible*) olarak görürdü. Williamson, Borges'in Norah Lange'nin gönlünü çelmekteki başarısızlığının, onu içekapanıklığa sürüklediğini ileri sürmüştür. Ancak onun içekapanıklığınm asıl sebebi, hayat kadınlarıyla yatmak için tango kuyruğunda bekleyen cinselliğe aç göçmenlerle dolup taşarak, birdenbire Babil'e dönüşen bir Buenos Aires de olabilirdi. Bu konuyla ilgili olarak elimizde hiçbir somut delil yoktur.

6 Donna J. Guy, *Sex and Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family and Nation in Argentina* (Lincoln ve Londra, 1990), s. 5.

Onun en önemli sorunu bir gönül ilişkisinin olmamasıydı. Bedenindeki orantısızlıkla ilgili saplantıları içini kemiriyor, kendini diğer insanlardan farklı görüyordu. Her zaman kendinden tiksinmekten acı çekti Borges. Kafelerde ve sokaklarda geçen uzun bir ergenlik dönemini geride bırakmıştı. O önce bir kadına âşık olur, sonra onunla cinsel ilişkiye girmekten ürker, telaşa kapılırdı. Leopoldo Marechal, yergisel bir üslupla yazdığı romanında, onun iri ve tıknaz bedeninin bir yabandomuzunun ve bir ayının bedenini andırdığını ifade etmişti. Borges ise, bir fotoğrafın arkasına düştüğü bir notta, kendini "yaralı bir tapir"e benzetmişti. Bu, Tupi yerlilerinin dilinde, Güney Amerika'da yaşayan, gececi, toynaklı bir memeli hayvanın adıdır.[7] Borges gönül kırgınlıklarını ve çirkin bedenini unutup kendini okumaya adadı. Onun en tuhaf özimgesi, yalnızlık içindeki Minotauros canavarı tarafından anlatılan, "Asterion'un Evi" öyküsünde karşımıza çıkar. Yalnızlığa tutsak edilmiş Minotauros canavarı, boğa başlı bir insan bedenindedir. Psikanalist Julio Woscoboinik, otistik, içekapanık ve yalnızlık içindeki Asterion'un Borges olduğunu iddia etmiştir.[8] Kendinin eşsiz olduğunu düşünen bu yaratık, Theseus tarafından öldürülmeyi arzulamaktadır. Theseus karşısına dikildiğinde, Asterion ölmek ve benliğinden kurtulmak için onunla savaşmayacaktır.* Bir Minotauros canavarının, karanlığa bürünen dünyayı üzüntüyle izlediği George Frederick Watts'ın 1885'te yaptığı bir resimden ilham almıştır Borges. Bu resim ilk olarak G. K. Chesterton'a ait bir eserde kullanılmıştı. Ne tuhaftır ki Watts, bu resmi, 1885'te yazılan çocuk fuhuşuyla ilgili bir makaleye öfkelendikten sonra, erkeklerdeki seks düşkünlüğünü aşağılamak amacıyla yapmıştır. Borges, "Güney" öyküsünün sonunda, özgürlüğe kavuşmak için hiçbir şey yapmadan beklemekten bahseder; iddialara göre, onun büyükbabası da savaş sırasında aynı şekilde ölmüştür. Bu, bir zırh olan bedeninin ardına gizlenen bir kişinin, kurmacalarına sokuşturduğu, saklı bir dileğidir. Kendi bedeninden tiksinme, Borges'in 1920'lerde yazdı-

7 María Esther de Miguel, *Norah Lange: Una Biografía* (Buenos Aires, 1991), s. 31.

8 Julio Woscoboinik, *El secreto de Borges: Indagación psicoanalítica de su obra* (Buenos Aires, 1988), s. 117.

* "Asterion'un Evi", çev. Fatih Özgüven, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 61-64.

ğı "Boletín de una noche"nin ("Gece Bülteni") çıkış noktasıdır ve "Çıplak bedenine yabancılaşan ve giderek insanlığını kaybeden bu çirkin canavara" dönüşebilmeyi arzulamaktadır.[9]

Birçok eleştirmene göre, Borges 1935'te yayımladığı *Historia universal de la infamia* (*Alçaklığın Evrensel Tarihi*) adlı ilk kitabını, "I. J." diye birine ithaf etmiştir ki bu kişinin kim olduğu hâlâ bir sırdır. Edwin Williamson, biraz zorlayarak, bu ithafın, Norah Lange'nin, Norveç seyahatini konu alan kitabındaki Ingrid karakterinden ve Borges'in geç dönem öykülerinden birinde, iki adamın uğrunda savaştığı, ancak ne İngiliz ne de "saymakla bitmez" Julia'dan hareketle, Norah Lange'ye yönelik olabileceğini savunmuştur; kim bilir, Julia belki de, Tennyson'un "Come Down, O Maid" ["Yanıma gel, ey bakire"] başlıklı, "sayısız arının vızıltısına" eşlik eden aşk şiirine bir göndermeydi. Borges, 1954'ten sonra, kitabı "S. D." diye birine ithaf etti ki bu, Sara Diehl olabilir. İngilizce ithaf yazısı, onun İngilizce yazdığı yegâne iki şiir olan "İngilizce İki Şiir"den alınmıştı. Daha çok İngilizce şiir yazmamış olması bana tuhaf geliyor. 1964'te, yani, yaklaşık 30 yıl sonra, *El otro, el mismo* adlı yeni şiir kitabını yayımlarken, bu ithafın sahibini üçüncü kez değiştirerek, Beatriz Biblioni Webster de Bullrich'i seçti. Fakat, yeni şiirlerini 1934'te yazılmış gibi göstermişti. Bu şiirler, "aşktan yoksun" (*desamor*), "mutsuz bir adamın" (*desdichado*) kaleminden çıkmıştır. Şair, ilk şiirde kim olduğu meçhul bir kadına içini döker; Borges bu şiirde, çok açık bir şekilde, farklı farklı kadınlara hitap etmektedir. "Senin" sözcüklerini unuttuğun, sohbetle geçen bir gecenin sonrasında, Borges "şehri(ni)n terkedilmiş bir sokağında" yalnız başına kalmıştır. İkinci şiirde, şair, karanlık bir tarafı da olan bu kadını cezbetmenin yollarını arar. Her dizeyi, "öneriyorum" diye bitirir. Ancak, şairin hiçbir teklifi romantizm içermez; o daha ziyade, karamsarlığını, vatansever atalarını, kitaplarını, sadakatini, zamanın ve sözcüklerin ötesindeki "özünü" sunmaktadır. Borges, sözcüklerle ifade edilemeyen saklı gerçekliğe inanır. Şiirin uzun son dizesinde şair şöyle der: "Sana yalnızlığımı, karanlığımı, kalbimin açlığını verebilirim; sana belirsizlik, tehlike, boz-

9 Emir Rodríguez Monegal, *Jorge Luis Borges: A Literary Biography* (New York, 1978), s. 349.

gun rüşvetlerini kabul ettirmeye çalışıyorum."[10] İçindeki ayna, sanki onun tek gerçekliği başarısızlıkmış gibi, acılı ve gururlu bir adamı yansıtmaktadır.

Onun sokaklardaki serüvenlerini kesintiye uğratan pek çok etken vardır. İlki 1927'de olmak üzere, miyop gözlerinden sekiz kez ameliyat olmuştur. O, glokom hastalığının amansızca ilerleyerek gözlerini kör edeceğinin farkındaydı. İlk göz ameliyatından 1938'de başına gelen kazaya kadar, her gün kör olup görülebilir dünyayı kaybetmenin korkusuyla yaşadı. Bahsettiğimiz üzere, kız kardeşi Norah'nın 1928'de Guillermo de Torre ile evlenip İspanya'ya taşınmasıyla birlikte Borges, yaşları ilerlemiş olan anne ve babasıyla baş başa kalmıştı. Yine aynı yıl içinde, iki şiirini adadığı dostu Francisco López Merino (1904-1928) isimli şair, 24 yaşındayken, kendini vurmuştu. Borges, artık bütün zamanını okuyup inceleyerek geçirecek ve böylelikle kendini hayattan soyutlayacaktı. Sonraki yıllarda ifade ettiğine göre, hatırladıklarının çoğu yaşadıklarından değil, okuduklarından kaynaklanmaktaydı.[11] Yatağının üstünde okumalar yaparak, eleştirel notlar tutarak geçirdiği günlerin, onu giderek hayattan kopmuş birine dönüştürdüğünü söyleyebiliriz.

Kendini okumaya ve eleştirmeye adadığı 1930'lar kasvetli yıllardır. 1933'te, Ulyses Petit de Murat isimli dostuyla birlikte, *Crítica*'nın *Revista Multicolor de los sábados* adlı edebiyat ekini hazırlamaya başladı; ölümünden sonra, bu eklerdeki önemli notları, yorumları ve eleştirileri toplanarak yayımlanmıştır. Onun alıntılarla dolu, insana şaşkınlık veren belleğinin ve kendine has bilgeliğinin kaynaklandığı kitapların ne sayısını ne de onları kaç kere okuduğunu kestirebilmekteyiz. Örneğin, 1936 ve 1939 yılları arasında, *El hogar* dergisinde 208 kitap eleştirisi yayımlanmıştır ki o, başka dergilere de yazıyordu. Onun okuma yöntemi, okurken keyif almak, sıkıldığı kitabı sonuna kadar okumamaktı. Hatta kitapları sonuna kadar okumamak gibi ilginç bir alışkanlığı vardı; bilgelik ve eğlence bir aradaydı. Kitap isimlerinin faydasızca alt alta sıralanması olan bibliyografilerden hiç

10 *Obras completas*, s. 862.

11 Fernando Sorrentino, *Siete conversaciones con Jorge Luis Borges* [1972] (Buenos Aires, 2001), s. 145.

hoşlanmazdı. Okudukça, bibliyografiyle arasına koyduğu mesafe büyüdü; yazmak, akıl hocası Macedonio Fernández'den öğrendiğine göre, okunanlardan alman bir intikamdı. 1930'lardaki bu yoğun okuma ve inceleme sürecini, ilerleyen yıllarda kendisini bile hayrete düşüren bir "üretkenlik" olarak tarif edecekti.[12] Bu üretkenlikle, yavaş yavaş kurmacalarını şekillendirmeye başladı. İzlediği yol, başkalarının yaptığı kitap eleştirilerini tiye almak, eleştiriyi, gerçekmiş gibi öne sürülen kurmacalarla karıştırıp, ortaya yeni bir yaratım çıkarmaktı. Önsözünde "Anlatı çiziktirmeleri" diye tanımladığı, 1935'te yazdığı *Alçaklığın Evrensel Tarihi* adlı kitap, onun Stevenson ve Chesterton'ın bir kez daha okuduğu kitaplarından ve sık sık sayfalarına daldığı *Encyclopaedia Britannica*'nın onbirinci baskısından kaynaklanmıştır.* Bu kitabı yazarken, Marcel Schwob'un, *Vies imaginaires*'de** yaptığı gibi, gerçek hayattan seçtiği karakterlere yeni hayatlar uydurmuştur. 1972'de Alex Zissman'a dediğine göre, bu, "eğlenmekle, yani, okurlara yönelik bir tür şakayla, öykü yazmanın arasını bulduğu" bir yöntemdi.[13] Yeni bir şey keşfettiğine inancı tamdı. Kitaptaki alaycı biyografilerin kaynağı, eskiden yazdığı tuhaf Evaristo Carriego biyografisiydi. Aslında o, bir yazardan çok bir okur olarak, diğer insanların hikâyelerini çevirdiğini düşünüyordu. Onun için iyi okurlar, iyi yazarlardan daha gizemli ve daha nadirdi. 1935'ten sonra, Borges, bizim hâlâ inanmakta olduğumuz romantik ilişkiyi tersine, özgünlüğün ve esinlenmenin vücut bulmuş hali olarak yazarın gizemine, yani, Borges'in ifadesiyle okura çevirdi. Günümüzde, okumadan yazarlık edenlerin sayısı o kadar artmıştır ki, Borges'in ne demek istediğini bugün daha iyi anlıyoruz. 1946'da, *El hogar*'daki bir anket sorusuna, Arjantinlilerin yazmayı okumaya tercih ettikleri yanıtını vermiştir; ve okumak istediklerinde de, yabancı yazarların eserlerini tercih etmekteydiler.[14] Borges daha "gösterişsiz, daha özgür, daha zihinsel" olarak gördüğü okumanın, yazmadan son-

12 *The Aleph*, s. 230.

* *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Celâl Üster, İletişim Yayınları, 1999, s. 11.

** *Düşsel Yaşamlar, Üç Roman* içinde, çev. Aykut Derman, YKY, 2010.

13 Alex Zissman, "An Interview with Jorge Luis Borges", *Cambridge Review*, 5 (Mayıs 1972), s. 111.

14 *Borges en El Hogar* 1935-1958 (Buenos Aires, 2000), s. 167.

ra gelen bir etkinlik olduğunu düşünmekteydi.[15] Onun iç dünyasıyla ilgili şöyle bir tespitte bulunabiliriz; o, buluş yapmaya zahmet edemeyecek kadar tembeldi. Bunun yerine, pasif, akılcı ve soğukkanlı bir tutum sergiledi. Borges 1954'te, kitabına ikinci bir önsöz yazarak, bu kitap tohumunu, "bunlar, kendi başına öykü yazmayı göze alamayan, dolayısıyla da (hiçbir estetik haklılığı olmadığı halde) başkalarının masallarını bozup çarpıtarak, kendi kendini eğlendiren utangaç bir delikanlının sorumsuzca oynamaya kalkıştığı oyunlardır" diye tanımladı.[16] Siz tabii bunu, yatakta çok fazla kitap okumuşluktan alınan bir intikam olarak da düşünebilirsiniz. Borges neden bu kadar çok okuyordu? Utangaç olduğunu söylemekle, aslında ne kastediyordu? Biz, onun aşktan, şiirden, siyasi sorunlardan kaynaklanan mutsuzluk ve tedirginliğine geri dönelim. 1954'te, ruh halini "fazlasıyla mutsuz" (*asaz desdichado*) olarak özetlemesi, bana, Gérard de Nerval'ın, kendi kulesine hapsolmaktan ötürü kahrolan Akitanya Prensi'ni anlatan, "El desdichado" sonesini hatırlatmaktadır. Borges, ikinci önsözün son paragrafında, öykülerindeki tantananın ardında hiçbir şey olmadığını ve bu sebeple, tek özelliklerinin, Budizm'in, evrenin özünün bir "boşluk" (*la vacuidad*) olduğu öğretisini örneklemek olduğunu ifade ediyor.[17]

Borges'in 1935'te yayımlayıp, sonradan reddettiği bu barok öykülerini türettiği eserler, kitabın kaynakçasında belirtilmiştir. Ancak, bazıları uydurmadır; Norman Thomas di Giovanni, kaynakçadaki kitaplardan birinin, onun hayatında hiç kitap yazmamış yakın dostu ressam Xul Solar tarafından yazılmış gibi gösterildiğinden bahsetmiştir (Xul Solar, gerçek ismiyle Alexander Schulz olarak kitaba dahil edilmiştir. Di Giovanni'ye göre Borges, bu öykülerde, alaycı bilgeliğiyle kendine has bir üslup geliştirmiştir; bilge bir yazar, kendi bilgeliğiyle alay ederek, mizah ve ironiyi her şeyin içine yaymıştır. Borges kitabın birinci baskısı için yazdığı önsözünde, anlatılarının, ruhbilimsel olmadığını ve ruhbilimsel olmaya çalışmadıklarını belirterek, başvurdu-

15 *Obras completas*, s. 289.

16 *A.g.e.*, s. 291.

17 *A.g.e.*, s. 291. [*Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Celâl Üster, İletişim Yayınları, 1999, s. 13-14].

ğu hileleri şöyle listeliyor: Gelişigüzel sayıp dökmeler, anlatının akışında ansızın dümen kırmalar, bir insanın koca bir hayatını iki ya da üç sahneye indirmeler. *Alçaklığın Evrensel Tarihi* isimli bu sıradışı ve tantanalı kitapta, haydutlar hakkında, "Mahalle Kabadayısı" diye, başlığından yerel ayrıntılara varıncaya kadar Borges'in "Arjantinliliğinin" hakkını verdiği bir öykü vardır (*como si la soledá juera un corso*: *soledad* [yalnızlık] ve *fuera* [olmak, geçmiş zaman] sözcükleri, *göçmen* muhitlerindeki fonetik kaymalara göre değiştirilerek, *soledá* ve *juera* olarak yazılmıştır).*

Borges, kısmen Palermo'nun patronu Nicolás Paredes'in ölümünün onuruna yazdığı "Mahalle Kabadayısı" öyküsünü, altı yılda (1927-1935) tamamladığını söylemektedir. İfadeleri kusursuzlaştırmak için cümlelerin üzerinde çok çalışmıştır. Annesi bu tür "gangstervari" fikirlerden hiç hoşlanmadığı için, öyküyü, Adrogué'deki yaz tatilleri sırasında gizli gizli yazmak zorunda kalmıştır. Borges, öyküsünün ilk versiyonunu 1934'te, büyük dedelerinden Francisco Bustos'un imzasıyla eleştiri yazıları yazdığı *Crítica* gazetesinde yayımladı. Bu ilk kurmaca çalışmasını, daha sonra, sahte, abartılı ve yapmacık bularak reddedecekti.[18] Bir röportajında, öyküdeki katilin kimliğini gizlemesinin gülünç, gerekçesiz bir hile olduğunu ifade etmiştir.[19] Bunu yapmasının bir maksadı vardı.

Bu ilk öyküsünde, hayatlarına imrendiği Palermo'daki kabadayıları methetmiştir. O yıllarda filmlere düşkün bir yazar olarak, öyküsünü baştan aşağı görsel öğelerle donatmıştır. Borges, kalem oynatıp, kitap yazan insanların korkak olduklarını, gerçek bir erkek olabilmenin, savaşlarda ve düellolarda kendini ispat etmekten geçtiğini düşünürdü; hayatını oturarak geçiren bir adam, serüvencileri, gerçek "maçoları" kıskanıyordu. Titizce seçilmiş ayrıntılardan geçilmeyen bu öykü, şehrin kuzeyindeki Maldonado'da, ırmağın kenarındaki bir dans salonunda (*quilombo*) eğlenen haydutların yiğitlikleri hakkındadır. Canı hır gür çıkarmak isteyen bir adam, bu dans salonuna girerek, içerideki namlı haydutlardan birine meydan okur. Namlı haydut, esraren-

* *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Celâl Üster, İletişim Yayınları, 1999, s. 71-80.

18 *The Aleph*, s. 238.

19 Vázquez, *Borges*, s. 52.

giz bir biçimde korkuya kapılarak, bıçağını pencereden dışarı ırmağa atar ve kadınını, kendine meydan okuyan adama kaptırır. Kadınla adam birlikte dans salonundan ayrılırlar. Dans salonuna geri döndüklerinde, adam bıçaklanmıştır ve kısa süre can çekiştikten sonra ölür. Dans salonundaki haydutlar, cesedini ırmağa atarlar. Anlatıcı, öyküyü dinleyen "Borges"e, o adamı öldüren kişinin kendisi olduğunu söyler. Borges yıllar sonra 1970'te, hikâyeyi, korkaklık eden haydudun gözünden tekrar yazmıştır: "Rosendo Juárez'in Öyküsü". İki öykü de, onun, yoksulların kenar mahallelerine duyduğu hayranlığın, gerçek bir erkek olma saplantısının belgeleridir. Onu tango yapan haydutların arasında geçen sohbetleri hayal ederken, "F" yerine "J" kullandıkları, harfleri yuttukları konuşma tarzlarını taklit ederken düşünmek, benim için psikolojik bir çözümlemeden daha etkileyicidir. Öyküyü yazarken, yazdıklarını gizlice okurken, sanki çocukluğundaki Palermo'nun meçhul, epik kahramanlarını diriltip, aralarına girmişçesine, dans salonlarından türeyen efsanevi öyküleri, içten içe kaynayan şiddeti, bıçak düellolarını, gerektiğinde hazır olabilmeyi ya da olamamayı tekrar yaşamaktaydı. İlk öyküsünü, yakın dostu ve kuzenlerinden birinin kocası olan yazar Enrique Amorim'e adadı; Amorim, onun kılı kırk yararak seçtiği ayrıntıları fark edip takdir edecek bir okurdu.

Borges 1936'da, *Historia de la eternidad (Sonsuzluğun Tarihi)* adlı, sadece 37 adet satılan beşinci deneme derlemesini yayımladı; okur ve prestij bakımından, en dip noktadaydı. Yine de, bu kitaptaki "gırgır geçme" ve düzmece bir "kitap eleştirisinin" karışımı olan "El-Mu'tasım'a Yaklaşım", şüphesiz onun sonraki "kurmacalarının" larva versiyonu olarak görülmelidir. Borges eleştirmek üzere, Bombay'da avukatlık yapan Mir Bahadur Ali isminde bir adamın kaleminden çıktığını iddia ettiği hayali bir roman uydurmuştu. Şakası o kadar inandırıcıydı ki arkadaşlarından biri romanı gerçek zannedip, satın almak istemişti. Borges, yakın geçmişte ziyaret ettiği Buenos Aires'teki deneyimlerini *Argentine Tango* (1932) kitabında aktaran, İngiliz eleştirmen Philip Guedalla'dan alıntı yapmıştı. Hatta, adı geçen romanın elindeki baskısının önsözünü Dorothy Sayers'in yazmış olduğunu iddia ediyordu. T. S. Eliot ve Richard Church'ten de alıntılar yapmış-

tı. Bu düzmece eleştiri yazısı, her bir araştırmacı kuşun efsanevi Simurg kuşu olduğu *Mantıku't-Tayr*'da tertip edilen, izleri önceden görülen gizemli bir araştırmaya dair olay örgüsünün içine gizlenmiş, çok fazla eleştirmişliğe karşı uygulanan bir şeytan çıkarma ayini gibi görülebilir. Borges bunu, daha sonra *El jardín de senderos que se bifurcan* (*Yolları Çatallanan Bahçe*, 1941) kitabına (ilk öykü olarak), ondan sonra da *Ficciones* (*Hayaller ve Hikâyeler*, 1944) kitabına ekledi. Öyküyü okurken, Borges'in kahkahaları kulaklarınızda çınlar. Luisa Valenzuela, annesi Mercedes Levinson'la Borges'in, evin yemek odasında birlikte bir öykü yazarken attıkları kahkahaların, kapıları kapalı olduğu halde koridora taştığını hatırladığını ifade etmiştir.[20]

1930'ların onun için iyi yanları da yok değildi. 1931'de, Victoria Ocampo, kozmopolit edebiyat dergisi *Sur*'un ilk sayısını piyasaya sürdü. Derginin isim babası Waldo Frank'ti. Ocampo, Parislilerin *Nouvelle Revue Française*'zini ve Madrid'deki Ortega y Gasset'in *Revista de Occidente*'sini kendine model almıştı. Borges derginin ilk sayısında yayımlanmak üzere Ascasubi isimli, yazarlık yapan bir *gaucho* hakkında bir deneme yazdı ve 1935'ten 1951'e kadar aylık gazete olarak, arkasından da ayda iki sayı çıkarılmaya başlanan uzun ömürlü *Sur* dergisine katkıda bulunmayı sürdürdü; 1999'da, *Sur*'da çıkmış bazı yazıları toplanmıştır. Borges, Victoria Ocampo'nun sayesinde, Pepe Bianco ve Bioy Casares gibi sonradan yakın dostluk kuracağı yerel yazarlarla tanışmış, Henri Michaux, Tagore, Graham Greene, Roger Caillois gibi yabancı yazarla sohbet etme fırsatı bulmuştur. *Sur*, onun Nazizm ve Peronizm karşıtlığını açık bir şekilde telaffuz etmesini sağlayan bir araçtır. Film eleştirisi bile yazmaktadır. *Sur*, daha sonra yayınevi niyetiyle de kullanılmış ve ilk olarak, 1933'te Federíco Garcia Lorca'nm *Romancero gitano* adlı kitabı yayımlanmıştır; Borges, 1933'te Buenos Aires'e gelerek beş ay boyunca çingene yönlerini gururla sergileyen Lorca'yla her zaman alay etmiştir. Sur Yayınevi, 1940'larda, onun muhteşem kurmacalarını yayımlamaya ve çevrilen eserlerinden gelir elde etmeye başlayacaktır.

Sur, Victoria Ocampo'nun yaşayan yazarlarla tanışmaktaki ısrarı sayesinde, Borges'in yaşamında bir mihenk taşı hali-

20 Luisa Valenzuela, "El cuento olvidado de Borges", *La Nación* (22 Ağustos 1999), s. 60.

ni almıştır. Ocampo'nun dergiye dahil ettiği Arjantinli yazarların hepsi, Peronizm karşıtlıklarının yanı sıra, Hitler'le mücadele eden Müttefik Kuvvetleri desteklemeleriyle tanınmaktaydılar. Makale yazmayan, ama görüşleriyle dergiye katkıda bulunan yerel yazarlar arasında, Arjantinli genç Gerçeküstücüleri himayesine alan Oliverio Girondo, intihar ettiği güne kadar lüks yaşamdan ve şehir hayatının konforundan kaçan Horacio Quiroga, Peronizm yandaşı olduğu için sürgün edilen Leopoldo Marechal, fakir göçmenlerin ve şair Raúl González Tuñón gibi sosyalistlerin dahi saydıkları Roberto Arlt gibi isimler vardı. Bahsettiğimiz gibi, sürgündeki Polonyalı yazar Witold Gombrowicz de, tıpkı onlar gibi, zenginlikten ve muhafazakârlıktan nefret ederdi ki bu, *Sur* topluluğunun üzerinden hiç çıkmayacak bir etiketti. Fakat Borges, bu dostluk çemberinin içindeyken mutlu olamıyordu; Victoria Ocampo fazlasıyla gösterişçi ve züppeydi. Ocampo'nun kültür yaymakta önemli işler başardığını söyler, ancak bu kadının yazılarını hiçbir zaman beğenmezdi; gerçekten de, Ocampo'nun en önemli yapıtı, yaratıcı olmaktan ziyade, otobiyografikti.

Ancak, Victoria Ocampo, onun en uzun süren edebi dostluğuna vesile olmuştur. Arazi sahibi, varlıklı bir aileden gelen ve Borges'ten on beş yaş küçük olan Adolfo Bioy Casares (1914-1999), yakışıklı, çapkın bir roman yazarıydı. Bioy, dostu Borges'in hantallığına, utangaçlığına, uzun romanlar yaratmadaki âcizliğine iltifatlar yağdırırdı. 1940'ta, Borges'in şahitlik ettiği bir törenle, Ocampo kardeşlerin en genci olan Silvina'yla (1903-1993) evlendi. Silvina Ocampo, tanınan bir şair ve bir ressamdı. Bu, kökleri edebiyattan beslenen, kendine has bir evlilikti, çünkü, Silvina ve Bioy kendi gönül maceralarını hürce yaşamaktaydılar. İki adamın, çoğunlukla Silvina'nın da katıldığı edebiyat sohbetleri ve ortaklaşa yazdıkları öyküleri, Borges'in 1930'lar ve 1940'lar boyunca en önemli desteğiydi. Belirli bir düzen oturtmuşlardı; Borges, Bioy Casares'in Ecuador ve Santa Fe sokaklarının kesişimindeki dairesine gelir, birlikte yemek yedikten sonra bir odaya çekilip yazmaya başlarlardı. Bu çalışmalar, Bioy, Recoleta Mezarlığı'nın yanındaki Posadas Sokağı 1650'ye taşındıktan sonra da devam etti. Borges ve Bioy, ağzı sıkılık ve naziklik gibi İngiliz be-

yefendiliğine has değerleri benimsemişlerdi. İkisi de, Wells, Stevenson ve Kipling gibi ustaların yapıtlarına ve yoksul yaşama düşkünlükle bağlıydılar; Rodríguez Monegal onlara "Biorges" lakabını takmıştı. İki dost birlikte çalışarak, detektif öykücülüğü ve antoloji konularında eserler verdiler. María Esther Vázquez'e göre, onlar bütün sırlarını paylaşacak kadar yakın dost değildiler ancak, edebiyat onları sanki görünmez bir iple birbirine bağlıyordu. Bioy'un kadın yazarlardan oluşan bir hayran kitlesi vardı ki bu kadınlardan biri, Octavio Paz'ın Paris'te yaşayan ilk karısı Elena Garro'ydu. Ancak, Bioy bir beyefendi olarak, asla bu yönüyle övünmezdi. Borges ise bu türden hisleri dolaylı olarak, arkadaşının dünyeviliği üzerinden yaşardı.

1932'de, Victoria Ocampo'nun San Isidro'daki nehir manzaralı evinde tanıştıklarında, Bioy 18, Borges 33 yaşındaydı. Bioy onun şiirlerini değil ama denemelerini beğenirdi. Sonraki yıllarda, onu "çok zeki biri, bir *enfant terrible*", "çelişkili" bir adam, kabul görmüş bütün öğretilere karşı biri, diye niteledi. Bioy hiçbir zaman iç dünyasına giremediği Borges'in "aşırı duygusal" bir yapısı olduğunu biliyordu. Borges, birlikte oturulan akşam yemeklerinin sonrasında yaptıkları olay örgüsü alışverişlerinin sayesinde, bir kısa öykü yazarına dönüştü. Bu edebi ortaklık, 1935-1936 yılları arasında bir günde, Bioy'un amcalarından birinin Pardo'daki (Rincón Viejo adlı) konağında (*estancia*) başladı; hava soğuktu, iki dost, harabe haldeki konağın yemek salonundaki şöminenin önüne kurulup, La Martona yoğurdunun faydalarını ve onunla yapılabilecek yemekleri tarif eden, yazarı meçhul bir kitapçık hazırladılar. Daha sonraki günlerde, antolojiye merak salıp, seçtikleri eserlerin çoğunu kendileri çevirdiler ki bu çevirileri, son derece serbest bir üslupla, özgün metne itibar etmeden yaptılar. Fernando Sorrentino, onların fantastik edebiyat antolojilerine koydukları bir H. G. Wells öyküsündeki 504 kelimenin 220'ye düşürüldüğünü fark etmiştir.[21] Birlikte ürettikleri yıllarda, üzerinde anlaştıkları cümleleri daktiloya çeken kişi her zaman Bioy'du. Detektif öyküleri için, birtakım takma adlar kullandılar. Borges, Bustos Domecq'ti, Bioy da Suárez Lynch; bun-

21 Fernando Sorrentino, *El Trujamán* (8 Haziran 2005). www.cvc.cervantes.es/trujaman/anteriores/juno_05/08062005.htm

lar ailelerinden gelen isimlerdi. Borges, "anlatıcı kendi dediğini zor anlıyormuşçasına", kendilerinden farklı ve daha matrak olan üçüncü bir kişilik yaratmış oldukları için, kimin neyi yazdığının belli olmadığını ifade edenlere meydan okuyarak, birlikte nasıl çalıştıklarını büyülenmişcesine anlatırdı.[22] O, asla Bioy'un rakibi değildi. Birlikte yazdıkları "Seis problemas para don Isidro Parodi"* adlı ilk detektif öyküsü, 1942'de, Sur yayınevi tarafından yayımlandı. *La Nación* gazetesi için ciddi detektif öyküleri yazmaya meylettiklerinde, maskaralıktan öteye gidemediler. Dostları böyle bir öykücülüğü reddetmekteydi, ancak, Bioy farklı düşünüyordu: "O öyküleri yazmaya devam ettik, çünkü çok eğleniyorduk. Kahkahalarımız hiç tükenmiyordu."[23] Ortak yaratıları detektif Parodi, (bu, Cenova'dan gelen göçmenler arasında yaygın bir isimdi) yanlışlıkla Penitenciaría Nacional Hapishanesi'ne kapatılmıştı. Polis tarafından tuzağa düşürülmeden önce *barrio sur*'da berberlik yapan, *bitki çayını* çok seven, 40 yaşında, şişman, bir parça sağır Parodi, detektifliği "oturduğu yerden" icra ederdi. Parodi'nin, *barrio sur*'dan, işçi sınıfından gelen, hareketsiz ve şişman bir adam olmasını isteyen Borges'tir ve bu onun alaycı bir otoportresidir. 273 numaralı hücrede kalan Parodi'ye, her bölüm, farklı bir kişi tarafından aktarılmıştır. Parodi, kriminal vakaları, tıpkı Poe'nun Auguste Dupin'i gibi, çözümleme yoluyla aydınlatır. Borges ve Bioy'un detektif öykülerinin hepsi de bu ilk öykünün devamı niteliğindedir. Parodi'nin bir parodiden farksız olan hikâyesinde bütün sosyal sınıflarla alay edilmiştir. Ayrıntılı taşlamalar, bu ortaklaşa çalışmaları İngilizceye çeviriyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Borges ve Bioy, öykülerinin çoğunu, bir zamanlar insanların akınına uğrayan Quequén isimli deniz kıyısında tamamlamışlardır. 1940'lardaki bu ortak çalışma ironik bir biçimde gerçeküstücülerin giriştiği, avangard izler taşıyan, kolektif yazıya benzemektedir. 1967'de, *Crónicas de Bustos Domecq*'ten itibaren, iki yazar da gerçek isimlerini kullanma-

22 Ronald Christ, "Jorge Luis Borges: An Interview", *Paris Review* (Kış/İlkbahar 1967), s. 145.

* *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece*, Bustos Domecq, çev. Arzu Etensel İdem, Metis Yayınları, 1993.

23 "Homenaje a Jorge Luis Borges", *La Nación* (22 Haziran 1986), s. 2.

ya başladı. 1942 ve 1977 arasında, farklı uzunluklardaki 39 öykünün yanı sıra, iki tane de film senaryosu yazmışlardır. 1936'da, *Destiempo* (Zaman Doldu) diye anlamlı bir ada sahip olan ve üç sayı süren bir edebiyat dergisi kurdular. Bioy bir keresinde onun uzlaşmaya, tembelliğe ya da züppeliğe asla razı gelmeyen ve hiç tükenmeyen bir yaratma gücüne sahip biri olduğunu söylemiştir ve ona güzel bir tavsiye vermiştir: "Kitap ya da dergi editörlüğü yapma, sadece oku ve yaz." Muziplikte anlaşan bu iki dostun, hiçbir zaman ortaklaşa bir şiir veya deneme yazmaması şaşırtıcı değildir; Borges, şiir ve deneme söz konusu olduğunda, ciddiyetten ve dürüstlükten taviz vermezdi. O, hiciv konusundaki yeteneğini, kurmacalarında, özellikle de "*Don Quijote* Yazarı Pierre Menard" ve "Alef" öykülerinde ortaya koyacaktır. Bioy, sonraki yıllarda, onun yanında geçirilen tek bir akşamı, senelerce yalnız başına yazmaktan daha değerli bulduğunu, ortaklık günlerinin, kendisi için bir yazarlık okulu olduğunu ifade etmiştir.

Victoria Ocampo 1936'da, Belçikalı şair, yazar ve ressam Henri Michaux'yu (1899-1984), çağdaş Fransız şiirinde arayış konulu bir konferans vermek üzere Buenos Aires'e davet etmiştir (ki bu, Belçikalı şairin hayatı boyunca eleştirmen sıfatıyla yaptığı tek konuşmadır). Ocampo, Michaux'yu şair Jules Supervielle'in tavsiyesiyle keşfetmiş, böylelikle Michaux'nun şiirleri, Guillermo de Torre tarafından çevrilerek, 1932'de, *Sur*'un altıncı sayısında yayımlanmıştır. Michaux, Buenos Aires'te düzenlenen ondördüncü PEN toplantısına, faşist-fütürist şair Marinetti, Ungaretti ve Uruguay doğumlu arkadaşı Jules Supervielle'in de içinde bulunduğu bir heyetle, Fransa'dan ayrıldı ve 1937'nin Ocak ayına kadar, beş ay boyunca Buenos Aires'te kaldı. Uruguay'dayken, Susana Soca isminde bir edebiyatçıya âşık oldu. Arkasından Victoria Ocampo'nun kız kardeşi Angelica'ya tutuldu, ancak Angelica onu reddetti. Borges'le de tanıştı ve Borges onun eserlerini çevirdi; sohbetler eşliğinde, ağır ağır şehrin sokaklarını gezdiler. Michaux, İspanyolcayı, *Ecuador* (1929) isimli kitabında anlattığı ve 1927-1929 yılları arasında on üç ay süren Ekvator seyahati sırasında öğrenmişti.

Jorge Luis Borges 1941'de, *Sur* dergisinde yayımlanmak üzere Henri Michaux'nun *Un barbare en Asie* (1933) [Asya'da bir Barbar]

adlı, alışılmadık seyahat kitabını İspanyolcaya çevirdi. Önsözde yazdığına göre, bu bir görevden çok bir eğlenceydi. Paris'te yaşayan Kübalı yazar ve müzikbilimci Alejo Carpentier'nin editörlüğünü yaptığı (ayrıca, Jean Paul Sartre ve Xul Solar'ın da dahil olduğu), Elvira de Alvear isimli zengin bir Arjantinli'ye ait *Imán* adındaki avangard derginin, 1931'in Nisan ayında yayımlanan tek sayısında, Borges'in ve Michaux'nun şiirlerine yer verilmişti. Elvira de Alvear'ın Recoleta Mezarlığı'ndaki aile kabristanında, Borges'in yazdığı bir şiir vardır;[24] "Buenos Aires" isimli bir başka şiirinde, Elvira'nın bir akıl hastalığına yakalanmasından sonra tahribata uğrayan not defterinden bahsedilir. Elvira'ya âşık olmuştur Borges. Elvira'nın, "Alef" öyküsündeki Beatriz Viterbo karakterinin gerçek hayattaki adaylarından biri olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır, çünkü o da Borges'i terk etmiştir. Elvira de Alvear, Norah Lange, Estela Canto isimli bu üç kadın, Beatriz karakterinin gerçek hayattaki adaylarıdır. Bu, kurmaca bir karakterin, gerçek hayattaki karşılığının kim olduğunu anlamanın epey güç olduğunu kanıtlamaktadır.

Borges, 1936'da Buenos Aires'te tanıştığı Michaux'nun ciddi, güler yüzlü, oldukça sağduyulu, alaycı biri olduğunu ve ne Paris'e, ne oradaki edebiyat topluluklarına, ne Picasso'ya ne de Doğu bilgeliğinin Paris'e uyarlanmış haline (günümüz oryantalizmine) inandığını ifade etmekteydi. Paul Klee'nin hayranı olan Michaux'nun fikir dünyasını, Borges kendine yakın görmüştü. Daha önce bahsettiğimiz "Borges ve Ben" isimli anlatı, Michaux'nun çatışan benlikleri dramatize ettiği, *Mes propriétés* (1927) [Malım, mülküm] ve *Un certain plume* [*Plume adında biri*] (1930) gibi yapıtlarına bir övgü niteliği taşıdığından, büyük olasılıkla 1940'larda yazılmıştı. Peki gerçek Borges, gerçek benlik hangisiydi? Bütün öykü ve denemelerin yazarı, dünyanın pek çok yerinde ödüller ve akademik unvanlar kazanan Borges mi, yoksa, kahve tadını seven, alçakgönüllü ve neredeyse isimsiz bir varlık olan Borges mi? Kuşkusuz her ikisi de aynı satırların içindeydi ki yazmak, aralarındaki bir çatışma, bir meydan okumaydı ve Michaux'nun deyimiyle, derindeki boşluktan kaynaklanmaktaydı. Michaux'yla Borges arasındaki benzerlikleri keşfetmiş tek

24 *Obras completas*, s. 816.

bir biyografi yazarı yoktur. Bu iki dost, Gerçeküstücülük'ün karşıtlığında, Budizm hayranlığında, fikirsel oyunlarda, gerçekliği altüst etmekte ve de iç dünyalarında birleşmişlerdi. İkisi de Chesterton ve Gómez de la Serna'nın hayranıydı. Borges, Jules Supervielle'den bahsettiği bir yazısında, ne Michaux'nun ne de kendisinin Paris'teki bağnaz edebiyat hayatına ilgi duyduğunu belirtmiştir.[25]

Kasvetli 1930'lar, onun birçok dost edindiği, ancak diğer yandan aile fertlerinden bazılarını yitirmekten acı çektiği yıllardı. Çok sevdiği İngiliz anneannesi, 1935'te, birlikte yaşadıkları Pueyrredón 2190'daki evde hayatını kaybetmişti. Borges'in "Variación" [Değişim] (1970) adlı şiirindeki "Lanet olsun, bırak da huzur içinde öleyim" dizesi, ölmesine az bir süre kala, –tıpkı Gabriel García Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* romanında, bir asrı devirdikten sonra ilk kez lanet okuyan Ursula gibi– hayatında ilk kez lanet okuyan anneannesine atfen, ama onun adını anmadan yazılmıştır. Arkasından, 24 Şubat 1938 tarihinde, Borges babasını kaybetmiştir. 1935'te geçirdiği başarılı bir göz ameliyatı sayesinde tekrar görmeye başlayan babası, en fazla üç yıl daha yaşayabilmişti. Borges babasının ölmesinden o kadar acı çekmiştir ki, onun ölüm anına şahit olmasına rağmen, çalışmalarında bu konuyu pek zikretmemiştir. Babası, ilaçlarını almayı ve beslenmeyi reddettiği için ölmüştür ki, bu, pasif bir intihar sayılır. Borges 1975'te, Sábato'ya, intihar etmeye karşı olmadığını söylemiştir.[26] 1937'de, 38 yaşındayken, babasının sağlığını kaybetmesiyle Borges çalışmaya başladı. Yakın çevresinden sorup soruşturarak, evlerinden epey uzak mesafedeki işçi sınıfı muhiti Almagro Sur'da, Carlos Calvo Sokağı 4319'daki Miguel Cané halk kütüphanesinde asistan olarak iş buldu. Günde altı saat çalışan Borges ayda 210 pezo kazanıyordu. Daha sonra maaşı 240 pezoya (yaklaşık 80 ABD doları) çıkarıldı. Bu kütüphanede, onun eski dostu, şehir kütüphanelerinin genel müdürü, Katolik şair Francisco Luis Bernárdez de olmak üzere toplam 53 kişi çalışıyordu. Borges'in görevi, kitapları sınıflandırmaktı. O kadar hızlı çalışıyordu ki, mesai arkadaşları, onun yapılacak iş bırakma-

25 *Borges en Sur*, 1931-1999 (Buenos Aires, 1999), s. 63.
26 Jorge Luis Borges and Ernesto Sábato, *Diálogos* (Buenos Aires, 1976), s. 174.

ması yüzünden işten atılmaktan korkuyorlardı. Bu yüzden kendini günde 40 kitapla sınırladı. O, sürekli seks ve futboldan bahseden mesai arkadaşlarından hoşlanmazdı; burada, bir kadının tecavüze uğradığı bile olmuştu. Bir keresinde, raflardan birinde Borges isimli bir şairin kitabına rastlayan bir kütüphaneci, onunla aynı kütüphanede çalıştığından habersizdi. Borges, bu kütüphanede geçirdiği dokuz yıl boyunca okumaya devam etti; mesela Gibbon'ın, *Decline and Fall* [Roma İmparatorluğu'nun Gerileme ve Çöküş Tarihi] eserinin bütün ciltlerini. Ev ve iş arasındaki bir saatlik yolda, yedi numaralı tramvayın içinde, Dante'nin bütün eserlerini, Carlyle'ın kardeşinin İngilizceye çevirisinden okudu ve ayrıca İtalyancayı öğrendi (Dante hakkındaki ilk yazısını 1932'de yazdı). 1941'de, Borges, gördüğü bir kâbustan etkilenerek yazdığı ve kendisinin Kafkavari bir öykü olarak tanımladığı, bir zindan ve aynı zamanda evren olan bir kitaplıkla, Piranesi'nin fantastik çizgilerini çağrıştıran "Babil Kitaplığı" (*Hayaller ve Hikâyeler*'de derlenen) öyküsünü yayımladı.* Bu öykünün temelinde, çalıştığı halk kütüphanesinin ihtişamlaştırılması olduğunu belirtmiştir.[27] Öyküdeki ve Miguel Cané kütüphanesindeki kitapların ve rafların sayısı eşittir. Borges bu öyküyü kütüphanenin bodrum katında otururken yazmıştır; kaynağı, gördüğü bir kâbustur. Kütüphane, kapalı bir mekân olduğu için, haliyle, insan bir mezarlığa girmiş gibi melankoliye kapılabilir. Borges'in sık sık tekrarladığı gibi, kitaplar, okurun biri açıp onları okuyana kadar etkisiz ve ölüdürler. Kahramanlık hikâyeleri ve maceralar daima onun hayallerini süslemiştir. Borges bu öyküyü, George Gissing'in *New Grub Street* (1893) kitabını okuduktan sonra yazmaya karar vermiş olabilirdi; Gissing'in romanındaki karakterlerden biri, İngiliz Kütüphanesi'nin üst salonu boyunca yürüyen bir yetkiliye rastlayıp, "onu, sayısız rafın arasında, beyhude bir araştırmanın içinde kaybolmaya mahkûm olmuş, kötücül, bir kayıp ruha" benzetir. "Babil Kitaplığı"nda, kadınlar, pencereler, konfor, mahremiyet yoktur; yalnızca, sonsuz sayıda raf ve kitap, aynalar ve ahmak kütüphaneciler vardır. Bu, yaza-

* "Babil Kitaplığı", çev. Tomris Uyar, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 67-76.

27 *The Aleph*, s. 243.

rın kendini sağaltmak ya da içindeki şeytandan kurtulmak için yazdığı, yalnızlık ve umutsuzluk hakkında bir anlatıdır.[28] Akla hayale sığmaz dillerde ve birtakım şifreleme yöntemleriyle yazılmış, okunması imkânsız, sonsuz sayıda kitaptan bahsedilen bu karanlık ve sıradışı öyküde, harflerin rastlantısal birleşmesinden ortaya çıkan, Sokrates öncesi, alaycı bir alıntı vardır: "Ey zaman, piramitlerin senin."[29] Ve Borges'in kahkahaları kulaklarımıza kadar gelir. O, zaman ve hafızayla cilalanarak aforizmalara dönüşmüş birkaç satırın, bütün yazarlardan sonra bile baki kalacaklarına inanıyordu. Zaman ve zamansallık onun için bir takıntı ve yaşamının kesin bitişiydi. Piramitler, insanoğlunun zamana karşı yanıtı ve bir tür defin sanatıdır. Borges'in kendisinden alıntı yaptığını sadece dikkatli okurlar fark edeceklerdir. 1942'de yazdığı "Del infierno y del cielo" şiirinde, *oh Tiempo! Tus efímeras pirámides*[30] diye bir dize vardır ki bu, Shakespeare'in 123 numaralı sonesinin yorumudur ("Hayır! Hiç övünme zaman, sen değiştirmedin beni / Tazelenen gücünle yarattığın ehramlar/ bence ne şaşılacak yapılar, ne de yeni.") Kâbus kütüphanesinde Shakespeare'den bir alıntı, Batı yazınlarının yerinde bir özetiydi. Borges için edebiyat, kısa parçaları, alıntıları, kilit ifadeleri aklımızda tutmak üzere okuduğumuz eserlerin hatırlanması ya da çoğunlukla unutulmasıyla ilgili bir meseleydi. Örneğin, o ne zaman Yeats'ten alıntı yapmak istese, aynı dizeye başvururdu: "Yunuslarla yırtılan, çan sesiyle inleyen o deniz"* (ki bu, "Byzantium" şiirinin son dizesidir). Hepimiz, uzun, karmaşık metinleri tek satıra indirgeriz. Borges, Miguel Cané Kütüphanesi'nde çalışırken, "Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" öyküsünü yazdı ve Virginia Woolf'un, Faulkner'in ve Henri Michaux'nun eserlerini çevirdi. Bu dönemi şöyle yorumlayacaktı: "Ben yaşadıklarımdan çok, okuduklarımı hatırlarım."[31]

1930'ların sonuna doğru Borges, 1940'lardaki en yaratıcı dönemini tetikleyen bir kaza geçirerek, septisemiye bağlı yüksek

28 Osvaldo Ferrari, *Borges en diálogo* (Buenos Aires, 1985), s. 227-8 ve *The Aleph*, s. 240-3.
29 *Obras completas*, s. 406.
30 *A.g.e.*, s. 866.
* "Bizans", *Her Şey Ayartabilir Beni*, W. B. Yeats, çev. Cevat Çapan, Helikopter, 2011, s. 79.
31 Sorrentino, *Siete conversaciones*, s. 145.

ateş sebebiyle ölümle burun buruna geldi. 1938'in Noel arifesiydi ve ortalık sıcaktan kavruluyordu. Borges, evine yakın mesafedeki Ayacucho Sokağı'nda yaşayan Emita Risso Platero isimli bir hanım arkadaşıyla akşam yemeği için sözleşmişti. Arkadaşını karşılamak için merdivenlerden aceleyle çıkarken, kafasını yeni boyanmış ve kuruması için açık bırakılmış bir pencerenin sivri köşesine çarptı. Büyük olasılıkla pencereyi fark etmemişti ya da gözleri iyi görmüyordu. Kim bilir, belki de babasının ölümünün üzüntüsünden dikkati dağılmıştı ya da bir hanımefendiyle buluşmanın heyecanıyla aklı yerinden gitmişti. Annesi, iki hafta boyunca hastalanmış oğlunun yatağının yanından ayrılmadı. Kâbuslar ve uykusuzluk, Borges için bir işkenceye dönüşmüştü; uykusuzluk sorunu bu kazadan sonra başlamış olabilir. Kırılan camdan fırlayan bir parça başına saplanmıştı. Kesik yarası yeterince iyi temizlenmemişti. İki hafta boyunca yaşamla ölüm arasında gidip geldi, yüksek ateşin etkisiyle sayıkladı, odasının kapısından içeri giren hayvanlar türevi birtakım halüsinasyonlar gördü. Leonor Acevedo de Borges, oğlunun yalvarmalarına teslim olarak ona Ray Bradbury'den bir sayfa okudu ve duyduklarını anlayıp anlamadığını kontrol etti. Borges iyileştiğinde, annesinin korkulu gözlerle dinlediği fantastik öykülerini yazmaya başlayacaktı.[32] Annesi 1964'te bu önemli kazayla ilgili yorumunda, oğlunun beyninde bazı değişiklikler olduğunu ifade etti. Tıpkı attan düştükten sonra kusursuz bir belleğe sahip olan Uruguaylı *gaucho* Funes karakteri gibi Borges de, başından ölümcül bir yara aldıktan sonra, o muhteşem kurmacalarını üretmeye başladı. Kafasındaki yara kalıcı yumrular bıraktı. Borges o kazadan sonra ölseydi, diyor Harold Bloom, bir hiç olarak ölecekti.

"Güney" öyküsünde bu kaza, içeriği zenginleştirilerek canlandırılmıştır. Tarih, 1939'un Şubat ayı olarak değiştirilmiştir ve ailesinin iki kanadındaki uyuşmazlığından ötürü kararsızlığa düşüp en sonunda romantik ölümü seçen Juan Dahlmann, Borges'in ta kendisidir. Dahlmann, Weil'in *Binbir Gece Masalları*'nın nadir bulunan bir baskısını ele geçirir. Bu hazineyi inceleme arzusuyla dopdolu, asansörü beklemeden merdivenleri tırmanmaya başlar. Karanlıkta alnına bir şey "sürtünür" ve o ilk başta bunun bir kuş

32 "Especial Borges", *El País Cultural*, 85 (7 Haziran 1991), s. 3.

ya da bir yarasa olabileceğini düşünür. Aslında birinin açık unuttuğu yeni boyanmış bir kapının sivri köşesi başını yaralamıştır ve üstü başı kan içindedir. Dahlmann'ı aceleyle merdivenlere yönelmeye iten şey, bir kadın değil, bir kitaptır.* *Binbir Gece Masalları*'nın farklı versiyonları (Lane, Burton) hakkında eleştiri yazıları yazan Borges, kurnaz Şehrazad'ın, her gece başka bir öykü anlatarak başının kesilmesinden kurtulmasına hayranlık duymaktaydı. Kurgu ölümü geciktirebilir mi? Okumak, insanın zihninde başka bir zaman dilimine giden bir tünel açar mı? Nazi ölüm mangası tarafından idam edilmek üzere olduğunu anlayınca, yazmayı yarım bıraktığı oyunu tamamlamak için Tanrı'dan bir yıl süre dileyen bir yazarın hikâyesinin anlatıldığı "Gizli Mucize" öyküsünde, Borges bu iki soru üzerinden bir gizem sunmaktadır.**

Dahlmann, ateşten bitkin düşmüştü, *Binbir Gece Masalları*'ndaki resimler kâbuslarına giriyordu. Onu, Ecuador Sokağı'ndaki bir sanatoryuma götürürler (Bioy Casares'in evinin bulunduğu o sokakta hastane yoktur). Muayene ve ameliyat süreci ona işkence gibi gelir. Midesi bulanarak uyandığında, sargılar içinde, kuyu gibi bir odadadır. Ameliyatı izleyen gün ve gecelerde, "kendinden en ufak ayrıntısına varıncaya kadar nefret eder" (*minuciosamente se odió*): Kendinden, bedensel ihtiyaçlarından, uğradığı aşağılanmadan, yüzünde hışırdayan üç günlük sakalından nefret eder.[33] (Kendi bedeninden tiksinmektedir Borges.) Ne bir kitabı okumak için yalvarırken ne de ameliyat masasındayken ölmek, Dahlmann'ın kendisi için arzuladığı ölümlerden biridir. O, romantik ölümü arzulamaktadır. Öykünün devamında Dahlmann'ın nekahat dönemini okuruz. Brasil Sokağı'nda, devrik lider Yrigoyen'in evinden birkaç metre uzaklıktaki bir kafede kahvesini içerken, anın sonsuzluğu içinde yaşayan, büyülü, çok büyük bir kedinin tüylerini okşar. Kafeden ayrılıp, bir trenle ailesinden kalma güneydeki eve doğru yola koyulur. Bu şaşırtıcı kedi, öyküdeki en dikkat çekici unsurdur ve iyileşme dönemin-

* "Güney", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 155-163.

** "Gizli Mucize", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 131-139.

33 Jorge Luis Borges, *Collected Fictions*, çeviri, Andrew Hurley (Londra, 1998), s. 175.

deki Dahlmann, kediyle kendisinin birbirlerinden bir camla ayrılmış olduklarını düşünmektedir (düşüncenin şeffaflığı). Bence, bu Schopenhauer'in kedisidir. Ona göre bu "hayvan, şimdiki ete kemiğe bürünmedir. Kedinin şimdiyi, bize kıyasla, daha huzurlu ve daha sorunsuz yaşaması oldukça mantıklıdır."[34] Kedi, Dahlmann'm arayıp da bulamadığı saf "kudrettir", yaşam gücüdür, zindeliktir. Borges'in Beppo adında şişman, beyaz bir kedisi vardı. Tren, Constitución istasyonundan yola çıkarken Dahlmann, kötü talihinde büyük rol oynayan *Binbir Gece Masalları*'nın ilk cildini bavuldan çıkarır. Ancak o, kedi gibi hayatta olmanın sevinciyle, aklını Şehrazat'a ve onun gereksiz mucizelerine veremez, kitabı kapatır ve kendini yaşamaya bırakır. Dahlmann güneye doğru giderken aynı zamanda geçmişe doğru gitmektedir. Dahlmann, kontrolörün ikazıyla hiç bilmediği bir istasyonda trenden indiğinde, öykü geçmişin ve şimdinin birbirine karıştığı olağanüstü bir finale girer.[35] Dahlmann masasında otururken, "gerçekliği susturmak üzere"[36] *Binbir Gece Masalları*'nı okumaya başlar, ancak, okumak onu kurtaramayacaktır. Az ötesindeki masada oturan kabadayılardan biri ona meydan okur (bu adam, Dahlmann'm hakkında yazmayı çok sevdiği kabadayılara benzemektedir ama burası kırsal bölge olduğu için sadece bir *gaucho*'dur.) Tıpkı kedi gibi, anın sonsuzluğu içinde yaşayan yaşlı bir *gaucho*, odanın bir köşesinden Dahlmann'a kınsız bir kama fırlatır, kama aniden gelip ayaklarının dibine düşer. Dahlmann kamayı yerden alarak dışarı çıkar. Artık bir kahraman olarak ölebilecektir ve hiç kimse, bir pencerenin sivri köşesi yüzünden onu aşağılayamayacaktır. Görülen o ki, Borges, yaşadığı kazayı, erkeklik, okuma, zaman, sonsuzluk ve kahramanlık takıntılarına uygun düşürmek için eğip bükmüştür. Son kısa paragrafta, bir bıçak düellosunda korkusuzca mücadele ederken ölmenin, düşlediği en kusursuz ölüm olduğunu öne sürmektedir.*

34 Arthur Schopenhauer, *Essays and Aphorisms*, çeviri R. J. Hollingdale (Harmondsworth, 1970), s. 45.

35 Editörler, Norman Thomas di Giovanni, Frank Macshane ve Daniel Halpern, *Borges on Writing* (Londra, 1974), s. 58.

36 *Collected Fictions*, s. 178.

* "Güney", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 155-163.

1940'lar, Savaş, Peronizm ve Yazma Sanatı

1938'in Noel arifesinde geçirdiği kaza, Borges'in on yıl boyunca sürecek en verimli ve sıradışı dönemini başlatacaktı. 1940'lara kadar olan süreçte, geçmişte yazdıklarının neredeyse tamamını reddetmiş bir şair olarak, sayısız deneme yazmış, not tutmuş, ancak, yaşam ve akıl hakkındaki o alışılmadık, kuşkucu, *kışkırtıcı* görüşünü ifade edecek bir yöntem geliştirmeyi başaramamıştı. O dönemde, *Sur* dergisi, Adolfo Bioy Casares ve şefkatli annesi Leonor'un yanı sıra, 1939'da İspanya Cumhuriyeti'nin çökmesiyle birlikte Arjantin'e dönen kız kardeşi Norah'yla kocası Guillermo de Torre, Borges'e koltuk çıkmışlardır. Düzenli bir işte çalışıyormuşçasına Miguel Cané Kütüphanesi'ndeki okumalarını sürdürdüğü bu kasvetli yıllarda, kendi deyimiyle, "gerçek mutsuzluğu" yaşamaktaydı.[1] Bana göre o, giderek zayıflayan gözleri, yerel politikaların baskısı ve Avrupa'da patlak veren İkinci Dünya Savaşı yüzünden bir köşeye çekilerek, gerçeklerle savaşmaktan vazgeçmişti; bu konuları bazı öykülerinde dolaylı olarak eleştirmiştir. 1940'ta, Adolfo Bioy Casares ve Silvina Ocampo'nun da katılımıyla, *Antología de la literatura fantástica* [Fantastik Edebiyat Antolojisi] adında bir kitap hazırladı. Fantastik edebiyatın nadir örneklerinden biri olan bu kitap, tıpkı 1943'te yayımlanan *Los mejores cuentos policiales* kitabında topladığı detektif öyküleri gibi, zor günler geçirmekte olan Borges'in moral kazanmasına ve edebiyattaki konumunu gözden geçirmesine imkân vermiştir. 1940'taki bir yazısında o yılları şöyle özetliyor: "Bunu 1940'ın

1 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, (yazarın iştirakiyle) çevirmen ve editör Norman Thomas di Giovanni, (New York, 1970), s. 241.

Temmuz ayında yazıyorum. Gerçeklik, benim için her geçen gün bir kâbusa dönüşmekte. Gerçekliğin ima dahi edilmediği sayfalardan başka bir şey okumam imkânsız." (Ve ardından, Olaf Stapledon'ın kozmolojik fantezilerini, metafizik ve teoloji üzerine çalışmaları, Ellery Queen ve Nicholas Blake'in uçarı sorunlarını sıralıyor.) Borges, 1940'lar boyunca, Alan Pauls'un deyimiyle "son derece üretken bir antoloji editörüydü". Yine o dönemde, "Séptimo Círculo" koleksiyonunda topladığı detektif öyküleriyle birlikte, dostlarının yardımıyla ve biraz da risk alarak, 30'dan fazla kitap hazırlamıştı.

Geçirdiği kazanın akli durumunu etkileyip etkilemediğini sınarken, kitap eleştirilerini ve denemelerini Edgar Allan Poe'nun tarzıyla harmanladığı yeni bir kısa öykü türü keşfederek, "*Don Quijote* Yazarı Pierre Menard" adında, alaycı bir eleştirisi yazısı gibi başlayan muhteşem bir öykü yazdı. İlk olarak *Sur* dergisinde yayımlanan bu öykünün kurmaca olduğu okura belirtilmemişti. Kurmacasını öykü diye sınıflandırmaktan kaçınmıştı Borges.[2] Biyografik bir çerçeveden baktığımızda, bu öyküyü, sanatçının 1939'da yaşadığı bunalımını açığa vurduğu otoportresi diye nitelendirebiliriz. Yazar, öykünün ilk satırlarından itibaren kendisiyle alay ederek, katıla katıla gülmektedir. Borges, 1966'da, Luis Harss'a, bütün öykülerinin perde arkasında "bir şaka" olduğunu çıtlatmıştır.[3] Kırsal yaşamdan gelen, niteliksiz ve aşırı duygusal Menard, yirmi tane değersiz, ufak tefek çalışması yayımlanmış bir Fransız yazarıdır; kendini acımasızca yargılamaktadır Borges. Menard'ın çalışmaları, dikkat çekici bir biçimde, felsefe ve şiir üzerinedir. Leibniz, Lull, Valéry, satranç ve çeviri hakkında yazan Menard, eserlerinden birinde, Bertrand Russell'a ve "Akhilleus ve Kaplumbağa" meseline atıfta bulunmuştur ... ki bunların hepsi, Borges'in ilgi alanlarıdır. Eğer Menard hakkında bir araştırma yaparsanız, Gustave Lanson'ın 1923'te yazdığı resimli Fransız edebiyatı tarihçesindeki bir dipnotta, Louis Menard'ın kaynak gösterildiğini görürsü-

2 Jorge Luis Borges, *Oeuvres complètes*, 1, editör Jean Pierre Bernès (Paris, 1993), s. 1556.

3 Luis Harss, "Jorge Luis Borges o la consolación por la filosofía", Los Nuestros (Buenos Aires, 1966), s .147.

nüz. Borges'in ilham kaynağı işte bu dipnottur. O kendisini her zaman dünya edebiyatındaki bir dipnot olarak görmüştür. Borges, bir Menard'dır. Lanson'a göre Menard, "birçok şair ve filozoftan bilgedir ve şair olamayacak kadar filozof, filozof olamayacak kadar da şairdir. Menard'ın yaratıcı zekâsı, kendine has zenginliklerle doludur: Ancak, kendisini zirveye taşıyacak ince zekâsını kullanmanın yolunu bulamamıştır."[4] Borges'in ikilemi şuydu: o, sistematik felsefeyi maskaralıktan başka bir şey olarak göremeyecek kadar hazcı bir filozof, dönüşmeyi istediği aşk şairi olamayacak kadar bilgeydi. Menard'ın 1918'de, Don Quijote'nin hikâyesini baştan yazmaya karar vererek, Cervantes'in dünyasının derinliklerine dalması ve anlatıcının, Cervantes'e ait üç satırın tıpatıp aynısını, Cervantes değil de Menard yazdığı için okur tarafından tebrik edilmesini talep etmesiyle, öykü absürdleşir. Aslında Menard'ın arkaik üslubu, belli bir yapmacıklıktan zarar görmektedir. Cervantes ise, dönemin İspanyolcasını büyük bir kıvraklıkla kullanmaktadır. Menard'ın bu beyhude çalışması sadece bir okuma ve çeviri eylemidir, ne var ki Borges, bu yolla akıl sağlığını denetlemiştir. Borges'in bu öyküdeki son eleştirisi, yazarların büyük çoğunluğunun, farkında olmadan, eskiden yazılmış şeyleri tekrarlamalarıdır. Menard ise, bu gerçeği bilmesine rağmen, öyküsünü yazmaya devam etmiştir. *Don Quijote*'yi Menard'a atfetmek de, diyor Borges öykünün son paragrafında, *Imitatio Christi*'yi Louis Ferdinand Céline'e ya da James Joyce'a atfetmek de, kitabın o çok ince, ruhani ipuçlarını yeterince yenilemek değil de nedir?* Onu, Almagro Sur'daki kütüphanenin bodrum katında, kahkahalar atarken hayal edebiliyorum. 1939 yılına ait on bir sayfalık bir Menard elyazması, yakın geçmişte, 500.000 Amerikan dolarına satılmıştır.

1939'da, annesi, kız kardeşi ve eniştesiyle birlikte, Anchorena Caddesi 1670'e taşındı. Dul eşi María Kodama'nın kurduğu ve yöneticisi olduğu Uluslararası Jorge Luis Borges Vakfı, günümüzde bu evin bitişiğindedir. Bu evde yaşarken yazdığı "Döngüsel Yıkıntılar" öyküsünde, *Hayaller ve Hikâyeler* kitabının ön-

4 Gustave Lanson, *Histoire Illustrée de la Littérature française*, 2 (Paris, 1923), s. 347.

* "*Don Quixote* Yazarı Pierre Menard", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 33-44.

sözünde belirtildiği gibi bütün olaylar gerçeküstüdür. Lewis Carroll'a ait olduğu öne sürülen epigraf da gerçeküstüdür. Mitik zamanda, boz tenli bir adam, başka bir adamı düşleyerek canlandırmak üzere bir tapınağa gelir. Boz tenli adam, kendi iradesinden ve aklından ortaya bir hayat çıkarmak için günlerce çabalar; bu öykü, kendi yeteneklerini analiz etmekten hoşlanmayan ve öykülerinin kaynağının gördüğü düşler olduğunu söyleyen bir yazarın kaleminden çıkmış, yaratıcı akıl hakkında bir meseldir. O, dış gerçeklikten bağımsız, içsel bir deneyim olan düş görmeyi okumaya benzetiyordu. Vardığı yerin yabancısı olan boz tenli adam, binbir gece boyunca gördüğü çeşitli düşlerin ardından, ateşin yakıp yok edemeyeceği sevgili oğlunu, sihirli bir düşü, Âdem'ini yaratmayı başarır. Bu boz tenli adam, ilk başta, kendisinin de aslında başkası tarafından düşlenmiş bir hayalet olduğunu fark edemez. Ancak, alev dilimlerinin arasına girince, alevlerin etini dağlamadığını, ısı ve ateş saçmaksızm onu okşarcasına sarmaladığını, aslında kendisinin de bir hayal, bir başkasının düşü olduğunu büyük bir dinginlikle, eziklikle ve dehşetle anlar.* Bu öykü, pek çok kişi tarafından, Borges'in kendisini babasına karşı borçlu hissetmesinin itirafı olarak değerlendirilmiştir. Ancak bana göre, özgünlük diye bir şeyin var olmadığından hareketle, yaratıcı sanatın mucizeleri ve hayal kırıklıklarıyla ilgilidir; yaratan da yaratılan da biziz. Borges, "belli belirsiz Doğu sahnesini" kabul ediyordu ki bu eser Yaradan'ın kendi eşsizliğini duyumsatma ustalığının bir arketipi olan Pythagorasçı ve Doğu'ya özgü döngüsel zamana gönderme yapıyordu. Ancak buradaki en önemli husus, 1940'ta yazılmış öykünün bir düşten kaynaklanmasıydı: "Öykümün tamamı, gördüğüm bir düşle ilgilidir. Bu öyküyü yazarken, günlük uğraşlarımın hepsi, (şehir kütüphanesindeki işim, arkadaşlarımla birlikte izlediğimiz filmler, yediğimiz yemekler) birer düş gibiydi. O hafta boyunca, benim için tek gerçeklik, bu öyküydü."[5] Bana göre, yaratıcı ateşin veya okuyarak kendinden geçmenin bundan daha iyi bir tarifi

* "Döngüsel Yıkıntılar", çev. Tomris Uyar, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 2005, s. 45-51.

5 *The Aleph*, s. 268. ["Alef", çev. Fatma Akerson, *Alef*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 149].

olamaz; aynı zamanda da, gerçeklik karşıtıdır; Borges, 1940'larda Nazizm'den ıstırap çeken Buenos Aires'e sırtını dönmüştür.

1942'de yazdığı "Bellek Funes", uykusuzluk üzerinedir ve onun en sürükleyici öykülerinden bir diğeridir. Bu absürd öyküdeki belleğe dayalı oyunların Borges'in körlük korkusundan kaynaklanması hayli dokunaklıdır; her geçen gün, yavaş yavaş kaybolan görülebilir dünyanın anılarına tutunmaya çalışan bir şair sanki lanetlenmiş gibi, zihnini gereksiz düşüncelerden arındıramaz, bir türlü gevşeyemez ve uyuyamaz. "Bellek Funes" öyküsünün "Borges" isimli anlatıcısı, söze kutsal sayılan bir eylemle, "Hatırlıyorum onu..." diyerek başlar ve 1884'te kuzenleriyle birlikte yazlarını geçirdiği Fray Bentos'ta karşılaştığı Uruguaylı genç, sıradan bir çiftçinin (*orillero*) hikâyesini aktarır. Borges'in, Arjantin'i ve Uruguay'ı, Río de la Plata'nın (Gümüş Nehir) tamamını kaplayan tek bir ülke olarak görüp, Uruguay'dan eski tabirle "Banda Oriental" (Western Bank) diye bahsetmesi dikkat çekicidir. Uruguay'ın annesinin anavatanı olması sebebiyle, aslında her iki ülke de onun vatanı sayılırdı. Borges, Funes'i, üzerinde *bombachas*'ıyla (*gaucho* pantolonu), bir Kızılderili kadar kıpırtısız yüzüyle, İtalyancadan gelme "ş" sesini taşımayan sesiyle, kemikli ellerinden birinde tuttuğu ve onu hiç kimsenin görmediği gibi gördüğü koyu renk bir çarkıfelek çiçeğiyle hatırladığını sanmaktadır. Bu ifade, Borges'in miyop gözleri yüzünden en fazla birkaç ayrıntıyı seçebilmesi, öte yandan Funes'in, geçirdiği kazanın ardından, algılarının ve belleğinin yanılmaz hale gelmesiyle ilgilidir. Kendisini "Borges" diye adlandıran anlatıcı, söylenen kelimeleri aynen aktarmayı denemeyeceğini, çünkü onları getirmenin imkânsız olduğunu, bu yüzden de Funes'in kendisine anlattıklarını, gerçeğe sadık kalarak özetleyeceğini ifade eder. Funes'le tanıştıklarında, Funes ona kaza geçirmeden önce, kendisinin de bütün Hıristiyanlar gibi olduğunu söyler (Borges kafasını pencereye çarpmıştır, Funes ise attan düşmüştür); o da eskiden herkes gibi kör, sağır, *uyurgezer* ve havaidir. Anlatıcı, aklındakilerin tamamını unuttuğu bir düşün içindedir. İnsanoğluna özgü bir aşkınlık halidir bu. Borges hiçbir şeyi aklında tutamadığı için, Funes'in ona aktardığı sözcükler bile hatırlanamazlar ve yeniden üretilemezler. Funes'in gözlerinin önündeki dünya, akıl

sır ermez ayrıntılarla dolup taşmaktadır. Biz, masanın üstündeki içi şarap dolu bir kadehi algılarken, Funes onu oluşturan bütün üzüm tanelerini, gökyüzündeki bütün yıldızları ve bunlara benzer sonsuz sayıdaki rastlantısal ayrıntıyı seçebilmektedir. Funes Borges'e, "*Belleğim, beyim, bir çöp yığını gibi*" (*vaciadero de basuras*) diye açıklamada bulunur.[6] Aklına gelen herhangi bir düşüncenin imgelerinden sıyrılamaz. Milyonlarca gereksiz imgeden oluşan bu çöp yığını, hem Borges'e hem de Funes'e aittir ki bu, bilincin gereksiz bilgiyi ayıklamaktaki kifayetsizliğiyle ilgili müthiş bir eğretilemedir. Funes, her yeni güne uyandığında, bir önceki günün ayrıntılarını hatırlamak için karanlık bir odaya girer ve bütün zamanını orada geçirir; geçmişteki deneyimlerini 70.000 anıya indirgemeyi dener. Hiç anlamadan Latinceyi öğrenir. Öğleden sonra saat 3.14'te, yandan gördüğü bir köpekle saat 3.40'ta karşıdan gördüğü bir köpek aynı imge olamayacağı için, "sadece tür simgesi olan *köpek*'in birbirine benzemez, çeşitli boy ve bosta bir sürü köpeği kapsadığını kavramakta zorlanır". Her bir taşın, her bir kuşun, her bir dalın kendi özel ismiyle anılması çılgınlığı (Borges burada Locke'a gönderme yapıyor), Funes'in "genel, Platonik düşüncelerden yoksun olacağı" anlamına gelmektedir. Borges bu öyküden ikna edici bir sonuca ulaşmıştır: "Düşünmek; farklılığı unutmak, genelleyebilmek, soyutlama yapabilmek demektir." Onun körlükle başa çıkma yöntemi, karanlık zihnini sınırsız sayıda görsel ayrıntıyla doldurmaktı. Biz bu muhteşem öyküden pek çok sonuç çıkarabiliriz, ancak, konuyu biyografik amaçlı irdelediğimizde, kör olmaktan ölesiye korkan Borges'in, içine düştüğü girdaptan kurtulmak için dünyayı belleğine sığdırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Joyce hakkında yazdığı bir makalede (*Sur*, Şubat 1941), Borges kendi kısa öyküsünü bir sayfada özetler, Funes'i Nietzsche'nin Zerdüşt'ünün habercisi olan bir canavara dönüştürür. İzlediği yöntem, özetin özetini çıkarmak, gereksiz unsurların tamamını metnin dışına atmaktır. Joyce'un *Ulysses*'ini espri konusu yaparak, yalnızca ve yalnızca her şeyi aklında tutabilen bir Funes'in, onu okuyup, içindeki konuların hepsini hatırlamayı başarabileceğini ifade etmiştir. *El otro el mismo* (1964) kitabında yer alan ve onun en önemli şiirle-

6 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 488.

rinden biri olan "Uykusuzluk" (1936), ondaki dışavurumcu yönü yansıtmaktadır. Şair, uykusuzluktan, dikkatini verememekten, aklını gereksiz bilgilerden arındıramamaktan şikâyetçidir: "Bu gece, ölümsüzlüğün korkunç bir şey olduğunu fark ettim." Borges, o gece Funes'e dönüşmüştür.

1942'de yazdığı ve en sevdiği detektif öykülerini tiye aldığı "Ölüm ve Pusula", savaş yıllarını ve esrarlı bir kâbusu çağrıştıran bir öyküdür. Borges bu başlığın, derlemenin tamamını kapsamasını istemiş, ancak yayıncısı *Hayaller ve Hikâyeler*'de karar kılmıştır. Hayali bir Buenos Aires'te geçen öyküde, kötü şöhretli Paseo de Julio'da işlenen birtakım cinayetleri aydınlatmanın peşine düşen bir detektif, Adrogué'deki bir otelde, ökaliptüslerin "bitimsiz" rayihasında, garipten de öte bir sorunla karşılaşacaktır ("bitimsiz" Borges'in sıkça kullandığı sıfatlardan biridir; ben "sinen" demeyi tercih ederdim). Görsel öğeler barındırmayan öyküde, Yahudi mistisizmiyle ilgili kitaplara pek çok gönderme olduğu gibi, iki detektifin bir cinayeti aydınlatmaktaki farklı yöntemleri birbiriyle karşılaştırılmıştır. Treviranus isimli detektif, insanı usandıracak kadar sağduyuludur. Katil, ilk cinayeti değerli gökyakutlarını çalmak için işlemiştir. Hahamlı açıklamalar Treviranus'a göre değildir; çevrilemez, muhteşem bir İspanyol atasözü telaffuz eder: *No hay que buscarle tres pies al gato* ("Bir kedide üç pati arama" ["Bu konuda fazla kafa yormanın gereği yok."]* Diğer detektifin ismi Lönnrot'tur ve isminin içindeki "kızıl"' sözcüğü, ondan intikam almak için bazı kitaplar aracılığıyla akılsal bir tuzak kuran Kızıl Scharlach isimli gangsterle bağlantılıdır. Lönnrot ismi, Fin destanı *Kalevala*'nın derleyicisi Elias Lönnrot'tan alınmıştır. Borges'in Lönnrot'u, bir "uslamlamacı", bir Auguste Dupin (Poe'nun Dupin'i, olayları oturduğu yerden, düşünce gücüyle çözer), bir serüvenci, bir parça da kumarbazdır; yani, hemen hemen Borges'in ta kendisidir. 1946'nm Temmuz ayında yazdığı bir yazısında Borges, Sherlock Holmes'un ve Valéry'nin Monsieur Teste'inin selefi olan Dupin'in, detektif öykücülüğünün başlangıcı olduğunu ifade etmiştir: "Onun yüz hatlarını bile önemsemeyiz: Dupin'in sonsuz karanlığı ve kitap-

* "Ölüm ve Pusula", çev. Tomris Uyar, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 118.

lıkları hariç, dikkate değer hiçbir özelliği yoktur." Borges'in tarif ettiği Dupin, adeta kendisi gibi kördür. Lönnrot, Treviranus'un açıklamalarının ilginç olmadığını düşünmektedir. Lönnrot'a göre varsayımlar, gerçeğin aksine, ilginç olmak zorundadırlar. Lönnrot, bu soruşturmada, alışılmadık bir yönteme başvurarak, tıpkı Peron'un gölgesindeki 1940'larda, vaktini sadece kitap okuyarak geçiren Borges gibi, kitapları incelemeye başlar. Treviranus cinayetten söz etmek isterken, Lönnrot, Tanrı'nın çeşitli adlarını tartışmak ister. Treviranus şüphelinin birini sorgularken, Lönnrot kafasında şapkasıyla harıl harıl kitap okur. Gündelik yaşam unsurlarının bilinçli olarak reddedilmesi, kitapların içinde yaşamayı seçmiş Borges'in kendi imgesidir (o hiçbir zaman alışverişe çıkmamış, çamaşır yıkamamış, yemek yapmamıştır). Lönnrot (bir zamanlar Buenos Aires'te de bir tane bulunan) bir Baedeker'den kesilmiş kentin ayrıntılı bir planından yola çıkarak üç cinayetli bilmeceyi çözer ve Treviranus'a dördüncü cinayetin işleneceği yeri söyler; burası, kentin güneyinde, suları çamurlu, moloz ve çerçöpe bulanmış küçük bir çayın kıyısındaki bir *malikânedir*. Sorunu oturduğu yerden çözmüştür; durumlar, gerçekler (adlar, hapishane kayıtları, yüzler... vs), onu "ilgilendirmemektedir". Malikâneye vardığında, Kızıl Scharlach'ın kurduğu zihin tuzağına düşer. Lönnrott ve Scharlach, Borges'in yaz tatillerini geçirdiği Las Delicias otelinde yüz yüze geldiklerinde, Scharlach ona bir polis tarafından vurulduktan sonra yaşadığı cehennemi anlatır. Scharlach'ın acı içinde kıvranmaları, bana Borges'in 1938'de geçirdiği kazadan sonra, septisemi yüzünden günlerce acı çekip, ölümle burun buruna gelmesini hatırlatmaktadır.

Kızıl Scharlach midesinde bir polis kurşunuyla simetrik bir labirente hapsolmuştur. Scharlach burada, tıpkı "Güney" öyküsünde kendi bedeninden iğrenen Dahlmann gibi, bedeninden, iki elinden, iki akciğerinden tiksinmeyi öğrenmiştir; yine Borges'in kendi bedeninden tiksinmesiyle ilgili bir ayrıntı. Bir İrlandalı rahip, labirente hapsolmuş Scharlach'ı İsa dinine çekmeye çalışmıştır. Lönnrot'tan intikam almak için ant içen Scharlach, onun bir "saf akılla düşünen bir kişi" olduğunu bilerek, ağını ona göre örmüştür. Öykünün sonunda Lönnrot, bu

gangster tarafından öldürüleceğini bilmiyormuş gibi, ona bir dahaki sefere, tek düz çizgiden oluşan başka bir tehlikeli labirenti, Zeno'nun paradoksunu kullanmasını teklif ederek kurtulmayı dener. Ancak Lönnrot'un yaşamak için ikinci bir şansı olsa dahi, Scharlach onu yine de öldürecektir. Lönnrot, Borges'in kendisi değildir, yalnızca onun benliklerinden biridir. Saf akılla düşünen Borges, gündelik yaşamın sıkıcı ayrıntılarıyla ilgilenmez, akıl dünyasının içinde yaşar, ama Lönnrot'un aksine, aklın, ölüm ve aşk gibi zorlu bilmecelerin üstesinden gelme gücünün varlığına inanmazdı. Pierre Menard öyküsünde şunu okursunuz: "Son çözümlemede, yararsız olmayan hiçbir zekâ oyunu yoktur."* Treviranus ve Lönnrot'un çift yüzlü Janus misali bir birleşimi, değerli görülen felsefi doktrinlerle alay eden Borges'in ta kendisidir.

1943'te yazdığı "Gizli Mucize", bu yararsızlığın en iyi şekilde anlatıldığı öykülerden biridir. Öyküde, 1939'un Mart ayında Prag'da, *Düşmanlar* adlı bitmemiş bir oyunla, Borges'in *Sonsuzluğun Tarihi*'ne benzeyen *Sonsuzluğun Zaferi*'nin ve bir deneme kitabının yazarı olan Jaromir Hladík, III. Reich'ın zırhlı birliklerinin şehre girmesinden sonra tutuklanmıştır. Hladík, hapishane hücresinde idam edileceği günü beklerken, ölümünün nasıl olacağını sonsuz biçimde zihninde kurar ve bir dizi düşsel infazın ardından, dehşete kapılarak, gerçeğin bizim gerçek hakkındaki beklentimizle örtüşmediğinin farkına varır. Ancak, belli bir ayrıntıyı önceden kestirmek, onun gerçekleşmesini önlemek anlamına gelmemektedir; o, Şehrazad değildir. Hladík isimli bu edebiyatçının titizce çizilmiş portresi, Borges'in Borgesvari bir üslupla kendisiyle alay etmesidir. Hladík, 40 yaşını geçmiş, bir iki dostlukla birçok alışkanlık dışında yaşamını "edebiyat denen sorunlu uğraş"a adamış bir yazardır. Başkalarının başarılarını ortaya koyduklarıyla ölçerken, onlarınsa kendisini uzaktan kurduğu ya da tasarladıklarıyla değerlendirmelerini beklemektedir. Yayımladığı bütün kitaplar, onda tanımlanması zor, "karmaşık bir pişmanlık duygusu" bırakmıştır. 1940'larda, ünlü olmadan önce, Borges de kendi eserlerini benzer bir şekilde değer-

* *"Don Quixote* yazarı Pierre Menard", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 42.

lendirmekteydi. Hladík, Böhme'nin, Bradley'in eserleri üzerine yaptığı evren ve sonsuzluk konulu çalışmalarından ve bunların yanı sıra, bir antolojide yer aldıktan sonra, kendisinin bile hayretle karşılayacağı üzere başka antolojilere de nakledilen dışavurumcu şiirlerinden bahseder (Tıpkı Borges'in, gözden çıkardığı "Rusia" başlıklı avangard şiirinin, Hidalgo'nun 1926'da hazırladığı antolojide yer alması gibi). Kendisini Hladík'le özdeşleştiren Borges'in Portekizli ataları Yahudi'ydi; Borges ismi, Portekiz'de çok yaygındır ve "Burjuva" anlamına gelir. 1492'de İspanya'dan sürgün edilen (ya da İspanyol Engizisyonu tarafından inançlarından döndürülen) Yahudiler, ilk önce Portekiz'e yerleşmişler, daha sonra İspanyolcanın eski bir türünü konuşan Sefaradlar olarak Yeni Dünya'ya ve Afrika'ya dağılmışlardır. Borges'in büyük büyük atalarının da içinde bulunduğu bu topluluk, "Portekizli" olarak bilinirdi. Yahudilerin Avrupa ve Arjantin'deki yazgısını temsil eden Hladík, "Yeryüzünde, damarlarında bir damla da olsa Yahudi kanı akmayan tek bir kişi bile yoktur" diyen Borges'in benliklerinden biridir.

Hladík hapishane hücresinde idamını beklerken, manzum oyunu *Düşmanlar*'ı tamamlamak ister ve Borges bize ayrıntıları sunar. Hladík, Tanrı'ya dua eder ve rüyasında, tıpkı kendisi gibi Tanrı'yı arayan kara gözlükler takmış kör bir kütüphaneci görür. Kütüphaneci ona, Hindistan'ın haritasını içeren bir atlas verdikten sonra, Hladík, dileğinin kabul edildiğini söyleyen bir ses duyar. İdam mangasının önünde ölümü beklerken, şakağına koca bir yağmur damlası düşer ve yanağından aşağı yavaşça süzülür; çavuş, tam ateş emrini verdiği sırada, birden zaman durur. Tanrı, ona yarım kalmış oyununu bitirmesi için bir yıl süre tanımıştır. Belleğinden başka hiçbir belge yoktur elinde (tıpkı diğer öyküde, Borges'in körlüğe karşı tek silahının belleği olması gibi). Gizli, zihinsel labirentinde, oyununu bitirmek için iğneyle kuyu kazar gibi uğraşıp didinir. Ne kışladakiler ne de tüfeklerini kendisine doğrultmuş askerler odaklanmasını bozabilirler.* Oyununu yazmayı bitirdiği anda, yanağındaki yağmur damlası yere düşer ve Hladík vurulur. Borges, gerçek sanat eserinin, zihinde,

* "Gizli Mucize", çev. Fatih Özgüven, *Ficciones – Hayaller ve Hikâyeler*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2005, s. 131-139.

iradede gömülü, somutlaşması gerekmeyen bir erek olduğunu anıştırmaktadır. Hepimiz bu acı gerçeği biliriz. Ölümün kendisi için kaçınılmaz olduğunu anlayan herhangi biri, artık üretmeye devam edemeyecektir. Erişilmesi imkânsız bir ereğin farkındalığı, Borges'in 1940'lardaki çalışmalarının temeline uzanan bir çelişkidir. Sanatın bütününe yönelik bu anlayışını, zaman içinde şöyle geliştirmiştir: "Esinlenmenin vücut bulmasının tek engeli, belki de estetik olgusudur."[7]

1942'de Borges'ler, eskiden oturdukları Quintana Sokağı'na, ancak bu sefer Recoleta'nın dışındaki 263 numaraya taşındılar. 1944'te, anne Leonor Acevedo Suárez, oğluyla birlikte Maipú 994'e taşındı; Borges, sonraki kırk yıl boyunca, annesinin hayata gözlerini yumduğu bu evde yaşayacaktı (günümüzde, bu ev için bir bilgi levhası bulunmaktadır). Evinin penceresinden, akasya ve pelesenk ağaçlarıyla çevrili büyük San Martín Parkı'nı seyredebiliyordu. 1923'te yazdığı ve Macedonio Fernández'e adadığı şiirinin sonraki edisyonlarda kaldırılan son dizesinde, onu "Buenos Aires'in tutkulu seyircisi" olarak tarif etti. "Ruhu, bir düş veya ölüm gibi huzura kavuşturan" *parkın* banklarından birine oturmak, onun için günahlarından arınarak rahatlamaktı. *Barrio norte*'de birkaç kez taşınmak zorunda kalan Borges, dairesinin kirasını ödemek için artık para kazanmak zorundaydı.

1941'de geçirdiği kazadan sonra, oluşturduğu kurmacalarını yayımlamaya karar vererek, Arjantin'de ve muhtemelen İspanyol yazınında zamanın en devrimsel kitabı kabul edilen, yedi öyküdük, *Yolları Çatallanan Bahçe*'yi, Sur Yayınevi tarafından basılmak üzere hazırladı. Basım tarihiyle ilgili farklı fikirler beyan edilmiş olsa da, kitabın künyesine göre, ilk edisyon 1941'in Aralık ayında basılmıştır (ve telif hakkı 1942'dir). Borges 1944'te, kitaba başka öyküler de ekleyerek, *Ficciones - Hayaller ve Hikâyeler* başlığıyla yeniden basmıştır. *Hayaller ve Hikâyeler*, 1942'de "Premio Nacional de Literatura"ya ("Ulusal Edebiyat Ödülü") aday gösterildi, ancak, ilk üçe bile giremedi. Jüri, Borges'in öteden beri diline doladığı darkafalı milliyetçiliğin etkisinde kalarak, siyasi bir karar vermişti; kitabın fazla ussal ve insanlık dışı olduğunun öne sü-

7 Harss, "Jorge Luis Borges o la consolación por la filosofía", s. 152.

rülmesi, Borges'in kurmacalarının basmakalıp bir mantıkla eleştirileceği bir süreci başlatmıştı. 1942'nin Temmuz ayında, *Sur* dergisi onun imdadına yetişerek, bu deneysel yapıtı destekleyen yazarların ortak imzasını taşıyan "Borges'ten Özür Diliyoruz" başlıklı ("Desagravio a Borges") bir makale yayımladı. Ardından, onun onuruna bir akşam yemeği verildi. İki yıl sonra, *Hayaller ve Hikâyeler*'in yayımlandığı 1944'te, "Gran Premio de Honor de la Sociedad Argentina de Escritores" (SADE) adındaki özel ödüle layık görüldü. *Sur* dergisindeki yazarların onun bir önder olduğuna inancı tamdı. Eğer Borges ilk yarışmadaki ödülü alsaydı, diyor Horacio Salas, bu kadar sükse yapamazdı.[8] "Alef" öyküsünde, sihirli Alef'in sahibi Carlos Argentino Daneri isimli gösterişçi şairin, "Ulusal Edebiyat Yarışması"nda ikincilik ödülünü kazanması, Borges'in ilk jüri tarafından aşağılanmasıyla ilgilidir. Dr. Aita adında nispeten önemsiz bir yazar birincilik ödülünü alır (Aita gerçekte varolan bir yazardır ve PEN kulübünün Arjantin temsilcisidir). Mario Bonfanti üçüncü olur (Bonfanti, Borges ve Bioy Casares'in uydurdukları bir karakterdir ki bu sadece onların anlayabileceği bir şakadır (Söylentiye göre, Borges'in enistesi Guillermo de Torre'dir). Anlatıcı Borges şöyle ekler: "İnanması zor ama, benim kitabım *Kumarbazın Kartları*, bir tek oy bile alamadı. Zaferi bir kez daha aptallık ve kıskançlık kazanıyordu!"[9] *Kumarbazın Kartları*, onun herkesten sakladığı gerçek bir kitaptır. "Alef", gizemsel bütünlük (gizemci, deneyimini rastgele bir listenin dışında nakledemez), cinsel temelli kıskançlık ve kindarlık hakkında mizahi bir öykü olmasının yanında, yazın dünyasına hükmeden rekabeti, kini ve kıskançlığı incelemektedir. Borges, defalarca aday gösterildiği Nobel Ödülü'nü kazanamamıştır.

1946'da, Perón'un seçimden galip ayrılarak güç ve rağbet kazanmasının ardından Miguel Cané Kütüphanesi'ndeki dokuz yıllık görevine son verilen Borges, Córdoba Sokağı'ndaki bir markette çalışmaya başladı. Yeni işinde kümes hayvanı ürünlerinden sorumluydu. Kütüphaneden kovulmasındaki esas sebebin, savaş sırasında Müttefik Devletleri desteklemek olduğunu daha sonra anlayacaktı. Biyografi yazarı Emir Rodríguez Monegal'e

8 Horacio Salas, Borges: *Una biografia* (Buenos Aires, 1994), s. 205.
9 *Obras completas*, s. 626-7.

göre, Borges'in kütüphaneden kovulması, Perón'un onu "maço bir tavırla" aşağılamasıydı. Borges o günden sonra bir Peronizm karşıtına dönüştü. Siyasi duruşu, Batı'yı yabancı düşmanı milliyetçilere karşı savunma amacıyla örtüşüyordu. Bir makalesinde Perón'un "faşizmin yerel taklidi" olduğunu yazmıştır.[10] 1947'de, Adolfo Bioy Casares'le birlikte, ağırlıklı olarak çevirisi mümkün olmayan *lunfardo* adlı Buenos Aires'e özgü argo dilde yazdıkları "La Fiesta del Monstruo" (Canavarın Şöleni) başlıklı pastiş yazıda kastedilen canavar, Perón'dur. Perón'a sadık bir kabadayının Nelly'sine anlattığı öykünün konusu, Mayıs Meydanı'nda (Plaza de Mayo) miting yapacak olan Canavar'ı dinlemek üzere bir otobüsle yola çıkan bir çete hakkındadır. Çetedekiler daha meydana varmadan yorulmuşlardır ve yol üzerindeyken, Perón yanlısı sloganlar atmayı reddettiği için taşlanarak öldürülmek istenen zayıf yapılı, kızıl saçlı, dalgın bir Yahudi'ye çarparlar. Burada hoş olmayan bir ayrıntı sunulur: Anlatıcı, Yahudi adamın paramparça olmuş suratına bir çakı saplayarak onu öldürür. Maktul elinde kitap taşıdığı için, aklımıza hemen Hitler ve Perón gelmektedir. Bu diktatörlere göre, kitap okurları her zaman birer şüpheli niteliği taşımaktadırlar ve önderlerinin izinden giden bir kalabalık (*merza*) tarafından ölene kadar dövülmelidirler. Perón iktidarında böyle bir öykünün yayımlanması o kadar "tehlikeliydi" ki, Borges, metni daktiloda çoğaltarak dağıtmış, ancak daha sonra, 1977'de, Perón baş aşağı edildikten sonra yayımlayabilmişti.[11]

Alef kitabının 1949 baskısının epilogunda, Borges, Almanya'nın yenilmesini hiç kimsenin onun kadar istemiş olmadığını, Almanların trajik yazgısına da hiç kimsenin onun kadar üzülmediğini ve "Deutsches Requiem" (1946) öyküsünün, Almanya hakkında hiçbir şey bilmeyen "Almanseverlerin" arkasından ağlamayı bilemedikleri, anlamayı bile denemedikleri bu yazgıyı kavramak amacıyla yazıldığını ifade etmiştir.[12] Bu öykü, Zola'nın "İtham ediyorum" makalesine benzememekle birlikte, Almanya'yı Hitler'den ayrı tutmanın bir savunmasıdır. Eyüp Kitabı'ndan alınmış epigraf, sonu gelmeyen bir ıstırabı ima eder.

10 Edwin Williamson, *Borges: A Life* (Londra 2004), s. 409.
11 Borges, *Obras completas*, s. 392-402.
12 *A.g.e.*, s. 629. ["Epilog", çev. Peral Bayaz, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 151].

Öykünün anlatıcısı, çıkarıldığı mahkemede savaş suçlarını inkâr eden ve bir işkenceci, bir katil olarak idam cezasına çarptırılan Otto Dietrich zur Linde isminde bir Nazi subayıdır (Nürnberg Davaları kısa süre önce nihayete ermiştir). Linde, mahkeme sırasında hiç konuşmamıştır. Ancak, infaz arefesinde hikâyesini korkusuzca anlatacak ve sadece anlaşılmayı dileyecektir. Linde'nin iki tutkusu vardır: Müzik ve metafizik ya da daha özgül olarak, Brahms ve Schopenhauer (tıpkı Borges gibi). Borges'in müzik kulağının olmadığı iddia edilmiş, ancak o, Brahms dinlerken daha iyi yazdığını, "Blues" ve *Milonga*'yı sevdiğini ifade etmiştir. Linde, 1929'da Nazi partisine katılır ve dava arkadaşlarının uyguladığı şiddetten tiksinerek, yeni bir dönemde yeni bir insanın kimliğine bürünmek gerektiğini savunur ve bu yüce amaç için bireyselliğini feda eder. 1939'da, bir sokakta bacağına iki kurşun saplanmasıyla hastanede bacağı kesilir. Hastanede yatmış, Schopenhauer okurken, insanın başına gelen her şeyin, doğum anından ölümüne kadar, kendisi tarafından belirlenmiş olduğunu keşfeder. 7 Şubat 1941'de, Tarnowitz toplama kampına müdür yardımcılığına getirilir. Linde burada, hayatın sunduğu her şeyden "sevinç duyan", onlara özenli ve mutlak bir sevgi besleyen ve Albert Soergel'in bir zamanlar Whitman'la karşılaştırdığı David Jerusalem isminde Yahudi bir şairle tanışır. Nazi subayı Linde, bu şairin şiirlerini ezbere bilmesine rağmen, ona o kadar acımasızca davranır ki, şair en sonunda aklını kaçırarak kendisini öldürmeyi başarır. Her insan, diye vurguluyor Borges, Aristotelesçi ya da Platoncu doğar ve "ebedi hasımlar" hiçbir zaman değişmezler. O, sensin, kahraman, hain, saldırgan, kurban. Almanya, dünyamız için bir aynadır, onun cehennemidir. Borges'in bu öyküsü bana, Madame de Staël'in *Tout comprendre c'est tout pardonner* ("Anlamak, affetmektir") sözünü anımsatmaktadır. Borges de tıpkı Linde gibi Schopenhauer'e, onura ve kahramanlığa saygı duyar, ayrıca, hiç kimsenin kendi hayatını kendi seçemediğini, insanlık tarihinin perde arkasında düşmanlığın yattığını düşünürdü. Acaba o, bir eleştirmenin de iddia ettiği gibi, Yahudi soykırımından sonra doğmuş olması gereken bir yazar mıydı?[13]

13 Edna Aizenberg, *Borges and his Successors: The Borgesian Impact on Literature and the Arts* (Kolombiya ve Londra, 1990), s. 127-41.

1938'in Ağustos ayında, su götürmez bir Nazizm karşıtı olarak, Arjantin'deki Irkçılık ve Antisemitizm karşıtı bir komiteye katıldı. 1934'te yazdığı "Yo, judío" ("Ben bir Yahudi'yim"), Nazizm kâbusuna kayıtsız kalmamasının başlangıcı olarak görülebilir miydi? 1934'te *Crisol* dergisinde yayımlanan bu deneme, Yahudi kimliğini gizlediği gerekçesiyle, kimi milliyetçilerin ona yöneltiği hakaretlere karşı verilmiş bir tepkiydi. 1930'lar, semitizm, sol ve liberalizm karşıtı, Katolik eğilimli, temelini "vatanseverlikten" alan ve ayrıca Anglofobik bir sağ görüşün yükselişe geçtiği yıllardır: Borges'in eskide kalmış "vatanseverliği", bu yeni sağ anlayışın ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Borges, tipik bir biçimde, geçmişin, cehaletimiz sayesinde zenginleştiğini söyleyerek söze girer; mitolojik öykülerdeki cennetler, son derece memnun edici ve şekillendirilebilir mekânlardır. Borges için atalarını araştırmak, bir tür oyundu; hiç kimseye zararı olmayan ve fazla çaba gerektirmeyen bir uğraştı. Annesinin soyadı, bir dönem Portekizli Yahudi ailelerinin listesinde yer almaktaydı, ancak o Arjantin'e 1728'de gelmiş bir Katalan ailesinden olduğunu düşünüyordu. Neden, mesela Pers ya da Osmanlı soyundan gelenler değil de, dünya nüfusunun epeyce küçük bir parçasını oluşturan Yahudiler göze batar? Borges bu soruya yanıt aramak yerine, kendisine eziyet edenleri cehaletleriyle baş başa bırakır ki, denemenin başlığından açıkça anlaşılacağı üzere, o bir Yahudi olmaktan gurur duymaktadır.[14] Görünüşte tarafsız Arjantin'de, Borges açıkça bir Müttefik Devletler yandaşıdır. "23 Ağustos 1944 Üzerine Bir Not" başlıklı denemesinde, Paris'in kurtuluş gününde, Buenos Aires'teki "Birçok Hitler yandaşının, akıl almaz, dikkat çeken coşkusunun", kendisi için bir sürpriz olduğunu ve bu coşkunun sebebini araştırmanın, hayal ürünü bir şeyi araştırmakla suçlanmasına yol açacağını bildiğini ifade eder.[15] Borges, onlara, tutarsızlığı iş edinen ve tutumlarını açıklamayı unutmuş görünen bu Arjantin sempatizanlarına, neden böyle davrandıklarını sormanın bir yarar getirmeyeceğini anlamıştır. Bu tutarsızlığı şöyle açıklar: Bunlar, Germen ırkına taparlar ama "Sak-

14 Jorge Luis Borges, *Textos recobrados* 1919-1929 (Buenos Aires, 1997), s. 89-90.

15 *Obras completas*, s. 727. ["23 Ağustos 1944 Üzerine Bir Not", çev. Peral Bayaz Charum, *Öteki Soruşturmalar*, İletişim Yayınları, 2005, s. 151-153].

son" Amerika'yı lanetlerler. Antisemittirler, ama bağlı oldukları din Yahudi kökenlidir. (Arjantin'i İspanya'dan kurtaran) San Martín'i idolleştirirler, ama Güney Amerika'nın bağımsızlığının bir yanlış olduğunu düşünürler.* Arjantin'in yerel Nazilerine *"ben Arjantinli'yim"* formülünü durmaksızın yinelemek yeterli gelmektedir. Borges, sorunun olası açıklamalarını düşünmekten yorulmuştur, ancak uzun zaman sonra bir gece, George Bernard Shaw'un bir kitabını okurken, aklına gelen bir anı sayesinde aydınlanır: 14 Haziran 1940'ta, bir Alman dostu evine gelip, evin içine bile girmeden Nazi ordularının Paris'i işgal ettiğini haber verdiğinde, Borges bunu hüzün, tiksinti (*asco*), rahatsızlık karışımı bir duyguyla karşılamıştır. O halde, "Nazi olmak... zihinsel ve ahlaki açılardan imkânsız; gerçekdışı ve tahammül edilemezdir. İnsanlar Nazizm için sadece ölebilirler, yalan söyleyebilirler, öldürülebilirler, kan dökebilirler ama onun için yaşayamazlar." Cüretkârca olduğunun farkında olduğu bir sav ileri sürer: *"Hitler, yenilmek istiyordu"* (italikler ona ait). Üzerindeki yükten kurtulmakla ilgili bu tuhaf sezgi, burada Hitler'in Herkül'le ilişkilendirilmesiyle yeniden ortaya çıkıyor. Borges, bence prototip bir Holokost yazarı olmaktan ziyade, aydınlatmayı amaçlamış bir yazardır. 1945'te, Paul Valéry hakkında yazdığı "Bir Simge Olarak Valéry" başlıklı denemede, bu entelektüel Fransız şairin yapıtının şiir açısından değerinin, bu yapıtın yarattığı benzersiz bir şair ikonu kadar değerli olmadığından yola çıkarak, Nazilerin neye ihtiyaç duyduğunu tarif etti. Valéry'nin (ve Borges'in) gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeyi sürdürdüğü dikkate değer görev, bir tür kahramanlık sergileyerek, "romantik dokulu bir dönemde, Nazizm'in ve diyalektik materyalizmin melankolik döneminde, Freud'un öğretisindeki canavarların ve Gerçeküstücülük tacirlerinin döneminde (ki bunların hepsi bireyi kısıtlayan akımlardı), insanlara aydınlığı sunmaktır."[16] Borges, Hitler'e karşı olduğu kadar, Marksizm'e ve (kimilerine göre) psikanalize de karşıydı. 1946'da yazdığı "Zavallı Bireyselliğimiz" denemesin-

* "23 Ağustos 1944 Üzerine Bir Not", çev. Peral Bayaz Charum, *Öteki Soruşturmalar*, İletişim Yayınları, 2005, s. 151-153.

16 *A.g.e.*, s. 687. ["Bir Simge Olarak Valéry", çev. Türker Armaner, *Öteki Soruşturmalar*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2005, s. 91].

de, bireyciliğe ket vuran bir bela olarak gördüğü milliyetçiliğin her türlüsüne sataşarak, Arjantin'deki yerel Nazizm'in kodlarını ortaya dökmektedir. Peronizm de ayrı bir beladır. Kütüphaneden kovulmasından sonra, onuruna verilen yemekte yaptığı ve 1946'nın Ağustos ayında *Sur* dergisinde yayımlanan konuşmasında, Peronizm'i, "Köleliği, işkenceyi ve ahmaklığı" (*servilismo, crueldad* ve *idiotez*) teşvik eden bir diktatörlük olarak itham etti; bu bayağılaşmış zihniyetin karşısında "bireyciliği" savunmak, bir yazar için önemli bir görevdi.[17] O da tıpkı pasifist anarşist babası gibi, hükümetin ve devletin, bireyin eylemlerine müdahalesinin asgari düzeyde tutulması gerektiğini savundu. Macedonio Fernández'in şu görüşünü sık sık tekrarladı: "Daha çok birey, daha az devlet". María Esther Vázquez'e göre bu, gerçek Borges'e erişmenin anahtarıydı: "Güçlü mizah anlayışına ek olarak, derinliklerinde nostaljik ve kuramsal bir anarşist."[18]

O halde Borges kütüphaneden siyasi nedenlerle kovulmuştu. Bir biyografi yazarı, onun kovulduktan sonra bir arı yetiştiriciliği okuluna transfer edildiğini öne sürmüştür ki, bu da en az market görevlisi olması kadar absürd. Birdenbire işsiz kalan Borges, 47 yaşındayken, *Universidad de Buenos Aires*'te (UBA), İngilizce ve Kuzey Amerika Edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1968'de bu üniversiteden emekli oldu, ancak hayatı boyunca üniversitelerde ders vermeye devam etti. Öğretmenlik hayatı boyunca yalnızca iki öğrencisini sınıfta bırakmak zorunda kalmasıyla övündü. Önce Asociación Argentina de Cultura Inglesia ve Colegio Libre Estudios Superiores'te, ardından da ülkenin dört bir yanındaki üniversitelerde, Emerson, Dante, Swedenborg, (önsözde değindiğimiz) Budizm, Kabala, Cervantes ve İzlanda Destanları gibi en sevdiği konularda eğitim verdi. Olağanüstü bir belleğe sahip, seçtiği konulara tutkuyla bağlı, gözleri zayıflamış bir öğretmen olması, bu derslerin çoğunda tahtaya tek bir kelime yazmadığı anlamına gelmektedir. Bu sözel Borges, akıcı konuşmasıyla ve boğuk sesiyle, halk imajının bir parçası haline gelmiştir. Onu dinlemek, onu okumaktan çok daha kolaydır.

17 *Borges en Sur*, 1931-1999 (Buenos Aires, 1999), s. 304.
18 María Esther Vázquez, *Borges: Esplendor y derrota* (Barcelona, 1996), s. 22.

1946'da kütüphaneden kovulmasına yol açan Perón'un gölgesinde, yazmaya ve ders vermeye devam etti. Mussolini'nin hayranı Perón, 1943'te, sendikaların ve yoksulların desteği sayesinde bir darbe gerçekleştirerek yönetime geçmişti. 1946'dan itibaren proleterler, kara kafalılar (*cabezas negras*) ve Evita'nın çulsuzları (*descamisados*) tarafından desteklenmeye başladı. Borges kütüphanedeki basit, yüksek maaşlı işini kaybettikten sonra, Peronizm karşıtlığında birleşen kozmopolit yazarların arasına katılmak üzere *Sur* dergisine girdi. 1948'de, annesi Leonor'la kız kardeşi Norah, Evita ve Perón'u aşağılayıp, arkasından Ulusal Marşı söyledikleri gerekçesiyle Florida Sokağı'nda tutuklandılar. Tutuklandıkları sırada Perön'un yol açtığı değişime neden karşı olduklarını belirten ifadeler taşıyan broşürler taşıyorlardı. Birer ay hapis cezasına çarptırıldıktan sonra, 70 yaşma gelmiş Leonor'un cezası, ev hapsine çevrildi. Norah, San Miguel hapishanesindeki günlerini, orada karşılaştığı hayat kadınlarının resimlerini çizerek ve yerde uyuyarak geçirdi. 1953'te, Victoria Ocampo da aynı hapishanede 26 gün geçirmiştir. Ocampo ve onunla birlikte yargılanan binlerce insan, Mayıs Meydanı'nı bombalamayı planlamakla itham edilmişlerdir. Viamonte Sokağı 494'te bulunan Ocampo'ya ait *Sur* dergisinin bürosu, Peroncu polis güçleri tarafından talan edilmiştir. Florida Sokağı'nda, üst sınıfın rağbet ettiği Jokey Kulübü'nün binası yakılmış, içindeki efsanevi kitaplık ve sanat koleksiyonu kısmen yok edilmiştir. Bu ufak tefek olaylar, miyop, kitapsever Borges'in zihninden hiçbir zaman silinmemiştir. John King'e göre *Sur*, demokrasiye, çağdaşlığa bir nefes olarak "ahlaklı" bir duruş sergilemişti. *Sur* dergisi, ne Evita'yla ne de onun 1952'deki ölümüyle ilgilenmiştir. Borges'in 1952'de geçen, ancak 1960'ta yayımlanan "El simulacro" [Kuruntu] adlı şaşırtıcı öyküsünde, Kızılderili görünümlü, hayali bir Perón, Chaco bölgesindeki evinde, Evita isimli sarışın bezbebeği için ona başsağlığı dilemeye gelen fakir fukarayı ağırlar. Nehir kıyısındaki bu gecekondu mahallesinde, ne Perón Perón'dur ne de Evita, Evita'dır, ancak kimse bunu önemsemez. Evita, yaşamı boyunca ve öldükten sonra bile, erkekler tarafından "oral sekse uygun dudaklarıyla" (Naipaul), "bir fa-

hişe" olarak kötülenmiştir;[19] Hür bir hayat yaşayan ve öldükten sonra Perón tarafından mumyalatılan Evita'nın insanı hayrete düşüren maceralarından bir kısmı Tomás Eloy Martínez'in *Santa Evita* kitabına konu olmuştur. Borges'e göre Evita, her zaman yapmacık tavırlar sergileyen, güzel ama aptal bir kadın, Peronizm'se, görünenin dışında sahtekârlıktan başka bir şey olmayan "ahmakça bir efsaneydi".[20] O, kendisini "zavallı, kör bir yaşlı" diyerek aşağılayan Perón'un ismini bir daha asla anmayacaktır.

1950'de, SADE* gibi talihsiz bir kısaltmaya sahip olmasına rağmen, Peronizm muhaliflerinin en önemli kalelerinden biri olan *Sociedad Argentina de Escritores*'in başkanlığına seçildi. SADE, México Sokağı'nda, eskiden Victoria Ocampo'nun ailesinin oturduğu evde faaliyet gösteriyordu. Burada toplantılar yapılıyor, ödüller veriliyor, halk okumaya özendiriliyordu. Perón, yabancı yazarların kitaplarının ülkeye girişini yasaklayıp, *Alpargatas sí, libros no* ("Sandaletler evet, kitaplar, hayır") diye slogan atan bir grup göstericiyi sokaklara saldığında SADE için işler kötü gitmeye başladı. Bir anda patlak veren bu entelektüellik karşıtı akımın, Borges'e göre Avrupa'yı felaketin içine sürükleyen Nazizm'den farkı yoktu. Neticede SADE 1953'te Peron'un talimatıyla kapatıldı.

1940'larda *Sur* dergisi, Borges'in şöhretine çok önemli bir katkıda bulunacaktı. Victoria Ocampo'nun genç sevgilisi, Fransız sosyolog ve eleştirmen Roger Caillois (1913-1978), savaş yıllarında tıpkı Gombrowicz gibi Arjantin'de sıkışıp kalmıştı ve 1944'te, Victoria Ocampo'nun finanse ettiği, kendisinin de editörlüğünü yaptığı *Lettres Françaises* adında bir dergide yayımlanmak üzere Borges'in iki öyküsünü çevirdi (Biri "Babil Kitaplığı"ydı). Gerçi, Ibarra 1939'da "El Mu'tasım'a Yaklaşım" öyküsünü Fransızcaya çevirmişti. 1945'te, Caillois, Fransa'ya döndüğünde, Gallimard için çalışmaya başlayarak, Fransızcaya çevrilmiş bu iki eseri *La Croix du Sud* (Güney Haçı) adında bir derlemeye koydu. Borges'in dehasını ilk keşfedenler, her zamanki gibi Fransız'lardı. Onun-

19 V. S. Naipaul, *The Return of Eva Peron* (Londra, 1980), s. 107.
20 *Obras completas*, s. 789.
* Fransız yazar Marquis de Sade'dan ötürü. (ç. n.)

la 1928'de tanışan ve Fransızca bilen Néstor Ibarra, 1951'de, Paul Verdevoye'yle birlikte "Hayaller ve Hikâyeler"i *Fictions* başlığı altında Fransızcaya çevirdi. Borges daha sonraki yıllarda Ibarra'yla dostluğunu şöyle yorumladı: "Ibarra beni diğer herkesten daha iyi tanır."[21] Caillois 1953'te Fransızcaya çevirdiği *Alef* kitabına, onun asla kullanmayacağı bir başlık koydu; *Labyrinthes*. Böylelikle 1953'ten itibaren, onun akılsal bilmecelerle donanmış en muhteşem öyküleri Fransızcaya kazandırılmış oldu. 1961'de, Almancaya ve İngilizceye çevrilen bu öyküler, yine Caillois'nın *Labyrinths* başlığıyla yayımlandı. Georges Bataille'la birlikte Sosyoloji Koleji'ni kuran açıkgözlü bir entelektüel olmasının yanında, 1930'ların sonlarına doğru Breton'un önderliğinde filizlenen gerçeküstücü bir topluluğun da üyesi olan Caillois, Borges'in Avrupa'daki en önemli destekçisiydi. Caillois'mn amacı, "Güney" öyküsü gibi Arjantin'e özgü ne varsa yapıtından söküp çıkartarak, onu olduğundan daha kozmopolit göstermekti. Borges, Alberto Manguel'e "Ben, Caillois'mn icadıyım"[22] derken çok haklıydı, çünkü Caillois onun Arjantinliliğini epeyce örselemişti. 1961'de Borges, Samuel Beckett'le birlikte Formentor Ödülü'nü [Uluslararası Yayıncılar Ödülü] kazandığında, Caillois da jürideydi. Bu ödül, onun kült yazar olduğunun kanıtıydı. Yakın dostu Caillois, onun ele avuca sığmaz ama bir o kadar da yaratıcı ve baş döndürücü bir uslamcı olduğunu düşünürdü. Borges ve Caillois, 1941 ve 1942'de *Sur* dergisine yazdıkları makalelerde, detektif öykücülüğünün tarihiyle ilgili bir sürtüşme yaşadılar. Borges detektif öykücülüğünü başlatanın, önemsiz bir Fransız yazar olan Fosca değil, Poe olduğunu savunmaktaydı; ona göre Caillois, "Hatalı değil, sadece acemiydi". Caillois'yı ne kurmacalarmda kullandı ne de ona herhangi bir eserini adadı.[23]

1940'lardan itibaren, kendinden sonraki nesil için ya gizli bir akıl hocası ya da rakipti. Geriye bakıldığında, önceki Borges'le sonrakinin yazmaya farklı bir açıdan baktığı kolayca anlaşıl-

21 Emir Rodríguez Monegal, *Jorge Luis Borges: A Literary Biography* (New York, 1978), s. 240.

22 Alberto Manguel, "Borges in love", *Into the Looking Glass Wood* (Londra, 1999), s. 57.

23 Bernès, *Oeuvres completes*, s. 1547.

maktadır. Julio Cortázar (1914-1984) bu hususta verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Julio Cortázar o zamana kadar sonelerini ve eleştirel makalelerini Julio Denis diye bir takma adla yayımlamış olmasına rağmen, 1946'da, editörlüğünü yaptığı *Los Anales de Buenos Aires* isimli kütüphane dergisinde onun "Casa Tomada" adlı öyküsünü yayımlayarak, Cortázar'ı kısa öykü konusunda kendisine rakip gösteren Borges'ti. Cortázar'ın öyküsü, Norah Borges'in imzasını taşıyan iki karakalem çizimle resimlenmişti. Aynı sayıda Borges, Minotauros söylencesinin bozulmuş versiyonu olan "Asterion'un Evi" öyküsünü de yayımlamıştı. Cortázar yıllar sonra, ondan, olanaklarını tüketmeyen bir üslup ve yoğunlamış düşünceden başka bir şey öğrenmediğini ve bunların kendisine sadece "sıkıntı" verdiğini ifade etti. Cortázar'ın roman yazması, caz, boks, Gerçeküstücülük, Jarry, Artaud, devrimsel politikalar gibi konulara hayranlık beslemesi, Borges'ten kaçışı olarak görülebilir.

1940'ta Adolfo Bioy Casares'in vasıtasıyla tanıştığı Ernesto Sábato'ya (doğumu 1911) gelelim. Yazdığı tutarsız romanları, Borges'in özetin özeti kısa öykülerinden üstün tutan Sábato, kendisinin ve ait olduğu toplumun çektiği acıları, adeta cehenneme dönmüş bir ülkeyi kurmacalar aracılığıyla keşfedip aktarmak üzere Paris'teki gelecek vaat eden fizik kariyerinden vazgeçmişti. Çoğunlukla *Sur* dergisinde yayımlanan ve bilimin direktifiyle varoluşçuluğun bütün türleri arasındaki çatışmayı inceleyen makaleleriyle ün kazandı. Fakat kendisinin esas amacını, Kanarya Adaları'nda doğmuş gerçeküstücü ressam Oscar Domínguez'le Paris'te tanışarak samimi bir dostluk kurduktan sonra keşfedecekti; hatta bu iki dost, gizlice intihar edecekleri konusunda birbirine söz vermiş, ancak sadece Domínguez sözünü tutmuştu. Sábato 1964'te Borges'i hayal gücünden yoksun sağ ve sol milliyetçilere karşı savunurken, onun, büyükşehirdeki fani yaşamı açık seçik ortaya koyabilen, kenar mahallelere, bıçkın *gaucho*'ya ve kabadayılara, ait olduğu sınıfın bakış açısıyla imrenen, köklerine bağlı bir Arjantinli olarak tarif etti. Ancak Sábato, onu fazla kitapsever, fazla Bizanslı, fazla soluk tenli bulmakla birlikte, onun Arjantin'in kaderiyle başa çıkacak bir canlılıktan, fedakârlıktan ve hissiyattan yoksun olduğunu dü-

şünüyordu. Ona göre, Borges'in tarz kurcalamaktan ve fikirler üzerinde uçarı oyunlar oynamaktan başka bir marifeti yoktu. Sábato, onun alçakgönüllü şair yönünü takdir etmiş ancak, aşırı derecede düşünceye dayalı kurmacalarm yazarını reddetmiştir. Eğer biz de Sábato'nun başarılı tarafını reddedersek, ondan geriye karman çorman haldeki Dostoyevskivari romanlarından başka bir şey kalmaz. Sábato'nun *Abaddón el exterminator** (1974) romanında, Borges öyküdeki karakterlerden biridir, *Sobre héroes y tumbas*** (1966) adlı romanındaysa, körler gizli, şeytani bir mezhebi oluşturur. Borges'in "Ölümsüz" öyküsündeki dipnotlardan birinde Sábato'ya rastlamaktayız. Borges'le Sábato'nun arasında geçen bir diyalog daha sonraki yıllarda yayımlanmıştır. Sábato da yaşlandıkça görme gücünü yitirmiştir ve iki farklı Borges fikrini ortaya atan ilk eleştirmendir: Sábato'nun hayranlık beslediği, Buenos Aires'e köklerinden bağlı, şair Borges veya Bizanslı oyunların yazarı, ussal, züppe ve insanlık dışı Borges. Sábato'nun bu görüşü, Arjantin'in genelinde, Borges'in kitaplara aşırı düşkün, aşırı bilge, aşırı kozmopolit ve sürgündeki bir Avrupalı kadar da apolitik biri olarak yaftalanmasının yanında, özünde Arjantinli olmadığı gibi bir kanaatin doğmasına yol açmıştır.

Peron'un iktidarda olduğu ve İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda, Borges, komünist yazar Estela Canto'nun aşkından acı çekiyordu ki bu, sonraki yıllarda onun en çok tartışılan gönül ilişkisi olacaktı. Canto 1989'da, kendisinden on sekiz yaş büyük bu çekingen adamla ilişkisini yazıya döktü. Adrogué ve Marmol arasındaki nehrin kıyısında, betondan bir bankta otururken Canto'ya evlenme teklif etmişti Borges. Canto, onun tarafından sahiplenilmeye, onun kadını olmaya can atıyor, ancak Borges, ilk önce evlenmeleri gerektiğini söylüyordu. Bahsettiğimiz üzere, o iktidarsız değildi, ama cinsel ilişkiye gireceği zaman hem telaşa kapılıyor hem de utanıyordu. Canto, onu kekemeliğinin ve topluluk önünde konuşmakla ilgili korkularının üstesinden gelmesi için Dr. Miguel Kohan-Miller isimli bir terapistle görüşmesi konusunda ikna ettikten sonra, Borges, karma-

* *Karanlıkların Efendisi*, çev. Suna Kılıç, Ayrıntı Yayınları, 2005.

** *Kahramanlar ve Mezarlar*, çev. Pınar Savaş, Ayrıntı Yayınları, 2000.

şık "Alef" öyküsünü ona adamıştır. Borges ve Canto'nun kitap ve şehvet temelli gönül ilişkileri, 1944'ün Ağustos ayında, Bioy Casares'in evinde tanışmalarıyla başlamıştı. Her fırsatta, en sevdikleri buluşma yeri olan Lezama Parkı'nda buluşup, Buenos Aires'in sokaklarında dolaştılar. İspanyollar, şehrin en önemli mekânlarından biri olan bu haşmetli bahçede, Buenos Aires'in temellerini atmışlardır. Parkın içine sonradan Rus Ortodoks Kilisesi ve Museo Histórico Nacional (Milli Tarih Müzesi) eklenmiştir. Bir zamanlar çevresinden nehir geçen yüksek bir bayırın üstüne konumlanmış bu park, Cenovalı göçmenlerin muhiti olduğu gerekçesiyle Borges'in gitmeyi reddettiği La Boca'ya bakmaktadır. Canto'yla bir küs bir barışık geçen bu iki yıl boyunca, annesine telefon edip, eve geç geleceğini, akşam yemeğine yetişemeyeceğini söylemek zorunda kaldı; ta ki Estela Canto'yu annesiyle tanıştırıncaya kadar. Bu iki kadın birbirlerinden nefret ettiler. Daha önce de belirttiğim gibi Canto, Borges'in kendisinden hoşlandığını ve ondan önce sadece birkaç kadınla cinsel ilişkiye girdiğini biliyordu. Canto, onun erkeksi yönleriyle ilgilenmiyordu; bohem bir yaşantı süren bu kadın, serüvencileri ve casusları seviyordu ve cinsellikte deneyimliydi. Borges'le kitaplar hakkında sohbet etmeye bayılıyor ancak onun âdetlere bağlılığından usanıyordu. Çift, öpüşmekten ileriye gidemedi: "Onun beceriksiz, kaba ve yersiz öpücüklerini reddetmemem, sadece onu kırmamak adınaydı."[24] Canto, onun kişiliğiyle ilgili zekice tespitlerde bulunmuştur. Borges, diyor Canto, farklı olduğunu bilen, tedbiri elden bırakmayan, skandal yaratmaktan korkan biriydi. Onun zihnine ve yapıtına giden en kestirme yol, üstü kapalı sözlerdir, imadır. Borges ve Canto, yazarlar hakkında da tartışmışlardır; Canto'nun Conrad ve Stevenson'ı okumakla kaybedecek vakti yoktur. Borges ise Thomas Mann ve Çehov'u okumayı reddeder. Henry James, ayrı bir çekişme konusudur. 1960'larda Canto'yla tanışan yazar Alberto Manguel, bir yazısında onun kızıla boyanmış saçlarından ve ileri derecede miyop gözlerinden bahseder.

Birkaç anekdot aktaralım. Borges ve Canto, bir keresinde Lezama Parkı'nda uygunsuz davranışta bulundukları (el ele tutuş-

24 Estela Canto, *Borges a contraluz* (Madrid, 1989), s. 83.

mak, sarılmak veya öpüşmek) ve kimliklerini yanlarında taşımadıkları için tutuklanmış, ancak, Borges'in kendilerini tutuklayan polis memurunun dostluğunu kazanmasının ardından, sadece bir uyarı cezasıyla kurtulmuşlardı. Borges, her buluşmalarında sevgilisine bağıra bağıra tango şarkıları söylerdi. Canto'ya hediye etmek üzere satın aldığı çocuklar için tasarlanmış kaleydoskoba "Alef" adını vermişti. O sıralar üzerinde çalıştığı "Alef" öyküsünü, yazdıklarını daktiloya çeken Estela Canto'ya adadı. Daha sonra öykünün müsveddesini Canto'ya verdi ki, Canto onu Sotheby'da 27.760 Amerikan dolarına sattı. Yazması bir haftasını almış ve o, bir hafta boyunca çok eğlenmişti. Ailesi ondan çok uzakta, Montevideo'daydı. Bir kütüphanede çalıştı, Haydée Lange'yle öğle yemekleri yedi, sinemaya gitti. Ancak, gündelik yaşam bir düş, gerçek olan tek şey "Alef" öyküsüydü.[25] Bu öyküyü okurken, Estela Canto'nun ne tür erkeklerle cinsel ilişkiye girmek istediğinden Borges'in haberdar olduğunu görürüz. Ne alışılmadık zekâsıyla ne de öyküleriyle Canto'nun kendisine abayı yakmasını sağlayabilir. Açıkça görülüyor ki Dante için Beatrice neyse, Borges için Estela Canto oydu, yani, aşkın ve saadetin vaadiydi. Son olarak, Canto'nun empresyonist biyografisine koyduğu mektuplar, Borges'in ona gerçekten âşık olduğunun kanıtıdır. Adrogué'den yolladığı, tarihi belirsiz bir mektupta, Parque Lezama Parkı'nın önünden tek başına geçerken, neredeyse ağlamak üzere olduğunu itiraf eder. Mektubun devamında, Canto ona yardım ederse, saplantılarından kurtulabileceğini söyler (Bununla neyi kastetmiş olabilir?). Canto'ya gönderdiği kartpostallardan birinde, İngilizce yazılmış bir notta, "Yanında olamamak canımı yakıyor"[26] diyor ve yine birleşirlerse, "Bazen suskun, çoğu zamansa yüce bir biçimde divane" ama her daim mutlu olacaklarına yemin ediyor. José Emilio Pacheo, "Alef" öyküsünün "Estela'ya yazılmış ümitsiz bir aşk mektubu" olduğunu öne sürmüştür; "Beatriz Viterbo tarafından terk edildim" diyor Borges.[27] 1955'te, körken ve Ulusal Kütüphane'nin müdürüy-

25 Vázquez, *Borges*, s. 52-3.

26 Canto, *Borges a contraluz*, s. 143.

27 Editörler Norman Thomas di Giovanni, Frank MacShane ve Daniel Halpern, *Borges on Writing* (Londra, 1974), s. 58.

ken, Estela Canto tekrar ortaya çıkarak, başına bela olur; "Benimle evleneceğine söz vermiştin..." ve eline ne zaman fırsat geçse Borges'i aşağılar. Canto'nun onun zekâsı, davranışları ve çalışmalarıyla ilgili sezgileri, diğer biyografi yazarlarını olduğu kadar beni de etkilemiştir.

1946'da Norah Lange ve Oliverio Girondo en sonunda evlendiler. Norah Lange gerçekten Borges'in hayatının aşkı olsaydı (ki ben bundan şüpheliyim), Norah onu uzun yıllar önce reddetmiş olmasına rağmen, Borges bu evlilik karşısında çok öfkelenirdi. Canto'yla olan gönül ilişkisi bu kabuk bağlamış yarayı iyileştirmiş olabilir miydi? Ben bu tespitimin doğruluğuna inanıyorum ancak, Borges bu evliliğin gerçekleşmesinden sonra, geçirdiği kazadan ve aklını kaybetme korkusundan kaynaklanan, uykusuzluk konulu "Bellek Funes" öyküsüne benzeyen, unutamamakla ilgili "Zâhir" adında görülmemiş bir öykü yazmıştır. Öykünün anlatıcısı bölük pörçük bir "Borges"tir. Paris ve Hollywood'daki yenilikleri takip eden ve tipik bir üst sınıf *porteña*'sı olan Teodelina (Clementina) Villar isminde, "kaba" bir kadın hayatını kaybeder. Bu sıradan görünümlü kadının mesleği mankenliktir. Belalar peş peşe gelir ve Teodolina, *Güney*'deki bir mahallede fakirlik içinde ölür. Borges, Chile ve Tacuarí'nin kesiştiği köşedeki bir bara girer (burası gerçekte Estela Canto'nun yaşadığı yerdir), bir bardak bira sipariş eder ve paranın üstünü alırken bozukluklarla birlikte Zâhir'i de alır. Paraya bir an bakar ve belki de bir humma başlangıcı içinde kendini sokağa atar, kendisinin bile anlam veremediği bir mutluluk yaşamaktadır. Ertesi gün sarhoş olduğuna karar verir. Başını bu kadar ağrıtan Zâhir'den kurtulmaya karar verir, fantastik bir öykü yazar, ancak parayı unutmayı bir türlü başaramaz. Zâhir, onun için, bir saplantı, bir *idée fixe* halini alır. Tıpkı Teodelina'nın kız kardeşi Julia gibi aklını kaçırmaktan korkarak bir psikiyatra görünür. Zâhir, unutulmaz olma özelliğine sahiptir ve bütün bir ömrün, hatta Tanrı'nın yerine geçebilir.* Tahminim o ki Borges'in unutmadığı Norah değil, Canto'ydu. John Bart bunu bir "aşk öyküsü" olarak tanımlamıştır.

Perón'un iktidarda olduğu 1952 yılında, Borges, denemelerini *Otras inquisiciones* (*Öteki Soruşturmalar*) gibi agresif bir başlıkta

* "Zâhir", çev. Fatih Özgüven, *Alef*, İletişim Yayınları, 2005, s. 91-101.

bir araya getirdi (*Öteki Soruşturmalar*, 1926'da yayımladığı ancak sonradan yeni baskılarını yasakladığı *Inquisiciones*'in [Soruşturmalar] devamı niteliğindeydi.) Bu heyecan verici çalışma, onun *Hayaller ve Hikâyeler* ve *Alef* kitaplarından sonra gelen üçüncü gözbebeğiydi. Pek çok konuya temas eden bu alaycı denemelerin hepsi de, onun kendine özgü zarif üslubunu yansıtmaktadır. Bunlar sıradan kitap eleştirileri olmadıkları gibi, Virginia Woolf ya da Cyril Connolly'nin kalıplaşmış edebi denemelerine benzememektedir. Hepsi okumalardan türetilmiştir ve görünüşte rastlantısal ayrıntılar üzerinde durulmuştur. İlk önce bazı dergilerde yayımlanan bu denemelerde Borges, öngörülemez, ilginç yöntemlerle, Kafka, Wells, W. H. Hudson, Pascal, Keats, Beckford, Coleridge, Quevedo, Wilde, Américo Castro gibi birbirinden bağımsız yazarları tek bir kitapta buluşturmuştur (bunu yapmak ondan başka kimin aklına gelebilirdi ki?) Okumaya düşkün bir bilge, kurmacalarından ve alaycı eleştiri yazılarından ortaya yeni bir yaratı çıkarmıştı ki bu, onun kendisine mal ettiği, yeni bir tür sahte bilgelikti. Tekrar ediyorum; onun "bibliyografilere", tarihlere, kaynaklara ayıracak vakti yoktu. Onun amacı, okumaktan keyif almaktı. Robert Graves, onun kaynak göstermeden ürettiğini, dolayısıyla, herhangi bir alıntıyı kendisinin icat edip etmediğinin anlaşılmasının imkânsız olduğunu söylemiştir (Borges, bu tür ithamlar karşısında çok gülerdi, çünkü bibliyografiyi reddeden çalışmalarının amacı zaten buydu). Sábato 1964'te, onun "titizlikten yoksun bir bilgi birikimine" (*irriguroso conocimiento*) sahip olduğunu ve sadece amatör bir yazarın üretebileceği "çılgın karışımlar" (*disparatada mezcla*) vasıtasıyla gösteriş yaptığını öne sürmüştür ki bence, Sábato, onun istediğini yapabilecek kudrette bir yazar olduğunu fark edememiştir.[28] Yakın geçmişte Juan José Sebreli, Borges'le Sartre'ı kıyaslayarak, Borges'in tarihten, psikolojiden, sosyolojiden ve cinsellikten kaçındığını vurgulamıştır. Sebreli, Borges'teki bilgeliğin, onun geçici heveslerinden ve rastgele okumalarından kaynaklanan "abartılı ve tekyönlü" bir bilgelik olduğunu savunmuştur. Sebreli ayrıca, onun ansiklopedilerden ve farklı yazarların kitaplarından fikir çaldı-

28 Ernesto Sábato, *Tres aproximaciones a la literatura de nuestro tiempo* (Santiago, Şili, 1968), s. 47.

ğını da öne sürmüştür.[29] Borges sayısız kitabın, eğlenme amacıyla okunmasına dayalı bu yöntemi "salt estetik keyif" olarak tanımlıyordu.[30] O, Barthes'tan önceki bir Barth fanatiğiydi. Sebreli, Borges'in yakın dostu Néstor Ibarra'dan alıntı yapmış: "Borges gerçekten bilge midir? Onun için kültürlü demek bile benim için çok zor. Onun okumaları bir kaos yaratmaktan öteye gitmez." Ama, esas mesele de bu zaten; 1940'lardaki Arjantin'de, onun tuhaf karşılanmasının temelinde, bu görünüşte rastlantısal okumalar yatıyordu. Sürgündeki İngiliz yazar Christopher Isherwood 1948'de Buenos Aires'e geldiğinde Borges'i ziyaret etmiş ve daha sonra onu "beklenmedik yazarların kitaplarındaki pasajları, bütünlüklerini bozmadan, son derece eğlenceli ve akılcı yorumlarla" almtılayabilen "sıradışı bir âlim" olarak tarif etmiştir (bir şair ya da bir kısa öykü yazarı olarak değil).[31] Bu kesinlikle doğru. O, bu denemeler sayesinde, halkın gözüne girmişti.

Arjantin'de itibar kazandığına hiç şüphe yoktu. İngiliz şair ve eleştirmen G. S. Fraser'la tanıştığı 1947 yılında, Borges, Avrupa'da "yaşayan en özgün Arjantinli yazar" ve "İngiliz tarzı denemenin son büyük ustası" olarak tanınmaktaydı. Fakat yine de Fraser, onun "sıkıcı, bedbaht ve aksi" biri olduğunu düşünmüştü; "His dünyası karmakarışıktır" ve "içinde bir parça fesatlık" vardır (Fraser, fesat demekle onun *yaramaz çocuk* yönünü ima etmiştir). Borges "yoğunlaşmış düşüncenin nadir bir bileşimini kolayca" açığa çıkarmak için, diyor Fraser, "bariz abartıdan" kaçınmıştır (ki bu, bilgelik ve mizahın bir arada olmasıdır). O, büyük bir "oyuncak ayıya" benzemektedir ve "oldukça sıradışı bir zihinsel bütünlüğe sahiptir".[32]

29 Juan José Sebreli, *Escritos sobre escritos, ciudades bajo ciudades*, 1955-1997 (Buenos Aires, 1997), s. 466.

30 *Textos recobrados*, s. 148.

31 Christopher Isherwood, *The Condor and The Cows* (Londra 1949), s. 192.

32 G. S. Fraser, *News from South America* (Londra, 1949), s. 115-22.

Körlükten Cenevre'ye

1955'in Eylül ayında Perón'un askeri darbeyle Casa Rosada'dan indirilmesinden sonra, Borges de pek çok Peronizm karşıtı kentli gibi sokaklarda sesi kısılana kadar slogan attı. İlk başta Paraguay büyükelçiliğine sığınan Perón'un Asunción'a giden bir savaş gemisine binmesiyle başlayan kaçış yolculuğundaki son durağı, Franco'nun Madrid'iydi. O yıllarda yapılan bir araştırmaya göre, Borges ve Perón, Arjantin'in en tanınmış iki adamı haline gelmişlerdi. Tomás Eloy Martínez, bu dönemin, kazananın Perón olduğu bir düello olduğunu düşünüyordu. Hoş, Borges "bir alçak" olarak gördüğü bu defedilmiş tiranı artık umursamıyordu; 1955'in ona göre, kaderindeki körlüğün zaferini ilan ettiği yıl olmaktan başka bir anlamı yoktu. Okuyup yazmada epeyce zorlandığı 1940'lar boyunca ürettiği öykülerinin çoğuna hâkim olan karanlık, mecazi değildi. Körlük, yaratıcılığıyla birlikte ilginç kurmacalarını ve denemelerini de alıp götürmüştü. Az önce yazdığı satırı bile göremiyorken, daha fazla mücadele etmenin fayda getirmeyeceğine karar vermiş olacak ki, 1970'teki *Brodie Raporu* ve 1975'teki *Kum Kitabı*'na kadar olan süreçte tek bir öykü dahi yazmadı. Ayrıca, bu kitaplarda yer alan birbirinden değişik öykülerin dikte edilmesi gerektiğinden, "dolambaçsız anlatı" diye tarif ettiği bu "sözlü" öykülere gereken özeni gösteremeyecekti.[1] Mesela, *Brodie Raporu*'ndaki öykülerden beşinde, "bana anlattığına göre", "bana dediklerine göre" gibi sözlerle anlatıcı, bir başkasından duyduklarını aktarır. Borges'in o tuhaf sıfatlarından, dü-

1 Jorge Luis Borges, *The Aleph and Other Stories*, 1933-1969, (yazarın iştirakiyle) çevirmen ve editör Norman Thomas di Giovanni (New York, 1970), s. 258.

zenli sözdiziminden ve insanı hayrete düşüren titizliğinden vazgeçmesi gerekmiştir. J. M. Coetzee'nin de belirttiği gibi, yorgun bir zihinle türetilen bu öykülerin bir teki bile Borges'in "prestijine katkı sağlamamıştır".[2] Eleştirmen Michael Wood, ondaki bu tükenmişliği çok daha önceden fark etmiştir: Borges'in geç dönem öyküleri, yazmaktan bıkmış usanmış bir yazar izlenimini uyandırmakla birlikte, edebiyat çevrelerince fazla abartılmıştır.[3]

Bu geç dönem öykülerinden birkaçına değinmiştim, ama konumuzla ilgili olarak aralarında en açıklayıcı olanı, adını, Kurtarıcı Simón Bolívar ve general San Martín'in 1823'te Latin Amerika'nın yazgısını tayin etmek üzere baş başa görüşüp, saatler boyunca konuştuğu "Guayaquil" isimli Ekvator şehrinden alan öyküdür.* İnkalardaki monarşik sistemi hayata geçirmek arzusunda olan San Martín, daha sonra bu fikrinden vazgeçerek geriye çekilmiş ve en nihayetinde, Fransa'da sürgündeyken ölmüştür. San Martín'le Simón Bolívar'ın Guayaquil görüşmesinde ne konuştukları hep bir sır olarak kalmıştır. Borges, öykünün başında, Estado Occidental'e ve onun başkenti Sulaco'ya atıfta bulunur ve oraya asla gitmeyeceği için Higuerota doruğunun Pasifik Körfez sularına yansımasını görmeyeceğini ifade eder. Quevedo'nun *hakikati araştırmasıyla*, macerayı harmanlayan ve bu özelliği sebebiyle Borges'in en sevdiği romancılardan biri olan Joseph Conrad'ın diktatörler ve açgözlü madenciler tarafından parçalanmış hayali bir Latin Amerika cumhuriyeti yarattığı *Nostromo*'suna (1904) yönelik bu apaçık göndermelerin niye yapıldığına dair herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Borges, hayali bir yere hiç gitmeyeceğini söylemekle ne kastediyordu? Öyküde, Conrad'ın Lehçedeki gerçek ismi Korzeniovski'nin yanı sıra, *Nostromo* romanında geçen Avellanos'un *Historia de cincuenta años de desgobierno* diye hayali tarih kitabına rastlamaktayız (Conrad'ın Borgesvari sahte bilginliği). Arjantin tarihini ezbere bilen bir vatansever olan anlatıcının yeni tanıştığı Zimmerman isimli sürgündeki bir Yahudi tarihçi, onu Avellanos'un arşivinin gün ışığına çıkardığı Bolivar'a ait mektupları incelemek-

2 J. M. Coetzee, "Borges's Dark Mirror", *New York Review of Books* (22 Ekim 1998), s. 81.
3 Michael Wood, "Borges's Surprise!", *New York Review of Books* (1 Haziran 1972), s. 32.
* *Brodie Raporu*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 68-77.

ten vazgeçmesi konusunda ikna etmeye çabalar. Bolívar ve San Martín'in görüşmesi hakkında hararetli bir şekilde tartışırlarken Zimmerman, anlatıcıya kitaplığında duran Schopenhauer'in tarihi önemsemediğini hatırlatır ve tam da evden ayrılmak üzereyken, Schopenhauer ciltlerinin önünde durup, anlatıcının yaşadığı o güzel, görkemli evde kalmasının istemdışı bir eylem olmadığını, bunu kendi isteğiyle yaptığını söyler. Conrad'ın satırlarındaki Latin Amerika daha mı gerçektir? Tek keşfedebileceğimiz, gerçek dünya değil de kitaplar mıdır? Şayet öyleyse, bu sanki müteşekkir kalınan bir bozgun değil midir? Öykünün son cümlesi Fransızcadır: *Mon siège est fait** ["Ben kuşatmamı tamamladım"]; bu söz, öykülemedeki tılsımın, mutlak tarihsel kesinlikten (ve Borges'in Schopenhauervari şiir eleştirilerinden) öte bir şey olduğu anlamında da yorumlanabilir. Kitaba ismini veren "Brodie Raporu" isimli öykü, yamaçların arasındaki bir ovada yaşayan Yahoo'ların diyarına yapılan Swiftvari bir seyahat hakkındadır ve burada sunulan antropolojik bilgilerin tümü hayalidir. Borges'in Yahoo kabilesindeki ozanlardan bahsederken attığı kahkahaları hayal edebiliyorum; aklına altı yedi tane anlamsız sözcük gelen kişi, dayanamaz, ayağa fırlar ve büyücülerle insanların oluşturduğu çemberin ortasında bağıra bağıra bu sözcükleri haykırır. Ozanın sözcükleri insanları coşturmazsa sorun yoktur, ancak onları etkilerse, "kutsal bir korkuya" kapılarak yanından uzaklaşırlar. Hatta, annesi bile ona bakmaz ve onunla konuşmaz. O artık bir insan değil bir tanrıdır ve artık herhangi bir kişi tarafından öldürülebilir. Ozan bir yolunu bulursa, Kuzey'deki kum çöllerine sığınır.** Bu öykü ne ilahi güçlerle ilgili bir alegori ne de Platon'un diyonizyak ozanları reddetmesinin bir tekrarıdır; yalnızca Borges'in şakalarından biridir.

Edwin Williamson'ın, bir itirafname olmasa da, olabildiğince samimi otobiyografik öğeler içeren bir öykü diye tanımladığı "Ulrike"de, Kolombiyalı bir profesör olan anlatıcı, York kentinde

* Bu söz, Türklerin Rodos Kuşatmasını rapor etmek için görevlendirildiği halde, kuşatma bir türlü başlamayınca, kuşatmayı olmuş bitmiş gibi göstermesiyle ünlü bir tarihçi olan L'Abbé de Vertot'ya aittir ve "Ben, gerçeğe aykırı da olsa, artık bu konudaki kararımı verdim" anlamına gelir. Söz konusu tavrının gerekçesini de bu cümleyle özetlemiştir (ç. n.)

** *Brodie Raporu*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 91.

Ulrike adında bir kadınla karşılaşır.[4] Norveçli Ulrike, uzun boylu, ince hatlı, gizemli bir feministtir. Profesör, ansızın âşık olduğu bu kadına, birlikte Thorgate'e kadar yürümeyi teklif eder. Ulrike'nin Londra'ya gidip, Ann'ini arayan De Quincey'nin yolunu izlemek gibi bir amacı vardır. Profesör onu dudaklarından ve gözlerinden öptüğünde, kadın onu kesin bir biçimde iter ve Thorgate Oteli'nde bedenini ona sunana kadar kendisine dokunmamasını ister. Otele vardıklarında kurtlar ulur (ki bu, taarruz halindeki Vikingleri kasteden bir şakadır). Birbirlerine *Völsunga Saga*'daki Sigurd ve Brynhild isimli âşıkların isimlerini vermelerine rağmen, Ulrike hâlâ, yatakta aralarında bir kılıç olmasını istiyormuş gibi davranmaktadır. Aralarındaki kılıç, ancak profesörün otelin üst katında Ulrike'nin görüntüsüne "sahip olmasından" sonra kalkacaktır. Öykünün epigrafı, Borges'in Cenevre'deki mezar taşma kazınmıştır. Cinsel ilişkiye girmemelerine rağmen, profesör neden aralarındaki kılıcın kalktığını düşünmektedir? Neden Ann adlı genç fahişenin peşine düşen De Quincey'ye gönderme yapılmıştır? Profesör bu kadının neden sadece "görüntüsüne" sahip olmuştur?* Borges, zihinsel bir amacı kastediyordu (diğer insanlar, daima zihnimizdeki imgelerden ibarettir). Hepimiz, sevgilisi Beatrice'ye yalnızca zihninin derinliklerinde sahip olan birer Dante'yizdir. Edwin Williamson'a göre bu öykü, Borges'in en sonunda Norah Lange'den vazgeçerek, onun yerini María Kodama'yla doldurması ve geç filizlenen bu aşk sayesinde, mutluluğa kavuşmasını temsil etmekte, ancak, biyografik temelli bu açıklama, öykünün değerini azaltmaktadır. 1981'de yazdığı "Şimdinin Özlemi" şiirinde geçen ve İspanyolcada mutluluk anlamına gelen *dicha* sözcüğünün onun için anlamı, ismini açıklamadığı "bir kadının" yanında olabilmekti.** Borges, María Kodama'yla birlikte İzlanda'dayken mutluydu, ancak ben "Ulrike" öyküsünü, yaşlı, kör bir adamın, hassas edebi göndermeler aracılığıyla (Saga, De Quincey), kendi kusursuz aşkını tarif etmesi diye tanımlamaktayım. 1996'da Susan Sontag, onun edebiyattaki üstünlüğünü şöyle yorumladı: "Hâlâ senden öğreneceğimiz çok şey var"; evet, özellikle de ede-

4 Edwin Williamson, *Borges: A Life* (Londra, 2004), s. 415.

* *Kum Kitabı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 19-23.

** *Şifre*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 2009, s. 41.

biyata karşı minnettarlık konusunda. Kitaplar gün gelir ortadan yok olursa, insanoğlu da yok olacaktır. Sontag, kitapların sadece gerçeklerden kaçmanın değil, "adamakıllı insan olmanın araçlarından biri olduğunu" anlatır.[5] Kadim dostu Adolfo Bioy Casares, onun kitapları gerçeklikten üstün tutma huyundan yakınmıştır.[6] Borges'le ilgili son olarak şunu eklemek istiyorum: Aynı kitaplara tutku duymak epeyce erotik bir idealdir, birlikte okumaktır, bir Paolo-Francesca sendromudur.

Eğer sadece 1950'lerden sonraki öykülerini ve alçakgönüllü, yalın şiirlerini yazmış olsaydı, edebiyat tarihindeki bir dipnot olmaktan öteye gidemeyen bir Pierre Menard'a dönüşecekti. Ancak, körlüğün hükmettiği yıllarda, mantığa ters biçimde, ilk baştaki tutkulu okurlarla sınırlı şöhreti hızla yayılmaya başlamış, Borges, sanki ta öteden beri sayısız takipçisi varmış gibi, bir anda Arjantin halkının ilgi odağı haline gelmiş, hatta, farklı ses tonuyla taklit edilmiştir; kısacası, körlük ve şöhret, birlikte gelmişti.

1955'te gelip çatan körlük belası, onu şiir yazmaya sevk etti. Dikte ederek oluşturduğu dizeleri hatırlayabilmek için asonans, uyak, vezin gibi anımsatıcı çarelere ihtiyaç duyduğundan, serbest şiirden vazgeçmek zorundaydı. Neyse ki hâlâ enfes bir belleğe sahipti. "Belleğime başvurmam gerekti" diyor Borges[7] (ne de olsa belleğini kuvvetlendirmek için onlarca yıl emek harcamıştı) ve 1955'ten sonraki şiirlerin bir çoğunda, kendisine rehberlik edecek bir anlatı silsilesinin bulunduğunu ekliyor. 1960'larda gönlünü kaptırdığı biyografi yazarı María Esther Vázquez'e adadığı (ve Vázquez, evlenme teklifini reddedince, ithafı sonraki baskılarda kaldırdığı) "Poema de Los dones" [Armağanlar Şiiri] başlıklı şiirinde, Tanrı "bana kitapları ve geceyi birlikte bağışladı"[8] dizesi, hayatta başına gelen en acı tezatla ilgiliydi; Victoria Ocampo ve diğer yazar dostları, gözleri görmediği halde onu México Sokağı 564'teki Milli Kütüphane'nin (bu bina 1901'de Ulusal Lotarya binası olarak inşa edilmişti) müdürlüğüne aday göstermişlerdi. Müdürlüğe atandığında, körlüğünün nihai safhaya ulaştı-

5 Susan Sontag, *Where the Stress Falls* (Londra, 2002), s. 112.
6 "Homenaje a Jorge Luis Borges", *La Nación* (22 Haziran 1986), s. 86.
7 *The Aleph*, s. 250.
8 Jorge Luis Borges, *Obras completas* (Buenos Aires, 1974), s. 809.

ğı bir yılda, tekrar bir kütüphanede, ancak bu sefer en yetkili makamdaydı. Ne garip ki, Borges'in Milli Kütüphanesi daha önce de gözü görmeyen müdürler tarafından idare edilmişti. Bunlardan biri, kütüphaneyi 1858'den 1871'e kadar yöneten ve *Amalia* adında, Rosas'ın diktatörlüğü üzerine oldukça gerçekçi bir roman yazmış olan José Mármol'du. 1885'ten 1929'a kadar yöneten öteki kör müdürse, Borges'in hayranı olduğu Paul Groussac'tı. Buenos Aires'e göç etmiş Fransız entelektüeli Groussac (1848-1929) onun en şaşırtıcı akıl hocalarından biriydi. Ona "zeki ve adil" olmayı öğretmiş, İspanyol yazınının özünde olan barok eğilimlerden sakınmasını öğütlemişti. Borges, Groussac'ın özel olarak imal ettirdiği yuvarlak masanın başına geçti. Duvarlar, Piranesi'nin tablolarıyla süslüydü. Kitap dolaplarını hemen en sevdiği kaynak eserlerle doldurdu. José Edmundo Clemente'nin idari konulardaki hatırı sayılır yardımları sayesinde, 1973'e kadar, yani tam on sekiz yıl boyunca, maun masasının arkasında sembolik olarak müdürlüğü sürdürdü. Bir *Paris Review* muhabiri, onun her zaman mizaha, basit ama "kullanışlı şakalara" başvurduğunun delilleri olan mektuplarını, şiirlerini daktiloya çeken bir sekreterle röportaj yapmıştır.[9] Çevresi 900.000 tane kitapla kuşatılmış, ancak hiçbirini okuyamayan kör bir kütüphaneciydi artık o. Bastonuyla, kendisine "bir kütüphane şeklinde" sunulmuş bu Cennet'te dolanıp durdu.[10] Leopoldo Lugones'e adadığı *El hacedor* (1960) kitabının önsözünde, "kütüphaneye girdiğinde", şehrin gürültüsünden kurtulduğunu ve "raflardaki kitapların cazibesini, dingin düzenini duyumsayışımı, zamandan soyutlandığını ve büyülü bir biçimde, sayfaların içine çıkarılamazcasına girişini anlatır. Tuhaf gelebilir, ancak o, kitapların orijinal baskılarına, kokularına ve estetik görünümlerine her zaman önem vermiştir. "Güzellik" diyor Borges 1977'de, "bedenimizde hissettiğimiz fiziksel bir algıdır".[11] Unutmayalım ki, "Güney" öyküsündeki benliği Juan Dahlmann, *Binbir Gece Masalları*'nın nadir bulunan bir edisyonunu bir an önce okumak için az kalsın canından olacaktı.

9 Ronald Christ, "Jorge Luis Borges: An Interview", *Paris Review* (Kış/İlkbahar 1967), s. 118.

10 *Obras completas*, s. 809.

11 Jorge Luis Borges, *Siete noches* (Buenos Aires, 1980), s. 169-70.

1960'ta, yayımcısının iknasıyla, çekmecesinde biriken ne varsa gün ışığına çıktı. Yayımlamaktan ziyade eğlenmek amacıyla yazıp çiziktirdiği şiirlerini ve düzyazılarını *El hacedor* (Yaratan) başlığında derledi. Kitabın İngilizce edisyonunda, daha egzotik bir hava yakalamak adına, lüzumsuzca, kitaptaki ikinci metnin zaten İngilizce olan orijinal başlığı *Dreamtigers* (Rüya Kaplanları) kullanıldı (Andrew Hurley, sonra bunu *The Maker*'la değiştirdi). Açılış öyküsü, Homeros'un kör olmasını dramatize etmektedir. İlk Homeros, tıpkı Borges'in kendisi gibi, duyumsamalar dünyasının içinde yaşamakta, ancak evren tüm güzellikleriyle birlikte ondan yavaş yavaş uzaklaşmaktadır. Homeros, tamamen kör olacağını fark ettiğinde, metanet henüz icat edilmediğinden, acı acı feryat eder. Sakinleştiğinde, tıpkı karanlık odasına kapanan çiftçi Funes gibi, "sonsuzmuş gibi görünen" belleğine başvurarak, yitirilmiş anılarına kavuşur; önce bronz bir hançerin, arkasından da bir kadının ağırlığını hatırlar. Aşka meydan okuyup risk alabilmesi, düş görmesi ve yazması hâlâ mümkündür. Borges, kör olacağını öğrendikten sonra intihar etmedi, ancak, kendisinden farklı bir yazara, daha sıradan ama tesirli dizelerin sahibi bir şaire dönüştü. Bu derlemeye, "Borges ve Ben" anlatısını da eklemişti.

1972'de yayımlanan *El oro de los tigres* (Kaplanların Altını) kitabındaki "El ciego" ("Kör") şiirinde Borges, kaderini kabullenmiş olarak geri döner; bin yüzlü bir dünyadan, kitaplardan yoksun bırakılmış, unutuşun bir türü olan belleğiyle baş başa kalmıştır. Gece, yalnız, kullanıp şiiri "yaratmalıdır renksiz evrenini".[12] Kaplumbağa hızıyla geçen zaman, bu dünyanın gözle görülür biçemlerini hep kaçırmıştır ondan. Nefret ettiği aynalar dahi, artık duman renkli nesnelerden başka bir şey değildir. Karanlıkta açan hüzünlü bir gülü soluyarak avunur. Sadece sarı renkler kalmıştır geriye, gözleri yalnız karabasanlar için vardır. Ancak, bu kendine acıma hissi, hikâyenin yarısıdır; hikâyenin devamı, aşk üzerinedir.

Kör olduktan sonra, Anglosaksonca, İzlandaca ve eski Nors dilini öğrenerek, María Kodama'nın da içlerinde bulunduğu hayranlarından oluşan bir topluluğa ders vermiştir. O, İskandinav edebiyatına daima tutku duymuştur; 1933'te, "stan-

12 *Obras completas*, s. 1098. ["Kör", *Altın ve Gölge*, çev. Selahattin Özpalabıyıklar, Sel Yayıncılık, 1992, s. 77].

dart eğretileme" veya "kenniger" üzerine bir özet bir çalışma olan *Las kennigar*'ı yayımlamıştır. Her cumartesi günü, Florida Sokağı'ndaki Richmond kafesi gibi mekânlarda kadın öğrencileriyle buluşmak bir tutkuya dönüşmüş ki o, bunun Northumbrialı büyükannesinden kaynaklandığını düşünmüştür. 1977'de körlük hakkında verdiği bir konferansta, körlük sayesinde, şiirin, her şeyden önce müzik (sesler) olduğunu, Anglosaksonca öğrenirken, herhangi bir yabancı dildeki her bir kelimenin bir nağme, kendi içinde bir şiir olduğu keşfettiğini ifade etmiştir. Önce Homeros'u, sonra Milton'ı, Prescott'ı, Groussac'ı ve Ibsen'e mektup yazabilmek için Norveççeyi öğrenen Joyce'u, körlüğün sonrasında artık adeta kutsal saydığı kişiler arasına sokmuştur.

Samuel Beckett'le Formentor Ödülü'nü paylaştıktan sonra (6 uluslararası yayıncı yatırım yapıp basım ve çevirileri üstlenmişti), 1961'de, 62 yaşındayken, seyahat etmeye başladı. Elbette bunun için bir yardımcıya ihtiyacı vardı. İlk yardımcısı annesiydi. Annesi yaşlanınca, görevi María Esther Vázquez'e devretti. Son yardımcısı María Kodama, o ölene kadar yanından ayrılmayacaktı. Tabii ki Norman Thomas di Giovanni gibi tesadüfen çıkagelen yardımcıları da unutmamak gerekir. Artık şöhreti yakalamış bir edebiyatçı olarak, Oxford, Harvard, Sorbonne, Cambridge gibi üniversitelerin onur derecelerine ve Cervantes, Jerusalem, T. S. Eliot ödülleri başta olmak üzere çeşitli ödüllere layık görülecekti. Adını Mallorca'daki bir otelden alan Formentor Ödülü hakkında şöyle düşünüyordu: "Aldığım bu ödülün bir neticesi olarak, kitaplarım batı dünyasında birdenbire mantar gibi çoğalmaya başladı."[13] Eserlerinin İngilizceye veya Almancaya çevrildiği tarihlere baktığımızda, ki Fransızca çeviriler hariç bütün çeviriler 1961'den sonra yapılmıştır, Borges'in şimşek hızıyla, geç kalmış bir şöhrete kavuşmuş olduğunu görmekteyiz. Yurtdışında nam salması sayesinde, anavatanında halk figürüne dönüşmüştü (Arjantinlilere özgü bir züppelik), ama, artık altmışlı yaşlarındaydı.

Yazmak için de yardımcıya ihtiyacı vardı; aklındakileri dikte eder, yardımcısı bunları ona yüksek sesle okurken de gerekli düzeltmeleri yapardı. Annesinin yardımlarıyla başlayıp, yıllarca sürecek olan bu kapsamlı faaliyette, Betina Edelberg ve Margari-

13 *The Aleph*, s. 254.

ta Guerrero gibi sevgililerinin ve daha önce bahsettiğimiz Alicia Jurado, María Kodama, María Esther Vázquez gibi kadın dostlarının da tuzu bulunuyordu. 1979'da, bu ortak çalışmaları 989 sayfalık tek bir ciltte topladı. Bu muazzam kitap, onun Adolfo Bioy Casares'le yaptığı çalışmaların yanı sıra, Lugones, *Martín Fierro* ve Budizm incelemelerini ve ayrıca, Anglosaksonca, İngilizce ve Ortaçağ Alman edebiyatı antolojilerini ve de *Düşsel Varlıklar Kitabı** adında, eşi benzeri olmayan bir kitabı içermektedir.

1967'de, annesinin isteğiyle, 1930'larda dul kalmış Elsa Astete Millán'la alelacele evlendi ve Maipú Sokağı 994'teki annesiyle yaşadığı evden ayrılarak, eşiyle birlikte Belgrano Caddesi 1377, 8A adresine, Milli Kütüphane'nin bitişiğindeki bir daireye taşındı. Ancak, üç yıl süren evlilik daha en başından bir kâbusa dönüşmüştü. Annesinin şefkati, demir karyolası, özgürlüğü burnunda tütüyordu. Karısı, düşlerden ve kitap sohbetlerinden zevk almayan bir kadındı. Her öğleden sonra kütüphaneye uğrayıp Borges'le birlikte çeviriler yapan Norman Thomas di Giovanni isimli Amerikalı çevirmen, bu evliliğin sona ermesinde önemli rol oynamıştır. Evi terk ederken, karısına Córdoba'ya yapacağı bir seyahatin ardından döneceğini söylemiş, ancak bunun yerine, eve avukatını göndermiş ve tekrar gerçek evine taşınmıştır. Elsa Astete Millán, onu boşanma isteğini açıkça dile getiremeyecek kadar korkak bir adam olmakla itham etmiştir.

Küba Devrimi ve gerilla eylemlerinin etkisiyle sol kanat Peronistlerin güç kazanmasından sonra sürgündeki Perón'un beklenmedik geri dönüşüyle yüzleşmek zorunda kalan Borges, 1973'te, Milli Kütüphane'deki görevinden istifa etti. Toplumun kutuplaştığı 1970'lerde, o, *haylaz çocuk* yönünü geri plana atmış ve muhafazakâr kimliğiyle muhalif bir duruş sergileyerek halkın gözünde itibar kazanmıştır. 1976'da gerçekleşen bir askeri darbeyle, Perón'un dul eşinin gülünç iktidarı sona ermiş, devrimcilere, Che Guevara'ya ve ayaktakımına ayıracak zamanı olmayan Borges, bu sürpriz gelişmeyi büyük bir coşkuyla kutlamıştır. Darbeyi yapan generallerle yediği bir yemekten sonra, kendi deyimiyle bu beyefendilere methiyeler düzmüştür. Hiçbir zaman gazete okumadığı ve radyo dinlemediği için, bu generallerin aslında bin-

* *Düşsel Varlıklar Kitabı*, çev. Bora Komçez, Mitos Yayınları, 1992.

lerce genç insanın (en az 30.000 kişi) hiç yargılanmadan ve gerçekten de sadist uygulamalarla ortadan kaybolmasına sebep olduklarını ve dolayısıyla, Arjantin'in *desaparecidos* ("kayıplar") tabiriyle lekelendiğini fark edememiştir. 1985'te, bu konuyla ilgili davalardan birine katılıp gerçekte neler olup bittiğini öğrendiğinde şaşkına dönmüş, midesi bulanmış, mahkeme salonunu terk etmiştir. Daha eski bir tarihte, Başkan Johnson'ın Santo Domingo'yu istilasını açıkça onaylamıştır. Borges'in (dedikodularda söylendiği gibi madalya almak üzere değil) Santiago'daki Katolik Üniversitesi tarafından layık görüldüğü fahri doktorluk unvanını almak üzere gittiği Şili'de, General Pinochet'yle yediği yemek uzun süre hafızalardan silinmemiştir. Dedikodular onun tepkilerini geliştirmiştir. O tarihlerde yayımlanan bir gazetede yer alan haber de, Borges ve Bioy Casares'in, Meksika devlet başkanı Gustavo Díaz Ordaz'ı 1968'de Tlatelolco'da gösteri yapan 300 kadar öğrencinin katledilmesinden ötürü telgraf çekerek tebrik ettiğini iddia etmiştir. Borges'in saf siyasi görüşleri, yaşlı bir adamı, kör olmadan önceki maceracı Borges'le karıştıran entelektüellerin ve solcu okurların gözündeki imajını uzun yıllar boyunca zedelemiştir.

1975'te, annesi, 99 yaşındayken hayata veda etti. Derin bir kedere boğulmuştu Borges, ama annesinin odasını olduğu gibi bırakarak Maipú Sokağı'ndaki evlerinde yaşamaya devam etti. Harold Bloom, anneyle oğul arasında "koparılması mümkün olmayan bir bağ" bulunduğuna dikkat çekmektedir. Annesiyle olan ilişkisinin hayatını derinden etkilediğini elbette yadsıyamayız. Annesinin ölümünden kısa bir süre sonra yayımladığı, daha sonra *La moneda de hierro* [Demir Para] (1976) kitabına Antonio Berni imzalı illüstrasyonlar eşliğinde eklediği, ölüme ağıt niteliğindeki *El remordimiento* [Pişmanlık] adlı ünlü bir sonesinde, mutsuz bir hayat sürmekle "insanın işleyebileceği en kötü günahı" işlediğini anlatır. Ailesi ona hayat gibi değerli bir armağan sunmuş, ama o, Nerval'in sonesindekine benzer bir *desdichado* (bir garip), bir korkak gibi davranarak onlara ihanet etmiştir. Ayrıca, yapıtı açık bir şekilde "hiçlikle örülmüştür". Bu şiir, onun okumalarının, seyahatlerinin ve aşk hayatındaki iniş çıkışların alelade bir yansıması olduğu gibi, aynı zamanda, samimi, açık, geleneksel üsluba dönüşünü ve ömrünün son yıllarındaki hissiyatını temsil etmekte-

dir; ironinin üstadı Borges'in, şiiri, ortak temel duygularla, hissi gerçeklikle ilişkilendirmesi ne kadar da ironiktir. Şiirler, zihnin içinde yazıldıktan sonra kolaylıkla dikte edilebilmekteydi. Ayrıca, María Kodama ve Nors metinleri sayesinde, geç kalmış bir olgunluğa ve mutluluğa ulaşmıştı. Aşk, daha önceleri onu hep mutsuz etmişti. Bize pek çok konuda ipuçları sunan "Alef" öyküsünde, "Borges"in Alef'le karşılaştığında yaşadığı gizemli deneyimde de beliren Beatriz Viterbo isimli hoppa kadına duyduğu hayranlık, ancak Beatriz öldükten sonra, imgesinin azar azar silinmesiyle bitecektir; çünkü zaman, kalp yarasını bile iyileştirir. *İlahi Komedya*'nın Dante ve Beatrice'siyle ("Alef" öyküsünde "Borges"i terk eden kadının ismi) ilgili bir yorumunda, Borges, zina yapan Paolo ve Francesca'nın "kendi Cehennemlerinde, korkunç bir aşkla, endişeyle, hayranlıkla, imrenmeyle, sonsuza dek birleştiklerini" ifade eder.[14] Son sözcük "imrenme", onun kendini asla tümüyle cinsel tutkuya adamadığının itirafıdır. Alberto Manguel, 1965'te Pygmalion adlı Anglo-Germen kitabevinde çalışırken tanıştığı Borges'i, onun için okuma yapmak üzere sık sık evinde ziyaret etmiş veya sinemaya götürmüştür. Manguel, onu, eski kafalı annesi ve ismini Byron'ın bir öyküsel şiirinden alan Beppo adlı, beyaz tüylü, iri Ankara kedisiyle anlaşılmaz bir hayalperest olarak tarif etmiştir. Alan Pauls, söz konusu şiirin Arjantin edebiyat çevrelerinde en meşhur şiir olduğunu anlatır.[15]

New York Review of Books için Arjantin'in gizemini keşfetmek üzere sevgilisiyle birlikte 1972'de Buenos Aires'e gelen romancı V. S. Naipaul (d. 1932), Borges'in Arjantin'deki konumunu eleştirirken, onun sahte ve abartılı bir prestije sahip olduğunu öne sürmüştür. Büyük olasılıkla Borges'in 1940'larda yazdıklarını okumamış olduğundan, onu sadece "sevimli ve hüzünlü bir şair" ve bir makale yazarı olarak görmüştür. Onu eski İngilizce, Chesterton ve Kipling hakkında kibar sözler söylerken dinlemiştir. Bu yaşlı adam, giyimine özen göstermekte ve mahremiyetini korumak için kendini arka planda tutmaktadır. Naipaul, Arjantin'in gizemini çözmüşçesine, Borges hakkındaki düşüncelerini şöy-

14 Jorge Luis Borges, *Nueve ensayos dantescos dantescos*, önsöz: Marcos Ricardo Barnatán (Madrid, 1982), s. 153.

15 Alan Pauls, *El factor Borges* (Barcelona, 2004).

le özetler: "İlginç bir sömürge edebiyatçısı performansı." Ayrıca, onun, Dickens, Galdós ya da Balzac kadar olmasa da, erken döneminde şehriyle ne denli özdeşleşmiş olduğunun muhtemelen farkında olmayarak, "Borges'in Buenos Aires'i kutsallaştırmadığına" karar vermiştir.[16] Borges'in nevi şahsına münhasır edebiyat sohbetlerine şahitlik etmiş bir diğer şair, Naipaul'u yalanlarcasına, onu, çocuksu, mizaha tapan, hayattan zevk alan ve tüm bu özellikleriyle, "Arjantin'deki yaşamın odak noktası" olarak gören Willis Barnstone'dur.[17]

1982'de, ülkeyi yöneten generallerin, bölgede istenmeyen bazı İngiliz kolonilerini korumak yerine, yanlışlıkla istila etmesiyle başlayan Falkland Savaşı,* onun bir şakasına ve bir şiirine kaynak olmuştur. Boş yere ölen insanların sayısı 1000'i bulmuş, Arjantin, ağır bir yara almıştı. İngiliz hayranı Borges'in, bir röportaj sırasında, bu savaşı, iki kelin bir tarak için kavga etmesine benzetmesi yurttaşlarını epey öfkelendirmişti. 1982'de yazdığı bu savaş karşıtı sonesinde, Juan López ve Juan Ward isimlerinde normalde dost olabilecek iki erkek, bir adada tanışırlar "ve bu iki kafadarın her biri, hem Kabil'dir hem de Habil". Cesetleri birlikte gömülür ve karların altında çürürler.[18] Bu "şiir" o kadar çok alıntılanmıştı ki, zamanla savaş karşıtı bir maniye dönüşmüştü. Borges, Alberto Manguel'e, Bayan Thatcher ve Galtieri'nin tek bir kişi olduklarını anlatmıştır.[19] Şiir, kimsenin bir anlam çıkaramadığı, çılgınca bir tarihi âna gönderme yaparak sonlanır.

Borges'i kör olduktan sonraki yenilmişliğin ve beraberindeki bir belirsizliğin içinden çekip çıkarmakta önemli bir rol üstlenerek, onu yeniden yazmaya, öykülerini, şiirlerini, anılarını dikte etmeye teşvik eden Amerika doğumlu çevirmen Norman Thomas di Giovanni (d. 1933), onun geç dönemdeki yaratıcılığının en önem-

16 V. S. Naipaul, *The Return of Eva Peron* (Londra, 1980), s. 122-8.

17 Willis Barnstone, *With Borges on an Ordinary Evening in Buenos Aires* (Urbana, IL, 1993), s. 63.

* İngilizcede *Falklands Conflict/Crisis*, İspanyolcada *La guerra de Las Malvinas*: Malvinas Adaları Savaşı diye geçer. 2 Nisan 1982'de Arjantin'in Falkland ve Güney Georgia Adaları'nı işgal etmesiyle başlayan savaş. Altı hafta sürmüştür.

18 *Clarín*, 26 Ağustos 1982.

19 Alberto Manguel, "Borges in Love", *Into Looking Class Wood* (Londra, 1999), s. 60.

li şahitlerindendir. Di Giovanni, onunla 1967'de, Harvard'da, Charles Eliot Norton konferansları verirken tanışmıştı. Şair (ve âlim) Jorge Guillén'in eserlerinin iki dilde hazırlanmış bir antolojisini kısa süre önce yayımlamış Di Giovanni'nin kendisine sunduğu benzer bir teklife balıklama atlamıştı Borges; çünkü o, her şeyden önce bir şair olduğunu düşünüyordu. Di Giovanni 1968'in Kasım ayında, Buenos Aires'e taşındı ve üç buçuk yıl boyunca, genellikle hafta içi olmak üzere Milli Kütüphane'ye gelerek, onunla birlikte çeviriler yaptı. Buenos Aires'teki yaşantısının masraflarını karşılayabilmek için, çevrilen ne varsa belirli bir yüzde karşılığında *The New Yorker*'a gönderdi. Anılarını İngilizce yazması konusunda Borges'i ikna etmeyi başardı (İspanyolca olanlar orijinal değildir; bu sonraki çeviriler başkaları tarafından yapılmıştır). Di Giovanni, çalışkan ve muzip biriydi. Bu ortaklaşa çeviriler veya uyarlamalar, oldukça etkili çalışmalardır ve hep öyle kalmışlardır. 1967'de, birlikte Londra'ya yaptıkları ziyaret, Borges'in edebiyat ustası kimliğini perçinlemiştir. Ancak, Di Giovanni, onun inişli çıkışlı haletiruhiyesinden, hırçınlığından usanmış ve en sonunda bir gün, Bioy Casares'in evindeki yemek salonunda, aralarındaki anlaşmaya son noktayı koymuştur. Bunun sonrasında, Borges'in eski karısı, yeni, bir dizi İngilizce çevirinin yayımlanması için harekete geçmiş ve kurmaca öykülerin çevirisi için Andrew Hurley'le anlaşmıştır.[20]

Hayatının son yıllarındaki en yakın, eski öğrencilerinden, yarı Japon María Kodama'ydı (d. 1937); hoş, hiçbir zaman Buenos Aires'te birlikte yaşamamışlardı. Kodama onu 1985'in Kasım ayında Cenevre'ye götürdüğünde, Borges karaciğer kanserine yakalanmıştı. Kodama ve Borges, 1986'nın Nisan ayında, Paraguay'da temsilen evlendiler (Arjantin'de o yıllarda boşanmak yasal olarak mümkün değildi). Borges, 14 Haziran 1986'da, kiralık bir evde vefat etti. Bedeni, Plainpalais Mezarlığı'na (g-735), Jean Calvin'in kabrinin yanına gömüldü. O, öldükten sonra ortaya çıkan hukuksal anlaşmazlıklar on yıl boyunca sürdü; örneğin, kız kardeşi Norah'yla onun Miguel ve Luis isimli oğulla-

20 Borges'in *Collected Fictions* eseri hakkında bir inceleme için, Jason Wilson'ın, "Life Member of the Gaucho Club" kitabına bakınız, *The Independent Weekend Review*, 6 Şubat 1999, s. 15.

rı, María Kodama'yla evliliğinin artık geçersiz olduğu iddiasıyla Borges'in kemiklerinin Cenevre'den anavatanına getirilmesi için dava açtılar, fakat, davayı kaybettiler.[21] Eduardo Longato'nun oyduğu Cenevre'deki mezar taşının üstünde, *Kum Kitabı*'ndaki "Ulrike" öyküsüne ait epigraf bulunmaktadır. Bu, *Völsunga Saga*'dan bir alıntıdır: *Hann tekr sverthit Gram ok leggr i methal thiera bert.* Bu ifade şöyle çevrilebilir: "Gram, kılıcını aldı ve çıplak olarak ikisinin arasına yerleştirdi."* Her biri hayranı olan öğrencilerine Anglosaksoncayı ve İzlandacayı öğretirken, onlara kuzey dillerinin eşsiz bulduğu ahengiyle okumalar yaparken huzur bulurdu. O, bu destanı ilk kez, daha bir çocukken, William Morris'in çevirisinden okumuştu. Mezar taşının arka yüzünde, "Sutton Hoo" hazinesine ait bir kalkanın kabartmasıyla birlikte, MS 1000 yılındaki "Maldon Savaşı"ndan, kendisi ve María Kodama tarafından "korkma" diye çevrilmiş bir alıntı bulunmaktadır. Bu mezar taşı aslında, onun María Kodama'yla birlikte geçirdiği son yıllarında kendisi hakkındaki düşüncelerini açığa çıkaran bir kitabedir.

Son günlerinde, kadim dostu Adolfo Bioy Casares, kız kardeşi Norah ve onun iki oğlu Luis ve Miguel'le arası bozuldu. Ölmeden hemen önce kız kardeşiyle barıştı, ancak, birtakım finansal meseleler ve bir banka hesabı yüzünden anlaşmazlığa düştüğü Luis ve Miguel'le bir daha asla konuşmayacaktı. 1970'te, onların lehine olan vasiyetini değiştirip, her şeyini María Kodama'ya bıraktı. Öldükten sonra, yakılmak yerine, kendi isteği üzerine Cenevre'deki bir mezara gömüldü. İlk şiirlerine konu olan ve annesinin kabrinin de bulunuğu Recoleta Mezarlığı'na gömülmeyi reddetmiştir (babası, Cementerio Británico'ya gömülmüştür). Gençlik yıllarını geçirdiği şehre dönmek istemesinin sebebi, Cenevre'de María Kodama'yla mutlu günler yaşamış olması mıydı? Meraklı gazetecilerden uzakta, huzur içinde, sıradan biri gibi ölmek istemiş olabilir miydi? Yoksa bu, *haylaz bir çocuğun* bitmek bilmez kaprislerinden biri miydi? Kendisinin kaleme alıp Buenos Aires'teki avukatına okuttuğu basın açıklamasındaki bazı ifadeler dikkat çekicidir: "María Kodama, hayatım boyunca tanıdığım en ahlaklı kişidir. Mutluluğu onun sayesin-

21 *Clarín*, 10 Ağustos 1991.

* *Kum Kitabı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, 1999, s. 19.

de tattım."[22] María Kodama'nın onun "Ulrike" öyküsüne kadar sirayet eden feministliğinin, ona bağımsızlığa dair bir şeyler öğrettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kodama, günümüzde Borges Vakfı'nın yöneticisidir ve onun yaşarken yayımlamayı reddettiği kitaplarını, gazetelerdeki makalelerinden oluşan derlemeleri ve dağınık haldeki birkaç parça eserini yayımlamaya devam etmektedir. Kodama, birçok eleştirmeni dava etmiş ve eleştirmenler tarafından dava edilmiştir. Bu davalardan biri, Maipú'daki küçük daireden kovularak sokakta kalan, Borges'lerin Fanny ismiyle bilinen dindar hizmetçisi Epifanía Uveda de Robledo tarafından açılmıştır. Fanny, şimdi La Boca'da yaşamakta ve Borges'in bazı dostlarının yardımlarıyla hayatını sürdürmektedir. Özetle, Borges'in, ömrünün son yıllarında yaşadığı tatsızlıklar yetmiyormuş gibi, öldükten sonra bile, ismi üzücü olaylar içinde anılmıştır. Fundación San Telmo'nun sahibi Jorge Helft ya da Antonio Carrizo gibi, rakip koleksiyonerler de mevcuttur. Fakat, bu kişilerdeki koleksiyonların aslı astarı yoktur ve onun yapıtına dahil edilemezler.

1955'te tamamen kör olmasıyla, hayatını kaybettiği 1986'ya kadar olan süreçte, dikte ettirdiği öykülerden oluşmuş, önemsiz sayılabilecek iki kitapla, mütevazı şiirlerini topladığı birkaç derlemeden ve sayısız önsözden başka bir şey üretememiş, yeni kitapları okuyamadığı için, o emsalsiz, eleştirel denemelerinden tek bir tane dahi yazmamıştır. 1960'larda cesur ve şaşırtıcı bulunan bir yazar olarak, yazınsal yeniliklere ayak uyduramamıştı. Fransız edebiyatından, özellikle de Proust ve Flaubert'den (o, Balzac'ı asla okumadığını onaylıyordu) veya Gerçeküstücülük'ten, müzikten, realistik kurmacadan, Lorca'dan ya da Rilke'den zevk almaktaki âcizliği, onun edebi kişiliğinin bir parçasını ve eserlerindeki aldatıcı anıştırmalarla gizleri oluşturmaktaydı. Ona göre gelmiş geçmiş en iyi romancı Conrad'dı. Macera romanlarında, karakterlerin değil, bizatihi maceranın önemli olduğunu savunuyordu. Coleridge sanki hâlâ yaşıyormuşçasına, onun hakkında durmadan konuşabiliyor ve en iyi arkadaşının Robert Louis Stevenson olduğunu söylüyordu.

22 Williamson, *Borges: A Life*, s. 488.

O hiçbir zaman unutulmaz karakterler yaratmakla uğraşmadı; öykülerinin çoğu, somutlaşmış fikirler üzerineydi. Borges şöyle diyor: "Ben hiçbir zaman bir karakter yaratmadım. Öykülerimin içinde her zaman kurnazca gizlendim."[23] Belki de bir parça tekbenci bir yazar olarak, diğer insanların mahiyetini sezinleyememişti. Öykülerindeki karakterlerin aniden kendilerinin zıddına dönüşmesi gibi, o da insanları aniden hayatından çıkarabilirdi. Hatta, kendisinin eskide kalmış benliklerine karşı dahi gaddarca bir tutum sergilemişti; özellikle, *ultraísta* şaire, sahte vatansevere ve *göçmene*. Yazılarını ve kitaplarını sık sık revize etti, bölümler ekleyip çıkardı, üzerlerinde türlü türlü oynamalar yaptı. Söylediğine göre, baskı hataları bile bir tür gelişme sayılabilirdi. Kendisini tekrarladığı röportajlarını okuduğunuzda, onun kadınlara aşkla yaklaşmaktan çekinmediğini ve başka insanların sözlerine kulak asmadığını sezersiniz. María Esther Vázquez'e göre, o, üç dört yılda bir âşık oluyordu. Rodriguez Monegal, onun, kadın hayranlarına ve öğrencilerine Shaw'un Pygmalion'u* (Yunan mitolojisinde, kendi yonttuğu heykele âşık olan heykeltraş, çn) veya bir Profesör Higgins gibi davrandığını, kendisini onlara adadığını düşünüyordu. Örneğin, María Kodama'yla ilişki yaşarken, Viviana Aguilar isminde genç bir kadına gönlünü kaptırmış ve ona, *Şifre* kitabındaki (1981) "Al olvidar un sueño" (Bir Düşü Unutmak Hakkında) şiirini adamıştır. Aguilar o sıralar, Maipú ve Florida Sokağı'nı birbirine bağlayan Galería del Este'de bulunan La Ciudad adında, Borges'in evine yakın olması sebebiyle her gün uğradığı bir kitabevinde çalışıyordu. Borges'in yabancı ülkelerde şöhret kazanmasının nedenlerinden biri de, okurlarının, onun hakkında hiçbir şey bilmeksizin, sadece çevrilmiş eserlerini okuyup hayrete düştükten sonra, hayallerinde kendi kör bilgelerini yaratmalarıdır. Ona haklı bir şöhret getiren ve hatta, isminin sıfatlaşmasını sağlayan ("Borgesvari") 1940'larda yazdığı öykü ve anlatıları (*Hayaller ve Hikâyeler, Alef*) her zaman açık ara onun en iyi eserleri olarak anılmıştır. Ancak, biyografi yazarları, bu gizemli adamın hayatını masaya yatırdıklarında, onun tekbencilik diye tanımladığı mahremiyetini ve cinsel

23 Carlos Cortinez, editör, *Borges the Poet* (Fayetteville), AR, 1986), s. 57.

* Yunan mitolojisinde, kendi yonttuğu heykele âşık olan heykeltıraş. (ç. n.)

yaşamdaki ketumluğunu hiçe saymışlardır; kadınlarla yattı mı? Çok sık mastürbasyon yapar mıydı? Cinsel eğilimleri onu hangi yöne sevk etti? Ben, onun uçsuz bucaksız hayal gücünün, anne ve babasından kaynaklandığını düşünmekteyim: Göçmen annesiyle, İngiliz kökenli babasının arasındaki kültürel ve cinsel ayrım, onu kendi içindeki bir münakaşaya, bir anlatısına da konu olan, iki farklı Borges olmaya yöneltmiştir. Onun edebi kişiliği, öykülerinin ve notlarının içinde saklıdır. Ancak, 1954'ten itibaren yakın bir dostluk içinde olduğu Alicia Jurado, Borges'i uzaktan tanıyan biz okurları, "onun eserlerini okuyarak, karmaşık kişiliğinin yalnızca bir kısmını keşfedebileceğimiz" konusunda uyarmaktadır; "benim bildiğim ve sevdiğim geriye kalan bütün yönleri, sonsuza dek yitirilmiştir"; Alicia Jurado, bu ifadesiyle, "Yaşlı bir insan öldüğünde, bir kütüphane yanmıştır" sözünü yorumlamaktadır.

Eserleri sanat dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Özünde birer parodi olan sayısız Borges öyküsü yazılmış, Bruce Chatwin'in "The Estate of Maximilian Tod'unda", José Emilio Pacheco, Ray Bradbury, José Balza, Umberto Eco, Juan José Arreola, Augusto Monterroso, Enrique Vila-Matas, Italo Calvino, Peter Carey, Iganico Padilla ve Zadie Smith gibi yazarların eserlerinde örnek oluşturmuştur. Donald Cammell ve Nicolas Roeg'in onun "Güney" öyküsünden etkilenerek çektikleri *Performance* (1970) adlı filmde, Borges, filmde rol alan Mick Jagger kadar modern bir halde belirir. 1969-70 yılları arasında Bertolucci, "Hain ve Kahraman İzleği" öyküsünü *Strategia del ragno* [Örümceğin Stratejisi] başlığıyla filme uyarlamıştır; bu filmde, Jean-Luc Godard, Borges'e gönderme yapıyordu. Öykülerinin bizatihi edebiyat tarafından yazıldığını savunan Borges, yazarın açık bir şekilde mevzu dışı olduğunu düşünürdü. Ardında bıraktığı miras, yazar-okur ilişkisinin tersine çevrilmesiydi. Kitaplıkları dolduran kitapların yazarı, okurdan başkası değildi. Tarihe geçeceklerini umduğu eserlerinin pek az sayıda olmasına şaşmamak gerek, çünkü, zaten gerekenden fazlasını üretmişti. 1964'teki *El otro, el mismo* [Öteki Kendi] şiir kitabının önsözünde, yaşamını şöyle özetledi: "Bir yazarın garip yazgısı. İlk başta baroktu, beyhude biçimde ve yıllar sonra, talihinin de yardımıyla, Hiçbir değeri olmayan basitliği değil ama, gizli ve alçakgö-

nüllü bir karmaşıklığı yakalamayı başardı."[24] Bu gizli karmaşıklık, birtakım biyografik kurmacalardan ziyade, şiirlerinin içinde saklıdır ve ancak, bir tür sihirmiş gibi okunmalarıyla aydınlanacaktır. 1980'de, Paris'teyken, Bernard Pivot'nun televizyon gösterisine katıldığında, bütün öykülerinin temelinde, okurlara belli edilmeyen bir kişisel deneyiminin olduğunu açıklamıştır; "Hiç kimsenin sırlarını itiraf etmeye hakkı yoktur". O, kişisel sırlarını, öykülerinde üstü kapalı olarak aktarmıştır. 1946'da tek başına yayımlanan "Nueva refutación del tiempo" (Zamanın Yeni Çürütülmesi) başlıklı, idealist bir fanteziyi konu alan bilimsel ve özgün denemesi, zamanın sürekliliğinin ve benliğin yadsınamayacağını fark etmesiyle sonlanmaktadır. İnsanoğlunun yazgısı korkunçtur, çünkü "geriye dönüşü yoktur ve kaskatıdır".[25] Borges, zamanın, kendisini oluşturan töz olduğunu kabullenir: "Zaman, beni kapıp sürükleyen bir nehirdir, ama nehir benim." Ve son cümlede şöyle der: *El mundo, desgraciadamente, es real; yo, desgraciadamente, soy Borges* ("Yeryüzü, ne yazık ki, gerçek; ben, ne yazık ki, Borges'im"). *Sur* dergisinin son editörü Enrique Pezzoni, bu ifadeyi onun en çarpıcı itiraflarından biri, bir *cri de coeur* (kalp çığlığı) olarak tarif etmiştir. Hayatındaki en kritik sorunu özetlemiştir Borges.[26] Edebiyat, okuma, hayal gücü hiç kimsenin hayatını kurtaramaz, yani, "gizli mucize" diye bir şey yoktur. Cenevre'de toy bir şairken keşfettiği ve "Otro poema de los dones" ("Öteki Armağanlar Şiiri") şiirinde, "bir kuş kadar masum" diye andığı Verlain'in şiirlerini, son nefesini verinceye kadar dilinden düşürmemiştir.[27] Bir keresinde, kendisiyle şöyle böbürlenmiştir: *Creo no tener un solo enemigo* ("Tek bir düşmanım dahi olduğuna inanmıyorum").[28] Bu öz eleştiri, içindeki nazik ve nükteci adamı açığa vurmaktadır. Ibarra, onu "hayatında tanıdığı, ruh hali en düzgün insan" olarak gördüğünü belirtmiştir.[29] Paul Theroux, onun mizahi yönünü kendine has yön-

24 *Obras completas*, s. 858.

25 *A.g.e.*, s. 771. ["Zamanın Yeni Çürütülmesi", çev. Peral Beyaz Charum, *Öteki Soruşturmalar*, İletişim Yayınları, 2005, s. 195-216]

26 Enrique Pezzoni, "Fervor de Buenos Aires: Autobiografía y autorretrato", *El texto y sus voces* (Buenos Aires, 1986), s. 75.

27 *Obras completas*, s. 937.

28 *A.g.e.*, s. 975.

29 Emir Rodríguez Monegal, *Jorge Luis Borges: A Literary Biography* (New York, 1978), s. 240.

temlerle keşfetmiştir. Theroux'ya göre, o "bir melektir", ancak, içinde bir parça şarlatanlık da vardır. Kendi yaptığı şakaları gür kahkahalarla desteklerken sararmış dişlerini gösteren Theroux, sohbetler sırasında iyi bir dinleyiciydi. O, hem bir bilge hem de bir palyaçoydu, ama asla bir deli değildi. 1972'de tanıştığı ve hayatında gördüğü en kibar adam olarak tarif ettiği Borges'in Maipú'daki evine sık sık uğrayıp, ona kitap okudu. Borges'in soluk soluğa, kesik ve kuvvetli konuşma tarzında ya da davranışlarında bir zerre bile şiddet sezmemişti.[30] Oysa, Borges'in ölüm döşeğinde yanında olan Jean-Pierre Bernès, onu "Daima her şeye baş kaldıran, ama bir yandan da barışçıl bir adam ve bütün diğer özelliklerinin ötesinde, bir şair" olarak görmekteydi. Bernès'in "baş kaldıran bir adam" şeklindeki tahlili, Borges'i, Herbert Read'in "kibar anarşistine" ve babasının, Spencer'daki anarşizm anlayışını Bakunin'dekine tercih etmesine yaklaştırmaktadır. Başta da belirttiğim gibi, saymazlık, onun kişiliğinin özüdür ve kişiliğiyle eserleri arasındaki bu uyumsuzluk, Victoria Ocampo'nun da dikkatini çekmiştir.

Willis Barnstone'a kendisini modern bir yazar olarak görmediğini söylemiştir; gerçekten de, o kendisini Gerçeküstücülük gibi akımlardan soyutlamış bir ondokuzuncu yüzyıl yazarı olarak görürdü.[31] Joyce'u ve avangardın uzantılarını (Dışavurumcu şiir, *ultraísmo*) özümsemiş olduğu için, bu aslında onun için bir çelişkiydi. Okurlarına verdiği tavsiye de, bu alışılmadık çağdaşlık anlayışından kaynaklanmaktaydı: Az miktarda okuyun, ama tekrar tekrar okuyun; gerçek ve kurmaca arasında hiçbir fark yoktur ve geçmişin tamamı belleğimizde kalanlardan ibarettir. Uruguaylı eleştirmen ve Yale profesörü Emir Rodríguez Monegal'in yazdığı biyografide, onun Amerikalı öğrenciler tarafından çok sevilen yaşlı bir bilge olduğu görüşünü çürütmek için şu ifadeye başvurulmuştur; sanılanın aksine, o, (1978'de) "son derece yalnız", bedbaht, eski kafalı, utangaç ve yaşlı bir Arjantin beyefendisiydi.[32] Çevrilmiş eserlerin ve şöhret maskesinin ardında bir Arjantinli gizlenmekteydi.

30 Paul Theroux, *The Old Patagonian Express: By Train through the Americas* (Harmondsworth, 1980), s. 399.

31 Willis Barnstone, *Borges at Eighty: Conversations* (Bloomington, IN, 1982), s. 35.

32 *Jorge Luis Borges: A Literary Biography*, s. 466.

Kaynakça

Edisyonlar

Borges'in bizzat İspanyolca hazırladığı, tamamlanmış son eserlerini içeren *Obras completas*'tan (Buenos Aires) faydalandım. Ayrıca Jean Pierre Bernès'in Borges tarafından da onaylanmış Fransızca çevirisinin ilk baskısına başvurdum (*Oeuvres complètes*, Paris 1993). Andrew Hurley'in (Londra 1998) çevirdiği *Collected Fictions* gibi en güncel İngilizce çevirilere başvurdum ama bizzat alıntıladığım şiirleri mot-a-mot çevirdim. Ayrıca Norman Thomas di Giovanni ve Borges'in birlikte çevirdikleri *The Aleph and Other Stories 1933-1969: together with Commentaries and an Autobiographical Essay* (New York, 1970) adını taşıyan, Borges'in İngilizce yazdığı anılarından alıntı yaptım.

Kaynak alınan diğer Borges eserleri

"The Spanish Language in South America – a Literary Problem" / "El gaucho Martín Fierro" (Londra, 1964).
"Nota sobre el ultraismo", *Testigo*, 2 (Nisan-Haziran 1966), s. 8-9.
El libro de arena (Buenos Aires, 1975).
Prólogos (Buenos Aires, 1975).
Norah (Milan, 1977).
Obras completas en colaboración (Buenos Aires, 1979).
Siete noches (Buenos Aires, 1980).
La cifra (Madrid, 1981).
Nueve ensayos dantescos, önsöz: Marcos Ricardo Barnatán (Madrid, 1982).
Textos cautivos: Ensayos y resenas en "El Hogar" (1936-1939) (Barcelona, 1986)
Atlas, María Kodama'nın iştirakiyle, çeviri, Anthony Kerrigan (New York, 1986).

El Aleph borgiano, ed. Juan Gustavo Cobo Borda, (Bogotá, 1987).
El tamano de mi esperanza (Barcelona, 1993 [1926]).
Inquisiciones (Buenos Aires, 1993 [1925]).
Siete noches (Buenos Aires, 1997).
Textos recobrados 1919-1929 (Buenos Aires, 1997).
El idioma de los argentinos (Madrid, 1998 [1928]).
Cartas del fervor: Correspondencia con Maurice Abramowicz y Jacobo Sureda (1919-1928), önsöz, Joaquín Marco (Barcelona, 1999).
Borges en Sur, 1931-1980 (Buenos Aires, 1999).
Selected Poems, editör, Alexander Coleman, çeviri, W. S. Merwin ve diğerleri (Londra 1999).
The Total Library: Non-Fiction, 1922-1986, editör, Eliot Wienberger, çeviri Esther Allen, Suzanne Jill Levine ve Aliot Wienberger (Londra, 2000).
Borges en El Hogar 1935-1958 (Buenos Aires, 2000).
Macedonio Fernández/Jorge Luis Borges: Correspondencia: 1922-1939. Cronica de una amistad, Carlos García, editör (Buenos Aires, 2000).
El Aleph de Jorge Luis Borges, faksimile edisyon, editör, Julio Ortega ve Elena del Rio Parra (México, 2001).
Textos recobrados, 1931-1955 (Buenos Aires, 2002).
El circulo secreto: Prólogos y notas (Buenos Aires, 2003).

Biyografiler

Barnatán, Marcos Ricardo, *Borges: Biografia total* (Madrid, 1995).
Barnstone, Willis, *With Borges on an Ordinary Evening in Buenos Aires* (Urbana, IL, 1993).
Bastos, María Angélica, *Borges y los otros* (Buenos Aires, 1999 [1967]).
Canto, Estela, *Borges a contraluz* (Madrid, 1989).
Rodríguez Monegal, Emir, *Borges par lui meme* (Paris, 1970).
Jorge Luis Borges: *A Literary Biography* (New York, 1978).
Salas, Horacio, *Borges: Una biografia* (Buenos Aires, 1994).
Teitelboim, Volodia, *Los dos Borges: vida, sueños, enigmas*, (Santiago, Şili, 1996)
Torre Borges, Miguel de, *Borges: Fotografías y manuscritos* (Buenos Aires, 1987).
Uveda de Robledo, Epifanía ve Alejandro Vaccaro, *El señor Borges* (Buenos Aires, 2004).
Vaccaro, Alejandro, *Georgie (1899-1930): Una vida de Jorge Luis Borges* (Buenos Aires, 1996).
Vázquez, María Esther, *Borges. Esplendor y derrota* (Barcelona, 1996).

Williamson, Edwin, *Borges: A Life* (Londra, 2004).
Woodal, James, *The Man in the Mirror of the Book: A Life of Jorge Luis Borges* (Londra, 1996).

Söyleşiler

Barnstone, Willis, *Borges at Eighty: Conversations* (Bloomington, IN, 1982)
Boncenne, Pierre, "Jorge Luis Borges s'explique", *Magazine Lire* (Eylül 1980), s. 31-43.
Borges, Jorge Luis and Ernesto Sábato, *Diálogos* (Buenos Aires, 1976).
Chao, Ramón ve Ignacio Ramonet, "Entretien avec Jorge Luis Borges", *Le Monde* (19 Nisan 1978), s. 2.
Charbonnier, Georges, *Entretiens avec Jorge Luis Borges* (Paris, 1967).
Christ Ronald, "Jorge Luis Borges: An Interview", *Paris Review* (Kış/İlkbahar 1967), s. 116-64.
Cruz, Jorge, "Mis libros: Jorge Luis Borges entrevistado", *Vuelta*, 106 (Eylül 1985), s. 40-6.
Editörler Di Giovanni, Norman Thomas, Frank MacShane ve Daniel Halpern, *Borges on Writing* (Londra, 1974).
Fernández Moreno, César, "Weary of Labyrinths: An Interview with Jorge Luis Borges", *Encounter*, (Nisan 1969), s. 3-14.
Ferrari, Osvaldo, *Borges en diálogo* (Buenos Aires, 1985).
Harss, Luis, "Jorge Luis Borges o la consolación por la filosofía", *Los Nuestros* (Buenos Aires, 1966).
Pivot, Bernard, "Borges oral", *La Jornada Semanal* (23 Mart 1997).
Sorrentino, Fernando, *Siete conversaciones con Jorge Luis Borges* (Buenos Aires, 2001).
Spurling, John, "The Argentinian Writer Jorge Luis Borges", *The Listener* (8 Temmuz 1971), s. 41-4.
Vázquez, María Esther, *Borges, sus días y su tiempo* (Buenos Aires, 1984).
Zissman, Alex, "An Interview with Jorge Luis Borges", *Cambridge Review*, 5 (Mayıs 1972), s. 108-18.

Kaynakça ve İndeks

Balderston, Daniel, *The Literary Universe of Jorge Luis Borges: An Index to References and Allusions to persons, Titles, and Places in his Writings* (New York, 1986).

Becco, Horacio Jorge, *Jorge Luis Borges: Bibliografia total, 1923-1973* (Buenos Aires, 1973).
Helft, Nicolas, *Jorge Luis Borges: Bibliografía completa*, önsöz Noé Jitrik (Buenos Aires, 1997).
Jorge Luis Borges (1899-1986) (London, 2003).
Lowenstein, Javed, *A Descriptive Catalogue of the Jorge Luis Borges. Collection at the University of Virginia* (Charlottesville, VA, 1993).
Bibliography at the Borges Center, The University of Iwoa, www.uipwa.edu/borges.

Kitaplar

Abós, Alvaro, *Xul Solar: Pintor del misterio* (Buenos Aires, 2004).
Aizenberg, Edna, editör, *Borges and his Successors: The Borgesian Impact on Literature and the Arts* (Kolombiya ve Londra, 1990).
Books and Bombs in Buenos Aires: Borges, Gerchunoff, and Argentine-Jewish Writing (Hanover ve Londra, 2002).
Artudo, Patricia M., editör, *Xul Solar: Entrevistas, artículos y textas inéditos* (Buenos Aires, 2005).
Ayerza de Castillo, Laura and Odile Felgine, *Victoria Ocampo* (Barcelona, 1993).
Bernés, Jean-Pierre, *Album Jorge Luis Borges* (Paris, 1999).
Bloom, Harold, *The Western Canon. The Books and School of the Ages* (Londra, 1995).
Capistrán, Miguel, editör, *Borges y México* (México City, 1999).
Cortínez, Carlos, editör, *Borges the Poet* (Fayetteville, AR, 1986).
Di Giovanni, Norman Thomas, *The Lesson of the Master: On Borges and his Work* (London, 2003).
Editörler Fishburn, Evelyn ve Psiche Hughes, *A Dictionary of Borges* (Londra, 1990).
Fishburn, Evelyn, editör, *Borges and Europe Revisted* (Londra,1998).
Fló, Juan, editör, *Contra Borges* (Buenos Aires, 1978).
Fraser, G. S., *News from South America* (Londra,1949).
Gombrowicz, Witold, *Diario argentino* (Buenos Aires, 1968).
Guy, Donna J., *Sex and Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family, and Nation in Argentina* (Lincoln ve Londra, 1990).
Hidalgo, Alberto, *De muertos, heridos y contusos* (San Isidro, 2004).
Isherwood, Christopher, *The Condor and the Cows* (Londra, 1949).
Jurado, A., *El mundo de la palabra: Memorias 1952-1972* (Buenos Aires, 1990).

King, John, *Sur: A study of the Argentine Literary Journal and its role in the Development of a Culture*, 1931-1970 (Cambridge, 1986).
Manguel Alberto, "Borges in love", *Into the Looking Glass Wood* (Londra, 1999).
Martínez, Tomás Eloy, *El sueño argentino* (Buenos Aires, 1999).
Mastronardi, Carlos, *Memorias de un provinciano* (Buenos Aires, 1967).
Michaux, Henri, *Oeuvres complètes*, 1, editör, Raymond Bellow (Paris, 1998).
Miguel, María Esther de, *Norah Lange: Una biografia* (Buenos Aires, 1991).
Naipul, V. S., *The Return of Eva Peron* (Londra 1980).
Ocampo, Victoria ve Roger Caillois, *Correspondencia (1939-1978)*, editör, Odile Felgine (Buenos Aires, 1999).
Pauls, Alan, *El factor Borges* (Barcelona, 2004).
Pezzoni, Enrique, "Fervor de Buenos Aires. Autobiografia y autorretrato", *El texto y sus voces* (Buenos Aires, 1986).
Revista Martín Fierro 1924-1927, faksimile edisyon (Buenos Aires, 1995).
Sábato, Ernesto, *Tres aproximaciones a la literature de nuestro tiempo* (Santiago, Şili, 1968).
Sarlo, Beatriz, *La pasión y la excepción* (Buenos Aires, 2003).
Schwartz, Jorge, *Homenaje a Girondo* (Buenos Aires 1987).
Sebreli Juan José, *Escritos sobre escritos, ciudades bajo ciudades, 1950-1997* (Buenos Aires, 1997).
Sontag, Susan, *Where the Stress Falls* (Londra, 2002).
Theroux, Paul, *The Old Patagonian Express: By Train through the Americas* (Harmondsworth, 1980).
Woscoboinik, Julio, *El secreto de Borges: Indagación psicoanalítica de su Obra* (Buenos Aires, 1988).
Zito, Carlos Alberto, *El Buenos Aires de Borges* (Buenos Aires, 1998).

Makaleler

Anzieu, Didier, "Psicoánalisis de Borges", *La Opinión* (19 Eylül 1971), s. 1-3
Baur, Sergio, "Norah Borges, musa de las vanguardias", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 610 (Nisan 2001).
Bell-Villada, Gene H., "Borges as Argentine Author, and Other Self-Evident (if Often Ignored) Truths", *Salmagundi*, 82-83 (İlkbahar/Yaz 1989), s. 305-19.
Bernès, Jean-Pierre "Borges o el viejo anarquista apacible", interview with Gérard de Cortanze, *La Gaceta* (Ekim 1999), s. 19-23.
Bianciotti, Héctor, "Le bibliothécaire de Babel", *Le Monde* (17 Haziran 1986), s. 1, 16.

Bordelois, Yvonne, "Borges y Güiraldes: historia de una pasión porteña", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 585 (Mart 1999), s. 7-18.

Castello, Cristina, "Entrevista con María Kodama", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 652-2 (Eylül-Ekim 2004), s. 219-30.

Coetzee, J. M., "Borges's Dark Mirror", *New York Review of Books* (22 Ekim 1998), s. 80-2.

"Especial Borges", *El País Cultural*, 85 (7 Haziran 1991), s. 1-20.

Gómez de la Serna, Ramón, "Norah Borges", *La Gaceta*, 346, (Ekim 1999), s. 39-44.

Gramuglio, María Teresa, "El Borges de Mastronardi: Fragmentos de un autorretrato indirecto", *Cuadernos Hispanoamericanos*, 661-2 (Temmuz-Ağustos 2005), s. 63-76.

Graves, Robert, "Borges Banshees and Basilisks", *New Statesman* (27 Kasım 1970), s. 716-18.

"Homenaje a Jorge Luis Borges", *La Nación* (22 Haziran 1986), s. 1-8.

Lafon, Michel, "Algunos ejercicios de escritura en colaboración" in Sylvia Saíta, editör, *El oficio se afirma, Historia de la literatura argentina*, 9 (Emecé, 2004), s. 65-90.

Pacheco, José Emilio, En los abismos de "El Aleph", *Letras Libres* (Ocak 2003), s. 26-8.

Valenzuela, Luisa, "El cuento olvidado de Borges", *La Nación* (22 Ağustos 1999), s. 59-69.

Wilson, Jason, "Borges and Buenos Aires (and Brothels)", *Donaire* (13 Aralık 1999), s. 47-54.

"Jorge Luis Borges and the European Avant-Garde", Evelyn Fishburn, editör, *Borges and Europe Revisted* (Londra, 1998).

"The Mutating City: Buenos Aires and the Avant-Garde: Borges, Xul Solar, and Marechal" , *Hispanic Research Journal*' da, IV/3 (Ekim 2003), s. 251-69.

Wood, Michael, "Borges's Surprise!", *New York Review of Books* (1 Haziran 1972), s. 32-3.

Teşekkür

Sohbetlerimiz sırasında, genelde farkında olmadan bu kitaba katkı sunan pek çok dostuma teşekkür ederim. Bu kişilerden bazıları: Humberto Núñez, Evie Fishburn, Edwin Williamson, Patricia Novillo, Nick Caistor, Norman Thomas di Giovanni, José Viñals, Ricardo Ferrera, Fernando Sorrentino, Eduardo Berti, Anthony Edkins, Willis Barnstone, Roland-François Lack, Alejandro Manara, Vivian Constantinopoulos (ve Reaktion Books'un çalışanları). Özellikle de metnin redaksiyonunu yapan Andrea'ya teşekkür ederim.

"Gözlerimi kapattım – gözlerimi açtım. Ve Alef'i gördüm."

Borges deyince genellikle, fikirlerin duygulara üstün tutulduğu bir edebiyat ve kör, aristokrat bir edebiyatçı akla gelir. Oysa ki 1899'da Buenos Aires'te doğan Borges, 1950'lere dek, görme yetisini tamamen kaybetmemişti. Kitapları pek çok dile çevrilip dünya çapında ünlü olmadan önceki onlarca yıl boyunca yaşadığı bölgede tutkulu bir gözüpeklikle polemik yazıları kaleme alan ve polemikleri seven bir yazardı.

Jason Wilson, Borges'in Buenos Aires sokaklarında ve kafelerinde hır-gür içinde geçen yazarlığının ilk yıllarını keşfederek, onun edebiyat çevresiyle dostluklarını, gönül ilişkilerini, yolculuklarını anlatıyor ve çözümlüyor.

Borges yazdıklarında asla bir karakter yaratmadığını ileri sürmüştür: "Karakter her zaman bendim, sadece kurnazca saklanıyordum". Biyografiyle kurmacalar arasındaki bağlantıları gözler önüne seren Wilson, bize Borges'in her zaman, hayatını yapıtında yeniden üreten, ama bunu yaparken asla itirafçılığa kaçmayan bir şair olduğunu hatırlatmakla birlikte, onun Arjantin'deki köklerini bulup çıkarıyor. Bu biyografi Jorge Luis Borges'in yapıtını hazine sayan herkes için paha biçilmez bir kaynak.

ISBN 978-975-08-2049-6
11 TL
9 789750 820496